

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

19. YÜZYIL BAŞLARINDA RUS ÇARLIĞI'NIN
GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ulkar AFANDİYEVA

İstanbul
Kasım-2020

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

19.YÜZYIL BAŞLARINDA RUS ÇARLIĞI'NIN
GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ulkar AFANDİYEVA

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOLAT

İstanbul

Kasım-2020

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOLAT

Üye Doç. Dr. Beytullah KAYA

Üye Dr. Öğr. Üyesi Ender KORKMAZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Ali Güneş

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “19.Yüzyıl Başlarında Rusya’nın Güney Kafkasya Politikası” adlı bu tezin öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ederek sunduğumu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Ulkar AFANDIYEVA

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, iki yıl boyunca değerli bilgilerini bizlerle paylaşan, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen, kullandığı her kelimenin hayatıma kattığı önemini asla unutmayacağım saygıdeğer danışman hocam; Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ali BOLAT'a, ve çalışma öncesinde tüm değerli bilgilerini bizlerle paylaşan değerli Prof. Dr. Mehmet Mehdi İLHAN, Doç. Dr. Beytullah KAYA, Prof. Dr. Muhammed HARB, Prof. Dr. Ziya KAZICI, Prof. Dr. Halit EREN ve Dr. Öğr. Üyesi Hilmi KAÇAR hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ulkar AFANDİYEVA

İstanbul- 2020

ÖZET

19. YÜZYIL BAŞLARINDA RUS ÇARLIĞI'NIN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI

Ulkar AFANDİYEVA

Yüksek Lisans, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOLAT
Kasım-2020, 111 Sayfa

18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında Azerbaycan siyasi açıdan karışık durumlar yaşarken Rusya bu bölgeye müdahale etmeye başlamıştır. Güney Kafkasya bölgesinde önemli bir konuma sahip olan Azerbaycan komşuları için son derece cazip bir hale gelmiştir.

Rusya'nın Azerbaycan'ı ele geçirme faaliyetleri Büyük Petro döneminde başlamıştır. Rus İmparatorluğu'nun güneye inme siyasetinin temel hedefleri, Azerbaycan'ın topraklarını ve doğal kaynaklarını ele geçirmek, Osmanlı Devleti'nin Güney Kafkasya ile bağlarını koparmak ve aynı zamanda Hazar Denizi'ni "İç deniz" haline getirerek bölgenin ticari yollarına hükmetmektir.

Çar I. Aleksandr, 12 Eylül 1801'de Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya bağlanması hakkında bir manifesto yayınladı. Doğu Gürcistan'la birlikte Azerbaycan'ın Kazak, Şemşeddil, Borçalı Sultanlıkları da Rusya'ya bağlanmıştır. Böylece Rus Çarlığı, Azerbaycan'ın kuzey topraklarını işgal etmeye başlamıştır.

Kuzey Azerbaycan'ın Rusya tarafından ele geçirilmesinden sonra Rusya toplu olarak Ermeni nüfusunu komşu ülkelerden Azerbaycan topraklarına, özellikle Karabağ'ın dağlık bölgelerine, eski İrevan (Revan) ve Nahçıvan hanlıklarına yerleştirdi. Tarihi Azerbaycan toprakları olan İrevan (Revan) ve Nahçıvan hanlıklarının topraklarında "Ermeni Vilayeti" yaratıldı. Böylece gelecekteki Ermeni devletinin temeli Azerbaycan topraklarında atılmış oldu.

Ruslar ile Gürcüler arasında diplomatik ilişkiler ilk kez Kaheti Kralı I. Aleksandr döneminde kurulmuştur. 18. yüzyıldan itibaren ise Rusya Gürcistan'la daha yakından ilgilenmeye başlamıştır.

24 Temmuz 1783 tarihinde Gürcüler ve Rusya arasında Georgiyevski Antlaşması imzalandı. Kartli-Kaheti Krallığı Rusya'nın himayesine girdi. Bu antlaşma gereğince Gürcistan'ın toprak bütünlüğü güvence altına alınıyordu.

Kacar İmparatorluğu'nun Doğu Gürcistan'ın kontrolünü yeniden ele geçirme girişimlerinden sonra İrakli'nin varisi Tsar XII. Georgi, kendi iktidarını korumak için ve Gürcü tahtının varisinin kendi oğlu Davit ilan edilmesi için Rusyadan yardım istedi. XII. Georgi'nin ölümünden kısa bir süre sonra ise Ocak 1801 tarihinde Çar I. Pavel Gürcistan'ın Rusya'ya katılımı hakkında bir manifesto yayınladı. 12 Eylül 1801'de Çar I. Aleksandr bu kararı onayladı ve krallık ailesini Gürcistan'dan sürdü.

Bu çalışma, 19. yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın Güney Kafkasya üzerindeki işgal politikasını ve buna müteakip meydana gelen Rus-Kacar ve Rus–Osmanlı çatışmalarını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Petro, I. Pavel, I. Aleksandr, Kartli-Kaheti Krallığı, Georgiyevski Antlaşması, Azerbaycan, Rusya, Kacar, Gürcistan, Osmanlı, Güney Kafkasya.



ABSTRACT

THE SOUTH CAUCASIA POLICY OF THE RUSSIAN RUDE OF THE 19TH CENTURY

Ulkar AFANDIYEVA

Master Thesis, History and Civilization Studies

Thesis Advisor: Dr. Faculty Member Mehmet Ali BOLAT

November-2020, 111 Pages

At the end of the 18th century and the beginning of the 19th century, Russia began to intervene in this region at a time when Azerbaijan was in a political turmoil. Azerbaijan, which has an important position in the South Caucasus region, has become extremely attractive for its neighbors.

Russia's operation to seize Azerbaijan started in the era of the Great Petro. The main goals of the Russian Empire's policy of coming down to the South were to seize the lands and natural resources of Azerbaijan, to break the ties of the Ottoman Empire with the South Caucasus and at the same time rule the region's trade routes by turning the Caspian Sea into the "Inner Sea".

On July 12, 1801, Tsar Alexander I issued a Manifesto on the connection of Eastern Georgia to Russia. Along with East Georgia, Gazan, Shemşeddil and Borçalı Sultanates of Azerbaijan were also linked to Russia. Thus, the foundation of the occupation of Northern Azerbaijan by the Russian Tsar was laid.

After the capture of Northern Azerbaijan by Russia, Russia collectively settled the Armenian population in the Azerbaijani lands from neighboring countries, especially in the mountainous regions of Karabakh, in the territory of the former Yerevan and Nakhchivan khanates. The "Armenian province" was created on the lands of the old Azerbaijani and Nakhchivan khanates. Thus, the foundation of the future Armenian state was thrown on the Azerbaijani lands.

Diplomatic relations between the Russians and the Georgians were first established during the reign of Alexander I, King of Kaheti. From the 18th century onwards, Russia began to take a closer interest in Georgia.

On July 24, 1783, the Georgievsk Treaty was signed between the Georgians and Russia. The Kingdom of Kartli-Kaheti came under the protection of Russia. According to this treaty, territorial integrity of Georgia was guaranteed.

After Qajar's attempts to regain control of Eastern Georgia, Irakli's heir, Tsar George XII, asked Russia for help in order to preserve his power and to declare David, the son of the heir to the Georgian throne. Shortly after the death of George XII, in January 1801, Tsar Paul I published a Manifesto on Georgia's accession to Russia. On September 12, 1801, Tsar Alexander I approved this decision and drove the royal family out of Georgia.

This study examines Russia's occupation policy over the South Caucasus in the first half of the 19th century and the subsequent Russian-Qajar and Russian-Ottoman conflicts.

Key Words: Peter the Great, Pavel I, Alexander I, Kingdom of Kartli-Kaheti, Treaty of Georgievski, Azerbaijan, Russia, Qajar, Georgia, Ottoman, South Caucasus



İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
1.1.Problem.....	1
1.2.Amaç.....	2
1.3.Çalışmanın Önemi ve Özgün Değeri.....	2
İKİNCİ BÖLÜM	
RUSLARIN KAFKASYA'YA GELİŞİ	5
2.1. Rusların Bölgeye I. Petro Döneminde Gelişi.....	5
2.2. Rusların Gürcistan'a Hâkim Olması.....	8
2.3. Çarlık Rusyası ile Gürcistan Krallığı'nın İlişkileri.....	9
2.4. Rusyanın Kuzey Azerbaycan'ı İstila Etmesi.....	11
2.5. Gence Hanlığı'nın İşgali ve Cevat Han.....	16

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUS-KAÇAR SAVAŞI VE TÜRKMENÇAY ANTLAŞMASI.....	19
3.1. Birinci Rus-Kaçar Savaşı.....	19
3.2. Karabağ ve Şeki Hanlıklarının İstilas ve Kürekçay Antlaşması	20
3.3. Bakü Yürüyüşü ve Sisianov'un Sonu.....	25
3.4. İbrahim Han'ın Öldürülmesi.....	26
3.5.1806-1812 Rus-Osmanlı Savaşları ve Bükreş Antlaşması.....	27
3.6. 1813 Gülistan Antlaşması.....	29
3.7. 1826-1828 İkinci Rus-Kaçar Savaşı.....	32
3.8. Müslüman Birliği İsyanı.....	34
3.9. Türkmençay Antlaşması.....	36
3.10. 1828-1829 Rus-Osmanlı Savaşı'nın Kafkaslardaki Yansımaları.....	41
3.11. Rusya'nın Kuzey Azerbaycan'ı İşgalinin Sonuçları.....	44
3.12. Rusya'nın Kuzey Azerbaycan'ı İşgali ve Rus Kaynaklarında Anlatımı.....	48
3.13. Ermenilerin Azerbaycan Topraklarına Kitlesele Göçü.....	53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA AÇISINDAN GÜRCİSTAN'IN TRANSKAFKASYA POLİTİKASINDAKİ YERİ.....	59
4.1 Ruslar ve Gürcüler Arasında İlk Diplomatik İlişkiler.....	59
4.2 II. İrakli ve Georgiyevski Antlaşması.....	74
4.3 Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya Bağlanması ve Çarlık Dönemi	78

SONUÇ	91
KAYNAKÇA	97
EKLER	103
ÖZGEÇMİŞ	111



BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

16. yüzyıla kadar kendi aralarında siyasi birliklerini kurmayı tam olarak başaramış, tatarların askeri ve siyasi varlığını kırmayı başaramış olan ruslar, özellikle Altınorda İmparatorluğu'nun dağılmasıyla ortaya çıkmış olan Kazan Hanlığı'na son verdikten sonra (1552), siyasi ve askeri nüfuzlarını artırmaya, güney ve doğu komşuları olan Türkleri kontrol altına almaya başladılar. Ticaret yolları ve zengin kaynakları ile avrasyanın en stratejik noktalarından biri olan Kafkasya'yı kontrol altına almak isteyen Rus Çarlığı bu bölgeyi ele geçirmek için 16. yüzyıldan itibaren planlar yapmış, nihayet 19. Yüzyılda başta Kacar ve Osmanlı imparatorlukları olmakla bölgedeki tüm devletlerle ciddi bir mücadeleye girmiş, akabinde bu toprakları işgal etmeyi başarmıştır.

Tarihte ilk kez eski Yunan düşünürlerinden Eshilosun M.Ö. 490'da kaleme aldığı "Zincire vurulmuş Zevk ve Eğlence" adlı eserinde kullanılan "Kafkas" kelimesi, Arapça al'-Kabk, Farsça "Kafkah" yani Kaf Dağı'nda türetilmiştir. Bölge Rönesans'tan sonra hümanistlerin eserlerinde "Caucasus" ve "Caucasie" adlarıyla nitelendirilmeye başlamıştır.¹

Kafkasya'yı Büyük Kafkas Dağları iki kısma ayırmaktadır. Bu sebeple Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya (Transkafkasya, Mavera-i Kafkasya, Zakafkasya) tanımları kullanılmaktadır.

Kuzey Kafkasya, Rusya Federasyonu'na bağlı Adıgey, Karaçay-Çerkes, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan gibi yedi otonom cumhuriyetten oluşmaktadır. Güney Kafkasya bölgesinde ise Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetleri bulunmaktadır.

Tarihte Güney Kafkasya coğrafi konumu itibariyle çevresindeki güç merkezleri arasında sürekli mücadele alanı olmuştur.

Bu çalışmayı gerçekleştirmemizdeki esas amaç Rus tarihçilerinin iddialarının aksine bölge halkının rızası ile ya da bölge halkına sözde medeniyet getirmek amacı ile değil, Çarlık

¹ Mehmet Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlıların Kafkas ellerini fethi (1451-1590)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları , 1998)

Rusyası'nın Kafkasya'yı emperyal bir siyaset izleyerek gerektiğinde katliamlar da gerçekleştirdiğini Rusya ve Azerbaycan kaynaklarına esaslanarak kanıtlamaktır.

1.1. Problem

Bu çalışma, 19. yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın Güney Kafkasya üzerindeki işgal politikasını ve buna müteakip meydana gelen Rus-Kacar ve Rus–Osmanlı çatışmalarını incelemektedir. Bu çalışmadaki bilgilere, literatür taraması yapılarak, daha önce yapılan konuyla ilgili çalışmalardan elde edilen bilgilerin, tarihsel analiz yöntemiyle yeniden değerlendirilmesiyle ulaşılmıştır. Literatür taramasında alanında temel kaynak olan çalışmalara yer verilmiş olup, ağırlıklı olarak N. Sovatov, A.Şişov, Degoyev, Gordin gibi yazarların çalışmalarından yararlanılmıştır.

Bu çalışmanın incelediği ana konular; Rusya'nın Güney Kafkasya'yı ele geçirme faaliyetleri ve buna karşı bu bölgede ortaya çıkan direnişler, 19. yüzyılın başlarında Azerbaycan hanlıklarıyla yapılan anlaşmaların Rusya tarafından bozulması ve bu konuda Rus kaynaklarında yer alan bilgilerin incelenmesidir.

1.2.Amaç

Çalışmanın amacı 18. yüzyılda I. Petro döneminde başlayan, II. Katerina devrinde devam eden ve 19. yüzyılın başlarında I. Aleksandr döneminde hızlanan Çarlık Rusyası'nın Güney Kafkasya'daki işgalci politikasını ve bunun sonucunda meydana gelen Rus-Kacar ve Rus-Osmanlı çatışmalarını dönemin Rus kaynaklarına dayanarak çalışmak ve Rus tarihçilerin çalışmalarında bunun aslında bir işgal olmayıp “kurtarma görevi” olduğunu iddia eden tezlerin doğru olup olmadığını sorgulamaktır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar Rusya'nın Kuzey Azerbaycan'ı istila etmesi, Birinci Rus-Kacar savaşı, Kuzey Azerbaycan'ın işgalinin son bulması ve Türkmençay Antlaşması, Rusya açısından Gürcistan'ın Transkafkasya politikasındaki yeri.

İlk bölümde Rusya'nın Güney Kafkasya'yı, özellikle, Azerbaycan'ı ele geçirme faaliyetlerini, Azerbaycan hanlarına baskı oluşturması, daha sonra ise açıkça silahlı müdahale etmesi ve hanlıkları birer birer işgal etmesinin üzerinde durulmuştur. İkinci ve üçüncü bölümlerde Rusya'nın askeri operasyona başlaması üzerine Kacarlar'ın Rusya'ya savaş açmasından ve tarafların Azerbaycan toprakları uğrunda çatışmalarından, son bölümde ise Rusya'nın Transkafkasya politikasında Gürcistan'ın yerinden bahsedilmiştir.

1.3.Çalışmanın Önemi ve Özgün Değeri

18-19 yy. Azerbaycan tarihinin bazı meseleleri propagandist bir dille ele alınmıştır., Özellikle 19. yüzyıl başlarında Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgali meselesi bu türden propagandist tarih yazımına bir örnek sayılabilir. Azerbaycan'ın Rus Çarlığı tarafından işgali “birleşme, gönüllü katılım” gibi yumuşak kavramlarla ele alınmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde de zikredileceği üzere elde edilen veriler Rus tarihçilerin bu iddiasını çürütmektedir.

Çarlık Rusyasının Güney Kafkasya'da 18. ve 19. Yüzyıl boyunca izlediği sömürgecilik politikasının daha iyi anlaşılabilmesi için, bu konu ile ilgili Rus tarihi araştırmalarının objektif ve dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

18-19 yy. Rusya ve Güney Kafkasya tarihinde önemli bir dönüm noktası sayılır, çünkü zaman zaman Rusya'nın bu bölgede etkinlik göstermesi, Rusya'nın daha önce planladığı emperyalist hedefleri uygulamasıyla sonuçlanmış, bu olgu Güney Kafkasya bölgesinde hem politik hem de tarihi durumu ciddi anlamda değiştirmiştir.²

Petro'nun Hazar seferleriyle ilgili bilgilerinin N. Sovatov ve A. Şişov'un çalışmalarında yer aldığını görüyoruz. Bu yazarlar, Kafkasya halklarının Rusya yanlısı olduklarını iddia ederek, Rusya'nın işgalci politikasını haklı çıkarmaktadırlar. Onlara göre Rus ordusunun bölgede başarılı ilerlemesini sağlayan sebeplerden biri de Rus ordusunun sayıca üstün olması ve o döneme göre silahlarının daha çağdaş olmasıyla birlikte Kafkasya milletlerinin Rusya yanlısı olmaları olmuştur.

Askeri tarihçi A. Şişov kendi tarih çalışmalarında 18. yüzyılın sonlarında gerçekleşen hadiselerden bahsederken, Rusya'nın saldırgan politikasını yalanlayıp, bunun aslında bir “kurtarma görevi” olduğunu savunmuştur. II. Katerina'nın Zubov'un kumandasında bir Rus ordusunu Güney Kafkasya'ya göndermesi, aslında Rusya'nın Georgiyevski Antlaşması'nın şartlarını adil bir şekilde uygulaması gibi anlatılmaktadır. Bu anlatıda Kartli-Kaheti'ye hiçbir tehdit oluşturmayan Azerbaycan hanlıklarının Rus ordusu tarafından saldırıya maruz kaldığı görmezden gelinmektedir.³

² Nina Kinyapina vd., *Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii* (Moskva: Izdatelstvo MGU, 1984), 17.

³ Aleksey Şişov, *Shvatka za Kavkaz XVI-XX vv* (Moskva : İzdatelstvo Veçe, 2005), 138.

Kafkasya’da politik rekabetin ve uluslararası yüzleşmenin mahiyetini ortaya çıkaran yazarlardan biri de Degoyev’dir. O, Sovyet bilim insanlarının bu alana katkılarını kabul etmekte, ama bununla birlikte Sovyet tarihi yazıcılığında “kardeş yardımı” “Kafkasya’nın Rusya’ya gönüllü katılımı” gibi ideolojik yaklaşımlar olduğunu da inkâr etmemektedir.⁴

“Dağıstan’ın Tarihi” adlı bir monografide 1801 tarihine ait olan manifestodan bahsedilmekte, Gürcistan’ın Rusya’ya gönüllü bir şekilde bağlandığını kabul ettiği bilgisi dikkat çekmektedir. Fakat, burada yine subjektif bir değerlendirme yapılırken, Gürcistan’ın o dönemde bir parçası olan Kazak, Şemşedil ve Borçalı gibi Azerbaycan sultanlıklarının Rusya’ya Gürcistan ile beraber bağlanması gibi bir gerçek görmezden gelinmektedir. Yukarıda adı geçen bu sultanlıkların 1801 yılında Rusya’ya bağlanması Rusya’nın Azerbaycan’ın ve Dağıstan’ı işgal sürecini başlatmıştır.

⁴ Vladimir Degoyev, *Bolşaya İgra na Kavkaze: İstoriya i Sovremennost* (Moskva: Russkaya Panorama, 2001), 6.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSLARIN KAFKASYA'YA GELİŞİ

2.1. Rusların Bölgeye I. Petro Döneminde Gelişi

Kacar İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu arasında Güney Kafkasya bölgesine hâkim olmak amacıyla süren mücadeleye 18. yüzyılda Rusya da katılmıştır.⁵

1721 tarihinde İsveç ve Rusya arasında yaşanan Büyük Kuzey Savaşı Rusya için zaferle sonuçlanmıştır. I. Petro'nun reformlarıyla kuvvetlenen Rus Çarlığı uzun süredir planladığı güneye inme politikasını hayata geçirmeye başlamış, Rus Çarı I. Petro Hazar kıyılarını Rusya'ya bağlamayı hedeflemiştir.⁶

Rus Çarlığı'nın güneye inme siyasetinin temel hedefleri Kacar İmparatorluğu ve Türkistan hanlıklarının toprakları üzerinden Hindistan'a ulaşmak, ekonomik gelişmeleri yakından takip etmek, Osmanlı Devleti'nin Güney Kafkasya'yla olan bağlarını koparmak, Hazar gölünü bir "iç deniz" haline getirerek bölgenin ticari yollarına hükmetmekti.⁷

I. Petro Hazar'ın batı kıyılarındaki bölgeleri öğrenmek amacıyla Azerbaycan'dan özellikle, kervan yoluyla Şirvan'dan geçmek şartıyla, Safevi Devleti'ne kendisinin yakınlarından olan Artemiy Volinski'yi gönderdi. Elçiye resmi olarak Safevi Hükümeti ile ticaret sözleşmesi yapma talimatı verilmiştir. Fakat bunun dışında Volinski'ye I. Petro aynı zamanda özel gizli talimatlar da vermiştir.⁸

⁵ Fırat Karabayram, *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği* (İstanbul : İQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011), 17.

⁶ İlya Petruşevskiy, *Persidskiye Oficialnie Dokumentı XVI- načala XIX Vekov, Kak Istočnik Dla İstorii Feodalnih Otnoşeniy v Azerbaydjane i Armenii, Problemy Istočnikovedeniya* (Baku :İzdatelstvo AN SSR, 1940) C.3, s.39.

⁷ Ramin Sadıgov, *Çar I. Aleksandr Döneminde Rusya'nın Azerbaycan'da İşgalcilik Siyaseti*. Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 59/ XV (2018) : 49.

⁸ Nikolay Molčanov, *Diplomatiya Petra Velikogo* (Moskva: Izdatelstvo "Mejdunarodniye Otnoşeniye", 1984), 409; Sara Aşurbeyli, *İstoriya Goroda Baku* (Baku: Azərneşr: 1992), 207.

Volinskiy, aldığı gizli talimata göre, Kervan yollarını öğrenmeli, Safevi ordusunun durumunu tespit etmeli, bölgenin Hristiyan ahalisi ile iletişim kurmalıydı. Elçi bölgenin ekonomik, sosyal ve siyasi durumunu, kalelerini, Safevi ordusu ve halkın durumuyla ilgili I. Petro'ya detaylı bilgiler sunmayı hedeflemiştir.⁹

13 Temmuz 1716'da Volinskiy önce Astrahan'a, ardından ise Niyazabad'a gönderilmiştir. O dönem Azerbaycan'da, özellikle Şirvan'da ara sıra isyanlar çıkması nedeniyle Şirvan Valisi Hüsrev Rus elçisinin güvenliğini sağlamak amacıyla onu korumak için 200 kişiden oluşan bir süvari birliği gönderdi. Böylece, elçi Şamahı'ya gönderildi. A. P. Volinskiy Şamahı şehrinde üç aydan fazla kaldı. Bu zaman içinde I. Petro'nun talimatlarına göre birçok mühim bilgiler topladı. İsfahan'da olduğu sürede A. P. Volinskiy gizli şekilde devletin iç durumu ile ilgili Petersburg'a Graf Qolovkin'e mektup yazarak onu bilgilendirdi.¹⁰

Şah hükümetiyle ticaret antlaşması imzalandıktan sonra A.P.Volinskiy Rusya'ya geri dönme kararı aldı. O, kara yoluyla Reşt'e, oradan gemi ile Astrahan'a gitmek ve böylece Gilan hakkında da istihbarat toplamak istediye de şah hükümeti A.P.Volinski'nin niyetini anladı ve sadece geldiği yolla geri dönmesine izin verdi.¹¹

17 Aralık 1717 'de Rus büyükelçisi Şamahı'ya geldi ve yolların açılmasını bekleyerek sekiz ay Şamahı'da kaldı. Aynı zamanda I. Petro'nun talimatına göre Güney Kafkasya'nın Hristiyan ahalisi ile de gizlice görüştü. Kartli'nin çarı IV. Vahtang'ın elçisi A. P. Volinski'nin yanına Şamahı'ya geldi. Rus elçisi daha sonra Ermeni tüccarlarıyla da görüştü.¹²

Böylece A. P.Volinskiy Safevi Devleti'nde kervan yollarıyla ilgili önemli bilgiler topladı. Yalnızca Şamahı'dan Astrahan'a giden yol ile ilgili bilgiler toplanılmamış, Rusya'nın sınırında olan vilayetlerin kervan yolları hakkında bilgiler toplamak amacıyla A. P. Volinskiy, A. Lopuhin'i kervan yoluyla gönderme kararı aldı. Rus elçisi A. Lopuhin kervan yoluyla

⁹ Leyla Yunusova, *Torqovaya Ekspansiya v Anqlii v Basseyne Kaspiya v Pervoy Polovine XVIII veka* (Baku: Elm, 1988), 21.

¹⁰ İlya Petruşevskiy, *A.g.e.*, 40.

¹¹ Hesên Abdullayev, *Azerbaycan v XVIII v i Vzaimootnoseniya Evo s Rossiyey* (Baku: A.N.Azerbaydjanskoy SSR, 1948), 11.

¹² Gerasim Ezov, *Snosheniya Petra Velikogo s Armanskim Narodom* (Sankt Peterburg : Tipografiya Imperatotskoy AN, 1898), 9.

Rusya'ya gönderilmesini Safevi Şahı'nın I. Petro'ya hediyesi olan bir fil ve kılıcı Astrahan'a gemiyle göndermenin mümkün olmayacağını bahane ederek yola çıkmıştır.¹³

A.Volinskiy, Lopuhin'e özel bir defter tutmasını ve orada Niyazabad limanından Astrahan'a giden yolda gördüğü her şeyi not alması için talimat verdi.¹⁴

Azerbaycan'dan geri dönen A. P. Volinskiy bizzat Petersburg'a giderek, I. Petro'ya önemli bilgiler sundu. A. P. Volinskiy onun bu faaliyetlerini değerlendiren I. Petro tarafından önce albay, daha sonra ise Tuğgeneral rütbelerine yükseltildi.

I. Petro Kafkasya'ya saldırmak için bölgede karışıklık çıkmasını bekliyordu. Ağustos 1721 tarihinde Hacı Davut ve Surhay Han'ın liderliğinde isyan çıktığında, isyancıların Şamahı üzerine yürümleri ve Şamahı'nın isyancılar tarafından işgal edilerek yağmalanması üzerine şehirde olan Rus tüccarlarının öldürülmesini bahane eden I. Petro çok hızlı bir şekilde Güney Kafkasya Seferi'ne başlamak için harekete geçmiştir.¹⁵

I. Petro, yayınladığı manifestoda güneye inmesinin gerçek amaçlarını saklamaya çalışarak, Rus ordusunun Hazar kıyısındaki topraklara girmesinin asıl sebeplerini Şirvan isyanı zamanında Şamahı'da öldürülmüş Rus tüccarların intikamını almak, Rusya'nın dostu olan Safevi Şahı'na karşı isyana kalkışan Hacı Davut ve Surhay Han'ı cezalandırmaktan ibaret olduğunu belirtmekteydi.¹⁶

I. Petro'nun yüz bin askerden oluşan ordusu 18 Temmuz 1721 tarihinde güneye doğru harekete geçti. Derbent'te direniş ile karşılaşmayan Rus ordusu, Bakü'ye doğru harekete devam etti ancak Bakü Valisi Rus ordusunu şehre sokmadı.¹⁷ I. Petro bu sırada bazı işler nedeniyle yürüyüşünü durdurmak ve St. Petersburg'a dönmek zorunda kaldı. Çarın geri dönmesinin başlıca sebepleri olarak Rus ordusunun Hazar denizinde meydana gelen doğal afet sonucunda tüm yiyecek rezervlerini kaybetmesi ve Kafkasya ikliminin Rus askerlerinin

¹³ Sergey Solovyov, *İstoriya s Drevneyshih Vremen* (Moskva: İzdatelstvo Sosialno-Ekonomiçeskoy Literaturı,1963), 366.

¹⁴ İlya Petruşevskiy, *A.g.e*, 40.

¹⁵ Vladimir Listsov, *Persidskiy Pohod Petra I 1722-1723 Godov* (Moskva: İzdatelstvo MGU, 1951), 95-96.

¹⁶ *A.g.e*, 104.

¹⁷ Sara Aşurbeyli, *İstoriya Goroda Baku* (Baku: Azərneşr: 1992), 207.

sağlık durumunu olumsuz etkilemesi sayılabilir. Aynı zamanda Rus hükümetinin güney siyasetine Osmanlı Devleti'nin sert itirazı da I. Petro'nun geri dönmesinde önemli rol oynamıştır. Rus Çarı St. Petersburg'a geri dönse de Azerbaycan topraklarına yönelik işgal siyasetinden vazgeçmiş değildi.¹⁸

Zira şehri işgal için gönderilen Rus donanması 17 Temmuz 1723 tarihinde Bakü'ye ulaştı. Bakü'nün direnişsiz teslim olmasına ret cevabı alan Rus generali Matyuşkin Bakü'yü hem denizden hem de karadan top ateşine tuttu.¹⁹ Aynı zamanda 1723 yılı yazında Osmanlı ordusu da Güney Kafkasya'ya girdi. Bununla iki devlet arasında savaş tehlikesi ortaya çıktı.²⁰ I. Petro İsveç'le yeni savaşa girdiği için Osmanlı Devleti ile savaşmaktan çekiniyordu. I. Petro Fransız diplomatlar aracılığıyla Osmanlı Devleti ile barış görüşmelerine başladı. 1724'te İstanbul'da imzalanan anlaşma gereğince Hazar Denizi'nin tüm batı ve güney kıyıları Rusya'ya, Güney Kafkasya'nın tüm doğu kısmı ve Azerbaycan'ın güney toprakları ise Osmanlı Devleti'ne veriliyordu. Bununla birlikte I. Petro'nun ölümünden sonra Ruslar güneye yayılma siyasetine bir süre ara verdiler.²¹

2.2. Rusların Gürcistan'a Hâkim Olması

Afşarlar aşiretinden olan Safevilerin ordu kumandanı Nadir Han Afşar, Afganları Safevi İmparatorluğu'nun içlerinden kovduktan sonra Osmanlıların ve Rusların işgal ettikleri Safevi topraklarını terk etmelerini talep etti. 1732 'de Reşt'te Rusya ile antlaşma imzalandı. Bu antlaşmanın sonucunda Hazar kıyısındaki işgal edilmiş topraklar Safevilere verildi. 1735 'te Rusya ile Safeviler arasında Gence'de yeni bir antlaşma imzalandı. Bunun sonucunda Ruslar Hazar kıyılarından tamamen çekilmek zorunda kaldılar.²²

¹⁸ Sergey Solovyov, *A.g.e*, 371.

¹⁹ Nikolay Molçanov, *Diplomatiya Petra Velikogo* (Moskva: Izdatelstvo "Mejdunarodniye Otnosheniye", 1984), 410.

²⁰ İlya Petruşevskiy, *A.g.e*, 41.

²¹ Olga Markova, *Rossiya, Zakavkazye i Mejdunarodnie Otnesheniya v XVIII v*, (Moskva: Nauka, 1966), 97.

²² Nikolay Molçanov, *A.g.e*, 411.

18. yüzyılın ortalarında Nadir Şah'ın ölümü ile meydana gelen iç çekişmeler devlet otoritesinin zayıflamasına neden oldu. Bu dönemde Azerbaycan arazisinde yarı-bağımsız feodal devletler, yani hanlıklar kuruldu.²³

Rus ordusu, I. Petro'nun işgalci politikasını devam ettiren II. Katerina yeniden harekete geçerek, 18 Nisan 1796 tarihinde General Valerian Zubov'un kumandası altında Azerbaycan'a saldırdı.²⁴

Mayıs 1796 'da Derbent Ruslar tarafından işgal edildi. Derbent'i işgal eden Ruslar, hemen ardından Bakü, Guba, Şamahı, Karabağ, Gence hanlıklarını da işgal ettiler²⁵. Fakat Çariçe II. Katerina'nın ani ölümünden sonra tahta geçen oğlu Çar Pavel Rus ordusunu Azerbaycan'dan geri çekti.²⁶

2.3. Çarlık Rusyası ile Gürcistan Krallığı'nın İlişkileri

Çar I. Aleksandr 12 Eylül 1801'de Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya bağlanması hakkında bir manifesto yayınladı. Doğu Gürcistan'la birlikte Azerbaycan'ın Kazak, Şemşeddil, Borçalı sultanlıkları da Rusya'ya bağlandı. Böylece, Kuzey Azerbaycan'ın Rus Çarlığı tarafından işgali başlamış oldu.

15. yüzyıl sonunda Gürcistan'da merkezi otoritenin zayıflamaya başlamasıyla Kartli, Kaheti, İmereti krallıkları ve Samtshe prensliği ortaya çıkmış,²⁷Kaheti kralı I. Aleksandr döneminde ilk kez Rusya ile Gürcistan arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. 1483 yılında I. Aleksandr elçilerini Moskova'ya göndermiş, ancak Moğol istilasından yeni kurtulan Rusya Gürcü Kralı'na beklediği desteği sağlayamamıştır. I. Aleksandr'dan sonra Gürcü kralı Levan Rusya ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. Levan IV. İvan'a özel elçiler gönderdi ve

²³ Fuad Aliyev, *Atiiranskiye vistupleniya I Borba Protiv Tureckoy Okkupacii v Azerbaydjane v Pervoy Polovine XVIII v* (Baku: Elm, 1975), 39.

²⁴ Oktay Efendiyev, *Azerbaycan Tarihi XIII-XVIII Esrlere*, (Bakı: Elm, 2007), 397.

²⁵ Sara Aşurbeyli, *A.g.e*, 208.

²⁶ Geher Mamedova, *O pohode Zubova v Azerbaydjan v 1796 godu* (Baku : Elm, 2003), 16.

²⁷ Vladimir Listsov, *Persidskiy poxod Petra I 1722-1723 Godov* (Moskva: İzdatelstvo MGU, 1951), 105.

Kaheti Krallığı'nı himayesine almasını istedi. IV. İvan Kaheti kalelerinin savunması için bir ordu tahsis etti ve 500 kişilik Rus Kozak birliğini Gürcistan'a gönderdi. Fakat Livonya Savaşı ve iç çekişmeler IV. İvan'ın Kaheti ile ilişkilerini güçlendirmesini engelledi.

Böylelikle Gürcistan, Osmanlı Devleti ve Safevi Devleti'nin Güney Kafkasya bölgesindeki rekabet alanlarından biri haline geldi. Gürcistan'ın doğusu Osmanlı Devleti'nin, batısı ise Safevi Devleti'nin hâkimiyeti altındaydı.²⁸

1721 yılında İsveç'e karşı girişilen Büyük Kuzey Savaşı'nı zaferle sonuçlandıran I. Petro Rusya'yı büyük bir imparatorluğa dönüştürmek istiyordu. Petro'nun başlıca hedeflerinden biri Güney Kafkasya'yı ele geçirmektir. Safevi, Osmanlı ve İngiltere'ye rağmen Güney Kafkasya'yı ele geçirmek I. Petro için oldukça zordu. Bu nedenle Petro'nun bölgenin Hristiyan ahalisiyle yani Gürcüler ve Ermenilerle irtibat kurması Rusya için önemli bir dönüm noktası olmalıydı.²⁹

Gürcü Kralı Vahtang I. Petro ile ittifaka gitti. Vahtang kendi ordusuyla I. Petro'nun yanında Safevilere karşı savaşa katıldı. Ağustos 1722 'de, Vahtang 40 bin kişilik bir orduyla Gence Kalesi önlerine gelerek Rus birliklerini beklemeye başladı. Ancak Rus birlikleri Bakü'den ileri gitmedi ve aniden Astrahan'a yöneldi. Çarın ordusu hiç beklenmedik bir sırada Vahtang'ın ordusunu desteklemeyi bıraktı. Bunun üzerine Vahtang tahtını bırakarak önce İmereti'ye, ardından ise Astrahan'a kaçtı. Bu olayların ardından Osmanlılar harekete geçerek Doğu Gürcistan'ı fethetti. Doğu Gürcistan tarihinde "Osmaloba" olarak bilinen Osmanlı egemenliği başladı.³⁰

1762 tarihinde II. İrakli tüm Doğu Gürcistan'ın kralı ilan edildi, Kartli ve Kaheti krallıkları İrakli'nin hakimiyeti altında birleşti. Samtshe Prensiği'ni de ele geçirmeye çalışan İrakli Osmanlı'ya karşı Rusya'dan yardım istedi. 24 Temmuz 1783 tarihinde II. İrakli ve Rus

²⁸ Sergey Solovyov, *İstoriya s Drevneyshih Vremen* (Moskva: İzdatelstvo Sosialno-Ekonomiçeskoy Literaturı,1963), 373.

²⁹ Vadim Leviatov, *Oçerki iz istorii Azerbaydjana v XVIII v* (Baku: AN Azerbaydjanskoy SSR, 1948), 70; Nikolay Molçanov, *Diplomatiya Petra Velikogo* (Moskva: İzdatelstvo "Mejdunarodniye Otnosheniye", 1984), 412.

³⁰ Geher Mamedova, *A.g.e*, 18.

Çariçesi II. Katerina arasında Georgiyevski Antlaşması imzalandı. Kartli-Kaheti krallığı Rus İmparatorluğu'nun himayesi altına alındı.³¹

18 Aralık 1800 tarihinde Rus Çarı I.Pavel Doğu Gürcistan'ı ilhak etti. I. Pavel'in oğlu I. Aleksandr ise 12 Eylül 1801'de Doğu Gürcistan'ı Rus İmparatorluğu'yla birleştirdi. Gürcistan'ın yönetimi Pavel Sisianov'a bırakıldı. Rus Çarı Bagratlı Hanedanı'nı Gürcistan'dan sürdü.

2.4. Rusya'nın Kuzey Azerbaycan'ı İstila Etmesi

18. yüzyılın sonlarında Azerbaycan'ın iç ve dış durumu son derece karışıktı. Azerbaycan arazisinde merkezi bir devletin olmaması, Azerbaycan'ın yarı bağımsız feodal devletlere – hanlıklara bölünmesi, komşu devletlerin istilası için elverişli koşullar yarattı.

Kerim Han Zend'in ölümünden sonra, Ağa-Muhammet Han Kacar'ın, hızlı bir şekilde güçlenmesinin ardından Zendler ve Kacarlar arasında şiddetli bir hakimiyet mücadelesi ortaya çıktı. Ağa Muhammet Han, kısa sürede kuzey topraklarını idaresine aldı ve “Şah” ünvanını alarak ülkenin hükümdarı oldu.³² Bununla birlikte Safeviler ve Afşarların ardından bu topraklar üzerinde hâkim hanedan yine bir Türk boyu olan Kacar Hanedanlığı'na geçmiş oldu.

Ağa Muhammed Şah'ın hükümdar olarak güçlenmesi Azerbaycan hanlarının toprakları üzerinde kurdukları hakimiyeti açıkça tehdit etmeye başladı. Ağa-Muhammed Şah, eski Safevi Devleti'nin sınırlarını geri kazanmayı hedeflemekteydi. Bu hedefe ulaşmak için Azerbaycan hanlıklarını ve Gürcistan'ı yeniden kendi devletinin hakimiyetine bağlaması gerekiyordu.³³

1781'de Ağa Muhammed Şah Kacar : Şiraz, İsfahan, Mazenderan, Gilan bölgelerini ele geçirdi. 1785 yılında Tahran'ı Kacar İmparatorluğu'nun başkenti ilan etti. Azerbaycan'ın

³¹ Georgiy Payçadze, *Georgiyevskiy Traktat* (Tbilisi: 1983), 103-104.

³² *Arhiv Gosudarstennogo Soveta T.3 Sovet v Carstvovanii Aleksandra I 1801-1810, 1878.*

³³ Oktay Efendiyev, *Azerbaycan Tarihi XIII-XVIII Esrler*, (Bakı: Elm, 2007), 398.

güney hanlıklarının çoğu Ağa Muhammed Han'a itaat etti. Başlangıçta, itaat etmeyen Saraban, Karadağ, Urmiye ve Hoy hanlıkları daha sonra ele geçirildi.³⁴

Azerbaycan hanlarından, özellikle Karabağ ve Lenkeran hanları, Rus İmparatorluğu ile ilişkilerini yoğun bir şekilde geliştirmeye başladı. Hanlar, Kacarlara karşı Rusya'dan yardım talep ediyorlardı. Ancak, Rusya'nın kendi çıkarlarını dikkate almadan Kacarlar ile savaşmayacağını öngöremediler. Birçok Azerbaycan hanı egemenliklerini korumak için Rusya'dan yardım istedi. Böylece, bazı hanların Rus İmparatorluğu'na meyilli siyasetleri, Rusya'nın Kuzey Azerbaycan'ı işgalini daha da kolaylaştırdı. Hanlara yardımda bulunmayı vaat eden Rusya'nın gerçek amacı Azerbaycan'ı ele geçirmektir.³⁵

1795'in ortalarında Ağa Muhammed Han ordusuyla Azerbaycan'ın kuzey bölgelerine saldırdı. Ordusunun bir kısmı Şirvan ve Dağıstan'ı, bir kısmı İrevan(Revan) Hanlığı, diğer kısmı ise Karabağ ve Gürcistan'ı ele geçirmeyi planlıyordu.

Ağustos 1795'te Ağa Muhammed Han Tiflis üzerine sefere çıktı. Rusya bu durumu öğrenmesine karşın Gürcülere yardım etmedi. Şehir savunmasız kaldı ve Eylül 1795'te Kacar orduları Tiflis'e girdi.³⁶

Bu arada Ruslar Azerbaycan'a bir saldırı başlattı. Şubat 1796'da General Savelyev komutasındaki Rus birlikleri Derbend'e yaklaştı. Derbend Hanı Şeyh Ali Han diğer hanlardan yardım istedi, ancak Bakü Hanı Hüseyingulu Han dışında kimse onu desteklemedi. Aynı yılın Mayıs ayında, V. Zubov birlikleri Savelyev'in ordusuyla birlikte Derbent'e girdi. Hüseyingulu Han direnişin anlamsızlığını görerek Bakü'yü savaşımsız teslim etti.³⁷

Bazı hanlar sonunda Rusya'nın siyasetinin saldırganlık olduğunu ve Ağa Muhammed Han Kaçar'a karşı herhangi bir yardımın yapılmayacağını anladılar. Rusya İmparatorluğu'nun gerçek hedefi Azerbaycan'ın topraklarını ve doğal kaynaklarını ele geçirmektir.

³⁴ Sergey Solovyov, *İstoriya s Drevneyshih Vremen* (Moskva: İzdatelstvo Sosialno-Ekonomiçeskoy Literaturı, 1963), 372.

³⁵ Hesên Abdullayev, *Azerbaycan v XVIII v i vzaimootnoseniya evo s Rossiyey* (Baku: A.N.Azerbaydjanskoy SSR, 1948), 15.

³⁶ *Arhiv Gosudarstennogo Soveta T.3 Sovet v carstvovanii Aleksandra I 1801-1810*, 1878.

³⁷ Nina Kinyapina vd., *Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii* (Moskva: İzdatelstvo MGU, 1984), 21.

Kasım 1796'da II. Katerina'nın ölümünden sonra Rusya'nın siyaseti değişti. İmparator Pavel Rus birliklerinin Azerbaycan'dan çekilmesini emretti. Bu sırada Ağa Muhammed Han Kacar, tahta çıktı ve Safevi İmparatorluğu'nun sınırlarını geri kazanmayı başardı. Ağa Muhammed Şah Kaçar Azerbaycan'ın kuzeyinde yeni bir ordu hazırlıyordu. 1797 baharında şah birlikleri Şuşa Kalesi'ne yaklaştı. Şehir ele geçirildi ve İbrahim Halil Han Car-Balaken'e kaçtı. 4 Temmuz 1797'de Ağa Muhammed Şah Kacar bir suikast sonucunda öldürüldü. Suikast, Karabağ Hanı İbrahim Halil Han'ın yeğeni olan Muhammed Bey'e tarafından tertip edilmişti. Ağa Muhammed Şah Kaçar'ın ölümünden sonra Rusya, Kuzey Azerbaycan topraklarındaki faaliyetlerini tekrar yoğunlaştırdı.³⁸

18. yüzyılın sonu, 19. yüzyılın başlarında Azerbaycan'ın siyasi durumu son derece karışıkta. Azerbaycan arazisi yarı bağımsız feodal devletlere – hanlıklara parçalanmış durumdaydı. Bu dönem Azerbaycan tarihinde “Hanlıklar Dönemi” olarak adlandırılmaktadır. Bazı hanların, özellikle Şeki ve Guba hanlarının, toprakları tek bir devlette birleştirme çabaları sonuç vermedi. Azerbaycan bu dönemde hiçbir dış saldırıyı engelleyebilecek durumda değildi. Azerbaycan'ı ele geçirmeye çalışan Rusya ve Kacarların karşısında durabilecek bir güç yoktu. Osmanlı Devleti ise Rusya'nın Güney Kafkasya'da işgalci siyasetini engellemek için yeterli güce sahip değildi. Osmanlı Hükümeti bu sırada tehdit oluşturan Napolyon Fransa'sına karşı koalisyonla katılmak ve Rusya'yla yakınlaşmak zorunda kaldı. 3 Ocak 1799 'da Rusya ile Osmanlı arasında bir antlaşma imzalandı. Bu nedenle Osmanlı, bölgede meydana gelen askeri-politik olaylara müdahale edemedi.³⁹

Araz nehrinin kuzeyindeki ve güneyindeki Azerbaycan toprakları hukuki olarak Rusya ve Osmanlı tarafından Kaçar Devleti'nin bir parçası olarak kabul ediliyordu. 1799 'da Kacar Şahı Feth Ali Şah Kacar, oğlu Abbas Mirza'yı Azerbaycan ordusunun başına atadı, 1805 'te ise tüm Azerbaycan'ın yönetimini ona emanet etti.⁴⁰

Rus Çarlığı'nın temel hedefleri; Azerbaycan'ın topraklarını ve doğal kaynaklarını ele geçirmek, Osmanlı Devleti'nin Güney Kafkasya ile bağlarını koparmak ve aynı zamanda Hazar Denizi'ni “İç deniz” haline getirerek bölgenin ticari yollarına hükmetmekti.

³⁸ Sergey Solovyov, *İstoriya s Drevneyshih Vremen* (Moskva: İzdatelstvo Sosialno-Ekonomiceskoy literaturı, 1963), 373.

³⁹ Mehman Abdullayev, *İstoriya Azerbaydjana s Drevneyshih Vremen do Pervix Desatiletiy XXI Veka* (Baku: Baku Üniversitesi Yayınları, 2016), 203.

⁴⁰ *Arhiv Gosudarstennogo Soveta T.3 Sovet v carstvovanii Aleksandra I 1801-1810, 1878.*

Batı Avrupa ülkelerinin de özellikle İngiltere ve Fransa'nın Güney Kafkasya'yla ilgili işgalci planları vardı. Onlar Rusya'nın bu bölgede faaliyetlerini takip ediyor ve Çarlığın planlarına engel olmaya çalışıyorlardı.⁴¹

Rusların güneye doğru ilerleme hedefleri Batı dünyasını endişelendirmekte idi. 1800 'lerin sonunda İngiltere Kacar Devleti'ne, Feth Ali Şah'ın yanına John Malkolm'u elçi olarak gönderdi. İngiltere ile Kacarlar arasında siyasi ve ticari bir antlaşma imzalandı. İngiltere herhangi bir devletin Kacarlara saldırması halinde şaha her türlü askeri yardımda bulunmayı vaat etti. Fakat 12 Mart 1801'de Rusya Çarı Pavel'in öldürülüp yerine oğlu I. Aleksandr'ın geçmesinden sonra durum değişti. Fransa'yla bütün ilişkilerini kesen yeni çarın döneminde Rusya ve İngiltere arasındaki buzlar erimiş oldu. Rusya ile İngiltere'nin yaklaşması İngilizlerin Kacar İmparatorluğu'nda siyasi nüfuzunu kaybetmesine sebep oldu. Bu durum Rusya'nın Güney Kafkasya siyasetini daha rahat bir şekilde yürütmesini sağladı.⁴²

I. Aleksandr 12 Eylül 1801 'de Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya bağlanması hakkında bir manifesto yayınladı. Doğu Gürcistan'la birlikte Azerbaycan'ın Kazak, Şemşeddil, Borçalı Sultanlıkları da Gürcistan'a tabi olduklarından dolayı Rusya'nın egemenliğine geçtiler.⁴³ Böylece, Kuzey Azerbaycan'ın Rus Çarlığı tarafından işgalinin temeli atılmış oldu.

Sözü edilen manifesto sonrasında Bagratlı hanedanı hakimiyetten uzaklaştırıldı. Kartli Kaheti Krallığı kaldırıldı. Fakat hanedana mensup bazı şehzadeler buna itiraz ederek Rusya'yla mücadeleye girdiler. 1803-1804 Megrel, Guriya, İmereti Rusyan'ın egemenliği altına girdi. Doğu Gürcistan'la birlikte Azerbaycan'ın Kazak, Şemşeddil, Borçalı Sultanlıkları da Rusya'ya bağlandı.⁴⁴

Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya bağlanmasından sonra yeni Çar I. Aleksandr'ın verdiği fermanda şöyle diyordu: “Çevredeki hanlarla ilişkiler kurarak Rusya taraftarlarının sayısının artmasını sağlayın., Özellikle Kacar Şahı Feth Ali Şah'ın egemenliğini tanımayan ve bu nedenle kendi güvenliğini sağlamak için Rusya ile iyi ilişkiler kurmak isteyen Gence, İrevan (Revan), Şeki, Şirvan, Bakü Hanlarının bizim tarafımıza geçmelerini sağlayın”. Rusya'nın bu faaliyetlerini

⁴¹Aron Milman, *Politiçeskiy story Azerbaydjana XIX naçala XX vv.* (Baku: Azereşr, 1966), 318.

⁴² *Arhiv Gosudarstennogo Soveta T.3 Sovet v carstvovanii Aleksandra I 1801-1810*, 1878.

⁴³ Fahir Armaoğlu, *19 Yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 107.

⁴⁴ Aleksandr Revakin, *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vrema* (Moskva: ROSSPEN, 2004), 262.

izleyen Kacar Şahı 1802 yılında Karabağ ve Bakü Hanlarına Kacarlara tabi olmayı teklif etti.⁴⁵

Bu fermana uygun uyarınca Rus Hükümeti Kuzey Azerbaycan hanlarını ve bazı Dağıstan yerel yöneticilerini müzakere için Georgiyevsk şehrine davet etti. 26 Aralık 1802 tarihinde Georgiyevsk'te Guba ve Lenkeran Hanları ile, Tarki, Karakaytak ve Tabasaran yöneticilerinin görüşmesi gerçekleşti.⁴⁶ Diğer hanlar bu görüşmeye gelmedi. Yukarıda belirtildiği gibi bundan önce Kacar Şahı Karabağ ve Bakü hanlarına kendi tarafına geçmelerini teklif etmişti. Bu görüşme Georgiyevsk Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Bu antlaşmayı imzalayan hanlar ve yöneticiler aralarında olan düşmanlığı durdurmaya, münakaşaları sulh yoluyla halletmeye, Kacar ordusunun saldırması halinde hep birlikte ona karşı mücadele etmeye dair söz verdiler. Ancak, Georgiyevsk antlaşmasını imzalayan hanlıklar çok geçmeden Rus Çarlığı tarafından saldırıya maruz kaldılar.⁴⁷

1802 yılında Gürcü asıllı olan Pavel Sisiyanov Kafkasya'da Rus Orduları Genel Komutanlığı görevine atandı. Onun bu göreve gelişiyle birlikte Kafkasya halklarına karşı acımasız bir sömürge siyaseti uygulanmaya başladı.⁴⁸

Car-Balaken bölgesine karşı harekete geçmek isteyen Sisiyanov bu hareketi için bir sebep arıyordu. Kartli-Kaheti Kralı İrakli'nin oğlu şehzade Aleksandr'ın Car-Balaken'e sığınmasını bahane eden Sisiyanov yazdığı mektupta bölgenin yöneticilerinden şehzadenin derhal kendilerine teslim edilmesini talep etti. Fakat Sisiyanov'un bu talepleri yerine getirilmesi, Car-Balakenlilerin onlara sığınmış bir misafirin teslim edilmesini kendi geleneklerine aykırı davranış olduğunu belirttiler. Aleksandr Kacar şahının yardımıyla ona atalarından kalan hakimiyeti geri kazanmayı hedefliyordu. O, Gence hanı Cevat Han'ın yardımıyla Car topraklarına sığınmıştı.⁴⁹

⁴⁵ *Azerbaycan Tarihi*, (Baki : Elm, 2007), C. 4 s.16.

⁴⁶ Nina Kinyapina vd., *Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii* (Moskva: Izdatelstvo MGU, 1984), 18.

⁴⁷ Tofiq Mustafazade, *Azerbaycan-Rusiya munasibetleri. XVIII esrin ikinci yarisi – XIX esrin evvelerinde* (Baki: Şerg-Qerb Neşriyyat Evi, 2013), 255.

⁴⁸ *Vneşnaya politika Rossii XIX naçala XX veka. Dokumentı Rossiyskogo Ministerstva İnostrannih Del*. Moskva 1960

⁴⁹ *Arhiv Gosudarstennogo Soveta T.3 Sovet v carstvovanii Aleksandra I 1801-1810*, 1878.

1803 tarihinde Rus kuvvetleri Gulyakov'un liderliğinde Car-Balaken topraklarına girdiler. Rus ordusu Car-Balakende ahalinin şiddetli direnişi ile karşılaştı. Alazan (Kanık) çayı geçidinde meydana gelen savaşta Rus ordusu Car-Balakenlileri mağlup etti. 29 Mart 1803 Tarihinde Car işgal edildi. Car-Balaken yöneticileri Tiflis'e çağırılarak, Rusya'nın idaresi altına geçmelerine dair sözleşme imzaladılar⁵⁰. Bu sözleşmeye uyarınca Car-Balaken yöneticileri Rusya'ya 220 pud (yaklaşık 3 ton 575 kg) ipek ödemeli, rehine göndermeli, Rus ordusunun bu bölgede yerleşmesine izin vermeliydiler. Fakat ahalinin bu şartları yerine getirmediğini öğrenen Gulyakov Ocak 1804'te yeniden Car-Balaken üzerine yürüdü. Rus ordusu Zakatala'da Carlılar tarafından kuşatmaya alındı ve General Gulyakov öldürüldü. Carlıların bu zaferi uzun sürmedi, Car-Balaken ikinci kez işgal edilerek Rusya'ya bağlandı.⁵¹

2.5. Gence Hanlığı'nın İşgali ve Cevat Han

Rus Çarlığı Gence Hanlığı'nın ele geçirilmesine büyük önem veriyordu. Büyük bir sanayi ve kültür merkezi olan ve ülkenin batısında yer alan Gence Hanlığı, Azerbaycan'ın ikinci büyük kenti olan Gence'de kurulmuştu. General Sisiyanov Gence Han'ı Cevat Han'a mektup yazarak ona Gence'nin teslim edilmesini teklif etti fakat red cevabı aldı. Sisiyanov yazdığı ilk mektupta Cevat Han'dan teslim olduğunun kanıtı olarak büyük oğlu Uğurlu Ağan'ı Tiflis'e emanet olarak göndermesini istedi. Cevat Han Sisiyanov'un bu talebine karşı çıktı.⁵²

Sisiyanov'un Şemkir'den yazdığı 29 Kasım 1803 tarihli ikinci mektubu şöyleydi: “Gence topraklarına gelmemin sebeplerini size bildirmek isterim. Tanrı'nın gücüyle yaratılan Rusya İmparatorluğu, Gürcistan'ın ayrılmaz bir parçası olan ve Kraliçe Tamara'nın zamanında Gürcistan'a ait olan Gence'yi asla terk etmeyecek. Rusya Gürcistan'ı himaye altına aldığı için onun parçalanmasına göz yummayacaktır. Gelişimin ikinci sebebi Gürcistan'a gelirken size yazdığım mektubumda size oğlunuz Uğurlu Ağan'ı rehin olarak göndermenizi teklif etmiştim. Yazdığınız cevabınızda Kacar şahından çekindiğinizi söylemişsiniz. Ancak, altı yıl önce Rusya'ya tabi olduğunuzu ve Rus ordusunun Gence'ye yerleştirildiğini unutuyorsunuz. Üçüncü sebepim: Halkınızın soyduğu Tiflis tüccarları, halkınızın bu davranışından hiç

⁵⁰ Aron Milman, *A.g.e.*, 318.

⁵¹ AKAK, Ed. A.P. Berje, *Tom II, Tiflis: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskoqo*, 1868

⁵² *Arhiv Gosudarstennogo Soveta T.3 Sovet v carstvovanii Aleksandra I 1801-1810*, 1878.

memnun kalmadı.⁵³ Bu üç nedenden dolayı, şehrinizi Avrupa usulleriyle almak için ordumla geldim. İnsan kanı dökmeye başlamadan önce, şehri savaştan teslim etmenizi öneririm. Sadece evet veya hayır deyin. Teslim oluyorsunuz değil mi? Bu kadar kötü havalarda ordumuzu alıp buraya geldiğimize göre, hiçbir sözleşme yapmaya niyetimiz yoktur. Yarın öğleden sonra cevap alamazsam, ateş yanar. Gence'ye kılıç ve ateşle geleceğim. İşte o zaman sözümü nasıl tutacağımı göreceksiniz.”⁵⁴

29 Kasım 1803 tarihli Gence'den yazılan Cevat Han'ın cevabı şöyle oldu: “Mektubunuzu aldım. Tamara zamanında Gence Gürcistan'a tabi olduğunu yazmışsınız. Anlattığınız bu hikayelere kimse inanmaz. Fakat atalarımız Abbasgulu Han ve diğerleri Gürcistan'ı yıllarca yönettiler. Eğer inanmıyorsan ihtiyarlara sorabilirsin. Ayrıca altı yıl önce Gence kalesini Rus çarına verdiğimizizi de iddia etmişsiniz. Bu doğru. Sonra çarınız bana bir kararname gönderdi ve teklifini kabul ettim. Şimdi böyle bir kararınız varsa, gösterin. Çarın iradesini bilirsem, alırım. Benimle savaşmak istiyorsanız da ben hazırım! Zaferin kimin tadacağını yalnızca Allah bilir. Bana savaşa hazır olmamı mı teklif ediyorsun? Ben sizin ordularınızın Şemşeddil'e girdiği günden beri savaşa hazırım! Gence'ye yalnız benim cesedimi çiğneyerek girebilirsin!”⁵⁵

Rus ordusu General Portnayakin liderliğinde Gence üzerine yürüdü. Rus kuvvetleri 2-3 Ocak 1804 gecesini Gence kalesine girdiler. Gençelilerin şiddetli direnişi ile karşılaşmalarına rağmen Rus kuvvetleri sayıca çok üstün durumda oldukları için galip geldiler.⁵⁶ Cevat Han ve oğlu Huseyngulu Ağa Rus ordusuyla yapılan savaşta şehit düştüler. Böylece, Gence Hanlığı Ruslar tarafından ele geçirildi. Gence'nin ismi değiştirildi ve I. Aleksandr'ın eşi Yelizavetta şerefine Yelizavetpol olarak adlandırıldı. Eski ismi telaffuz edenlerin ceza ödeyecekleri ilan olundu. Ramazan ayının karlı bir gecesini Gence savaşçılarının kanıyla kızıla boyandı.

⁵³ Suleyman Aliyarlı, *Azerbaycan Tarihi Uzag Keçmişden 1870 illere Geder* (Bakı: Çırag Neşriyyatı, 2009), 581.

⁵⁴ *Vneşnaya politika Rossii XIX naçala XX veka. Dokumentı Rossiyskogo Ministerstva İnostrannih Del.* Moskva 1960.

⁵⁵ AKAK, *Ed.A.P.Berje, Tom II, Tiflis: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskoço,* 1868

⁵⁶ *Arhiv Gosudarstennogo Soveta t.3 Sovet v carstvovanii Aleksandra I 1801-1810,* 1878.

Gence'nin savunmasına 18 binden fazla kişi katıldı, onlardan 1500'ü şehit edildi, 17 bin 222 kişi ise esir alındı.⁵⁷



⁵⁷ Suleyman Aliyarlı, *Azerbaycan Tarihi Uzag Keçmişden 1870 illere Geder* (Bakı: Çırag Neşriyyatı, 2009), 582.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUS-KAÇAR SAVAŞI VE TÜRKMENÇAY ANTLAŞMASI

3.1. Birinci Rus-Kaçar Savaşı

Rusların Gürcistan ve Kuzey Azerbaycan topraklarını istila etmesi Kaçarları, Osmanlıları ve aynı zamanda İngiltere ile Fransa'yı da rahatsız ediyordu. Kaçar Şahı daha 1801 yılından, İngiltere ile antlaşma imzaladığından beri Rusya'yla savaşa hazırlanıyordu.⁵⁸

Transkafkasya'yı ele geçirmeye hazırlanan Kaçar Şahı, önce Gürcistan ve Gence ile sınırdaş olan hanlıkları kendisine tâbi etmek niyetindeydi. Diğer yandan İngiltere ve Fransa Kaçar Devleti'ni Rusya'ya karşı savaşa tahrik ediyordu. Şah Temmuz 1802 'de 20 bin kişilik ordusunu Transkafkasya'ya gönderme kararı aldı.⁵⁹ Fakat bu dönem Kaçarlarda meydana gelen iç çatışmalar ve İngiltere tarafından gereken yardımın sağlanmaması buna engel oldu. İngiltere I. Pavel'in öldürülmesinden ve özellikle Fransız birliklerinin Suriye ve Mısır'dan çıkarılmasından sonra Hindistan'a yürüyüşün Napolyon'un Doğu siyasetinde daha fazla yer almadığı sonucuna vardı. Dolayısıyla Kaçar Şah'ına yardım edilmesine gerek yoktu. Fakat buna rağmen Kaçarlar'ı Rusya'ya karşı kışkırtmaya devam ediyordu. Gürcistan'ı ve Kuzey Azerbaycan hanlıklarını kendi tarafına çekmek amacıyla Kaçar şahı Gürcistan valilerine ve Azerbaycan hanlarına itaat etmelerini talep eden fermanlar gönderdi. Bu fermanlarda Kaçar tahtının varisi Azerbaycan Valisi Veliht Abbas Mirzanın komutasında 50 bin kişilik Kaçar

⁵⁸ *Vneşnaya politika Rossii XIX naçala XX veka. Dokumenti Rossiyskogo Ministerstva İnostrannih Del.* Moskva 1960

⁵⁹ Aleksandr Revakin, *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vrema* (Moskva: ROSSPEN, 2004), 263; İgor Bazilenko, *Rossiya i İran (Stranici Mifceskoy i Dostovernoy İstorii)* (Sankt Peterburg: Izdatelstvo S.- Peterburgskogo Universiteta, 2000), 139.

birliklerinin Transkafkasya'ya geleceğinden ve bölgeyi "kafir Ruslardan" temizleyeceğinden bahsediyordu⁶⁰.

Mayıs 1804'te Kacarlar, Rusya'nın ordularını Güney Kafkasya'dan çıkarmasını talep etti. Kacarlar'ın bu talebi Rusya tarafından reddedildi, bunun sonucunda Rusya ile Kacarlar arasındaki diplomatik ilişkiler kesildi. Böylece Rus-Kacar savaşı başladı.⁶¹

Azerbaycan'ın hâkimi olan Veliaht Abbas Mirza 50 bin kişilik orduyla İrevan'ın (Revan'ın) üzerine yürüdü. Eçmiadzin ve Kamerli'de meydana gelen ilk savaşlar Kaçarlar için başarısızlıkla sonuçlandı. Ruslar İrevan(Revan) Kalesi'ni kuşatmaya aldılar. Oğlu Abbas Mirza'nın ordusunun mağlubiyete uğradığını duyan Feth Ali Şah bizzat harekete geçti. Ruslar İrevan'ı, Kacarlar ise Rusları kuşatma altına aldılar. Böylece, Ruslar kuşatmayı durdurmak ve geri çekilmek zorunda kaldılar.⁶²

3.2. Karabağ ve Şeki Hanlıklarının İstilas ve Kürekçay Antlaşması

Karabağ ve Şeki hanlıklarının Rusya'ya bağlanmasından önce kısaca tarihçesinden bahsetmek konu için ehemmiyet arz etmektedir. 1743 tarihinde Hacı Çelebi Han'ın kurduğu Şeki Hanlığı Azerbaycan'ın Kuzey Hanlıkları arasındaki en güçlü hanlıklardan biriydi. Şeki Hanlığı Nadir Şah'ın ölümünden sonra tamamen bağımsız hale geldi. Hacı Çelebi'nin amacı Azerbaycan topraklarını kendi hanlığında birleştirmek idi. Hacı Çelebi 1748 tarihinde Karabağ Hanlığı'na saldırdı ve Bayat Kalesi'ni kuşattı. Fakat mağlubiyete uğrayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Hacı Çelebi Ereş Sultanlığı'nı kendine tabi etti 1850'li yıllarda ise Kebele'yi ele geçirdi.⁶³

Şeki Hanlığı'nın kuvvetlenmesinden çekinen Karabağ, Gence, Nahçıvan ve İrevan (Revan) hanları ve Kartli Kralı II İrakli Hacı Çelebi'ye karşı birlik oluşturarak ittifak yaptılar. İsimleri

⁶⁰ Tofiq Mustafazade, *Azerbaycan-Rusya munasibetleri. XVIII Esrin ikinci yarisi – XIX Esrin Evvellerinde* (Bakı: Şerg-Qerb Neşriyyat Evi, 2013), 259; Nina Kinyapina vd., *Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii* (Moskva: Izdatelstvo MGU, 1984), 22.

⁶¹ Sergey Solovyov, *İstoriya s drevneyshih vremen* (Moskva: İzdatelstvo Sosialno-Ekonomiçeskoy literaturı, 1963), 377.

⁶² Suleyman Aliyarlı, *Azerbaycan Tarihi Uzag Keçmişden 1870 illere qeder* (Bakı: Çırag Neşriyyatı, 2009), 589; Emine Pakrevan, *Abbas Mirza ve Azerbaycan, çev., Güntay Cavanşir* (Bakı : Kanun, 2007), 89.

⁶³ Maya Bagirova, *İstoriya Şekinskogo Hanstva I Prisoedinenie Ego k Rossiii* (Baku: 1980), 73.

geçen hanlıkların hanları II. İrakli ile görüşmek için Gence'ye geldiler. Fakat İrakli mezkur hanlara ihanet etti ve onları esir aldı. Bu haberi aldığıında Hacı Çelebi İrakli'ye saldırdı Gence çevresindeki savaşta İrakli'yi yendi ve esir alınmış hanları özgür bıraktı. Daha sonra Hacı Çelebi Borçalı, Kazak ve Genceyi ele geçirdi. Hacı Çelebi Han Şirvan'ı kendine tabi etmek istedi fakat yenilgiye uğrayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Hacı Çelebi Han'ın hükümdarlık yıllarında Şeki Hanlığı Azerbaycan'ın kuzey topraklarında kurulmuş hanlıkların arasında en güçlüsü idi.

Karabağ Hanlığı 1748 tarihinde Cavanşirler soyundan olan Penah Ali Han tarafından kuruldu. Nadir Şah'ın ölümünden sonra Karabağ'da hakimiyeti ele geçiren Penah Ali Han'ın destekçileri Cavanşir, Otuz İki ve Kebirli gibi aşiretler idi. Penah Ali Han'ın ilk adımı Nadir Şah tarafından Horasana göç ettirilen bu aşiretlerin çoğunu anavatanlarına geri getirmek oldu.

Penah Ali Han döneminde Karabağ Hanlığı'nın güçlenmesi ve Pehan Ali Han tarafından Bayat Kalesi'nin yapılması Şeki ve Şamahı hanlarını rahatsız etti. Şeki hanı Hacı Çelebi, Bayat Kalesi'ni ablukaya aldı. Kuşatma yaklaşık bir ay sürdü fakat Hacı Çelebi Penah Ali Hanı yenemeyerek geri çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra Panah Ali Han yeni bir kale yaptırdı, kale Penahabat Kalesi veya Şuşa Kalesi olarak biliniyordu. 1757 'de Muhammet Hasan Han Kacar Penah Ali Han'ı kendine tabi etmek amacı ile Karabağ üzerine yürüdü. Fakat Hatınarhı yakınlarında gerçekleşen savaş sonucunda yenilgiye uğrayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Daha sonraki senelerde Karabağ birkaç kez Azerbaycan'ın güney topraklarını kontrol altına alarak merkezi hakimiyete bağlayan Feth Ali Han Afşar tarafından hücumlara maruz kaldı fakat Penah Ali Han Karabağ Hanlığı'nın bağımsızlığını korumayı başardı.⁶⁴

Penah Ali Han'ın ölümünden sonra İbrahim Halil Han Karabağ Hanı oldu. İbrahim Halil Han Rusya'nın yardımı ile Karabağ'da Hristiyan devleti kurmaya çalışan meliklerli kendine tabi etmeyi başardı. İbrahim Halil Han kısa sürede Şuşa'da mescit, çarşı ve evler yaptırdı, ayrıca onun hükümdarlık yıllarında Karabağ Hanlığı genişledi.⁶⁵

Gence Hanlığı'nın işgalinden sonra Sisiyanov Binbaşı Lisaneviçi Karabağ Hanı İbrahim Halil Han'ın yanına göndererek, Han'a Rusya'nın himayesine girmeyi teklif etti. Cevat Han'ın

⁶⁴ Sergey Jigarev, *Russkaya Politika v Vostoçnom Voprose* (Moskva: Universitetskaya Tipografiya 1896), 235.

⁶⁵ İgor Bazilenko, *Rossiya i İran (Stranici Mifçeskoj i Dostovernoy İstorii)* (Sankt Peterburg: Izdatelstvo S.- Peterburgskogo Universiteta, 2000), 124.

akıbetinden gözü korkmuş olan İbrahim Halil Han Rusya'nın himayesini kabul konusunda sarayın ileri gelenlerinin fikrini sormak kararı aldı. Son anda Karabağ'ın Rusya'nın himayesine geçmesi fikrine sıcak bakan Muhammet Hasan Ağa ve onun taraftarları üstünlük kazandılar. Bu durumdan haberdar olan Kacar Şahı, Kacar sarayında rehin tutulan İbrahim Halil Han'ın oğlu Ebülfet Ağa'nın liderliğinde bir orduyu Karabağ'a gönderdi. Fakat bu ordu İbrahim Halil Han tarafından mağlup edildi. Abbas Mirza'nın liderliğinde Kacar kuvvetlerinin Karabağ Hanlığı'na girmesi ihtimalinden endişeye kapılan İbrahim Halil Han, Sisiyanov'a müracaat edip ondan yardım istedi. General Sisiyanov Gence'de Kürekçay kıyısında kurduğu karargâha İbrahim Halil Han'ı davet etti. İbrahim Han'la birlikte Kürekçay kıyısına onun oğulları Muhammet Hasan Ağa, Mehtikulu Ağa, Hanlar Ağa ve İbrahim Han'ın damadı olan Şeki hanı Selim Han da gelmişti.⁶⁶

14 Mayıs 1805 tarihinde burada Karabağ Hanlığıyla Rusya arasında antlaşma imzalandı. 11 bölümden oluşan Kürekçay Antlaşmasına göre, İbrahimhalil Han Rus idaresini kabul etmeli, her yıl Çar hazinesine 8000 Çervon vergi ödemeli, dahili işlerde serbest olan han, bağımsız dış siyaset yapmayacağına dair söz vermeli, ayrıca Şuşa'da 500 kişilik Rus ordusunun yerleştirilmesine izin vermeliydi.⁶⁷

Kürekçay Antlaşması maddeleri gereğince:

Madde I: Karabağ Hanı kendisi ve varisleri adına Rusya dışında başka bir devletin himayesine girmeyi kabul etmiyordu. “Ben Karabağlı İbrahim Han kendi adıma ve veliahtlarım adına herhangi bir devletin egemenliği altında bulunmayı ve her türlü bağımlılığı reddeder ve beyan ederim ki ben hanlığım üzerinde Büyük Rusya İmparatoru Hazretlerinin ve onun varislerinin egemenliği dışında hiçbir hakimiyet tanımıyorum. Büyük Rusya İmparatoru Hazretlerine sadakat vaat ederim. Mezkûr taht-ı taca sadakatli olacağıma Kuran-ı Kerim üzerine yemin ederim.”

Madde II: Antlaşmanın ikinci maddesi gereğince Rusya Karabağ Hanlığı'nın müdafaasını üstleniyordu. “İmparator Hazretleri Şuşalı ve Karabağlı İbrahim Han'ın bu vaadini kabul ederek, İbrahim Han'dan ve varislerinden merhamet ve himayesini hiçbir zaman

⁶⁶ *Azerbaycan Tarihi*, (Baki: Elm, 2007), C.4, s.26-27.

⁶⁷ Eli İsmayilov, *Şeki (tarihi oçerk)* (Bakı : Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, 1982), 22.

esirgemeyeceğine, Han'ın ülkesinin bütünlüğünün güvence altına alınacağına dair söz verir.”⁶⁸

Madde III: “Mezkûr Han, sonra ise büyük oğlu ve bu şekilde neslin yaşça büyük veliahtı miras yoluyla hanlığın başına geçerken Büyük Rusya İmparatorluğu'nun sadık tebaası olmak, kendisi ve varisleri üzerinde Rus İmparatorları'nın mutlak hâkimiyetini tanınmak konusunda törenle yemin ederler.”

Madde IV: “Ben Karabağlı İbrahim Han Rusya ile önceden karşılıklı anlaşmaya varmadan komşu devletlerle ilişki kurmaya, onlardan elçi gelirse veya mektup gönderilirse Yüce Hâkime bilgi vermeye ve Rusya tarafından yanıma atanmış şahsa bilgi vermeye ve ona danışmaya söz veririm.”

Madde V: “İmparator Hazretleri kendisi ve varisleri adına söz verir:

1. Mezkûr ülkenin halkını İmparator Hazretleri Rusya İmparatorluğu'nun sakinlerinden hiçbir şekilde ayırmayarak kendi tebaası addedecektir.
2. İbrahim Han'ın ve varislerinin Karabağ üzerindeki hâkimiyeti devam ettirilecektir.
3. İç yönetim ile ilgili hâkimiyet konuları Han'ın yetkisinde kalacaktır.
4. Han'ın ailesinin ve ülkesinin korunması için Şuşa kalesine 500 kişilik Rus askeri birliği getirilecektir.”⁶⁹

Madde VI: “Ben Karabağlı İbrahim Han Rus askeri birliğine gereken yardımı sağlayacağıma, gerek bugün gerekse sonradan mezkur askeri birliğine gereken buğday ve darı yardımını tedarik edeceğime, askerlerin Şuşa Kalesi'nde yerleşmesi için birlik komutanının beğendiği evleri ayıracağıma ve gereken miktarda odun temin edeceğime dair söz veririm.”

Madde VII: İmparator Hazretleri Şuşalı ve Karabağlı İbrahim Han'a büyük bir saygı ve merhamet alameti olarak onu üzerinde Rusya İmparatorluğu'nun arması bulunan bayrakla ödüllendirir.⁷⁰

⁶⁸ Kerim Şükürov, *Küreçayskiy Dogovorob Osnovnih Polojeniyah Pretvorenii v jizn I Posledstviyah Uprazdneniya* (Baku: 2005), 146.

⁶⁹ A.g.e, 147.

Madde VIII: Ben İbrahim Han, İmparator Hazretlerinin hazinesine kendi gelirimden 8.000 Çervon vergi ödemeyi kabul ederim.

Madde IX: Büyük Rusya İmparatoru, sadakatini bildirmek için Tiflis'te bulundurulacak İbrahim Han'ın torununun geçimi için her gün 10 gümüş manatı iltifatla bahşeder.⁷¹

Madde X: Bu antlaşma ebedi müddette imzalanmaktadır.

Madde XI: Bu antlaşmanın İmparator tarafından onaylanması bu belgenin imzalanmasından altı ay geçene dek veya daha kısa sürede gerçekleştirilecektir.

Şeki Hanlığı'nda bu dönem taht için çekişmeler vardı. Rusya'nın idaresini kabul ederek, ele geçirdiği hanlıkta hükümranlığını korumak amacıyla Selim Han 21 Mayıs 1805'te Rusya ile benzer şartları içeren bir antlaşma imzaladı. Antlaşmaya göre Selim Han Çar hazinesine her yıl 7.000 Çervon vergi ödemeyi kabul etti.⁷²

Haziran 1805'te Kacar ordusunun başkomutanı Abbas Mirza 10 binlik Kızılbaş ordusuyla Karabağ üzerine yürüdü. Hudaferin Köprüsü yakınlığında Ruslarla Kacarlar arasında savaş başladı. Ruslar mağlubiyete uğrayarak Şuşa'ya çekildiler. Kacarlar Esgeran'ı aldılar. Ruslar Gence'ye çekilmek zorunda kaldılar.⁷³

Rus ordusunun mağlup olması haberini alan Sisiyanov bizzat Tiflis'ten Gence'ye doğru harekete geçti. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Abbas Mirza, Tiflis üzerine yürüdü. Fakat Zeyem yakınlığında Karyagin ordusu tarafından mağlup edildi. Büyük kayıplar veren Kacar ordusu Kazak üzerine yürüdü. Abbas Mirzanın idaresindeki kuvvetler Kazaklıların hücumu üzerine dağılıp geri çekildi. Böylece, Kacar kuvvetlerinin 1805 yazında askeri faaliyetlerinin başarısızlıkla sonuçlandığı bu dönemde Rus Çarlığı'nın temel hedefleri Bakü ve Şirvan hanlıklarının alınmasıydı.⁷⁴

⁷⁰ Gazanfar Mehdiyev, *Azərbaycanın Rusiya ilə Birləşməsi və Onun Tarixi Əhəmiyyəti* (Bakı: Azərbaycan SSR Siyasi və Elmi Bilikləri Yayan Cəmiyyətin Neşri, 1952), 76.

⁷¹ Gazanfar Mehdiyev, *A.g.e.*, 77.

⁷² Maya Bağirova, *İstoriya Şekinskogo Hanstva I Prisoedinenie Ego k Rossii* (Baku: 1980), 76.

⁷³ Tofiq Mustafazade, *Azərbaycan-Rusiya münasibətləri. XVIII esrin ikinci yarısı – XIX esrin evvəllərində*, (Bakı: Şerg-Qerb Neşriyyat Evi, 2013), 271.

⁷⁴ Eli İsmayilov, *A.g.e.*, 23; Sara Aşurbeyli, *İstoriya Goroda Baku* (Baku: Azərneşr: 1992), 209.

27 Aralık 1805'te Rusya'yla Şirvan Hanlığı arasında antlaşma imzalandı. Şirvan Han'ı Mustafa Han Rus idaresini kabul etti. Bu antlaşmanın şartları daha önce Karabağ Hanlığı'yla imzalanan Kürekçay Antlaşması'nın şartlarıyla aynıydı. Şirvan Hanı Mustafa Han bağımsız dış siyasetinden imtina edip, her yıl Çar hazinesine 8.000 Çervon vergi ödemeliydi.

Rus ordusunun Şamahı'da yerleşmesine izin vermeyen Mustafa Han bunun karşılığında Rus Kumandanlığına kale inşa etme hukuku verdi.⁷⁵

3.3. Bakü Seferi ve Sisiyanov'un Sonu

Ruslar Şirvan Hanlığı'nı ele geçirdikten sonra Bakü üzerine yürüdüler. Sisiyanov Bakü Hanlığı'nın işgaline çok büyük önem veriyordu. Bakü Hanlığı'nın Rusya açısından hem ekonomik, hem de stratejik önemi bulunuyordu. Ağustos 1805 'te Zavalışi'nin liderliğinde Rus donanması Bakü Kalesi'ni kuşatmaya başladılar.⁷⁶

Ruslar, Guba hanı Şeyh Ali Han'dan yardım bekleyen Bakü sakinlerinin şiddetli direnişi ile karşılaştılar. Bakü Kalesi teslim olmadı. Rus donanması Sara Adası'na çekilmek zorunda kaldı. Bakü kalesinin teslim olmadığını haber alan Sisiyanov Ocak 1806'da bizzat harekete geçti. Sisiyanov Hüseyin Kulu Han'dan teslim olmasını talep etti. Sisiyanov Hüseyin Kulu Han'a Bakü'nün teslim edilmesi hakkında hazırladığı antlaşma şartlarını gönderdi. Bu şartlara göre Bakü Hanlığı'nın tüm geliri Rus Çarlığı'nın hazinesine verilmeli, kalede 1.000'e yakın Rus askeri ve topları yerleştirilmeli, Hüseyin Kulu Han' ise kendi makamından vazgeçmeliydi. Bakü hanı Sisiyanov'un teklifini kabul etti.⁷⁷

İkili 8 Şubat 1806'da Goşa Kale Kapısı yakınlarında antlaşmayı imzalamak amacıyla buluştular. Sisiyanov, kalenin anahtarları kendisine teslim edilirken Hüseyin Kulu Han'ın

⁷⁵ Ramin Sadıgov, *Çar I. Aleksandr döneminde Rusya'nın Azerbaycanda işgalcilik siyaseti*. Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 59/ XV (2018) : 69.

⁷⁶ Vidadi Umudlu, *Şimali Azerbaycan'ın Çar Rusyası Terfinden İşgali ve Müstemlekeçilik Eleyhine Mübarize 1801-1828* (Bakı: elm, 2004), 183.

⁷⁷ Andrey Makarov ve Svetlana Makarova, *Prisoedinenie Kavkaza k Rossii XIX vek* (Peterburg: Bulanin, 2005), 18.

akrabası İbrahim Bey tarafından öldürüldü. ⁷⁸ Sisiyanov öldürüldükten sonra Rus birlikleri Bakü'den uzaklaşmak zorunda kaldılar.

3.4. İbrahim Han'ın Öldürülmesi

1806 baharında Abbas Mirza 20 bin kişilik ordusuyla yeniden Karabağ üzerine yürüdü. Bu zaman Karabağ Hanlığı'nda siyasi durum çok karışıktı. Kacar ordusuna karşı savaşıcak güç azdı. Kacar kuvvetlerinin yaklaştığından tedirgin olan İbrahim Halil Han sık sık Lisaneviç'i durumdan haberdar edip, Nesvetayeva mektup yazıp yanına elçiler gönderiyordu. Kacar kuvvetlerinin kaleye çok yaklaştığını haber alan İbrahim Han ailesinin güvenliği için, ailesiyle birlikte Hankendi'ye yerleşti. Onun buraya yerleşmesinden şüpheye düşen Rus kuvvetleri komutanı Binbaşı Lisaneviç 200 Rus askeriyle birlikte Han'ın evini bastı ve İbrahim Halil Han'ın beşikteki küçük çocuklarına varıncaya kadar tüm ailesini amansızca katletti. ⁷⁹

Bu olayı haber alan Şeki Hanı Selim Han Rusya ile bütün ilişkilerini kesti ve Rus askerlerini Şeki Hanlığı'ndan kovdu. Ancak 22 Ekim 1806'da Şeki yakınlarındaki savaşta Ruslar Selim Han'ı mağlup ettiler. Sonra Car-Balaken'e hareket ederek, orda çıkan isyanı acımasızca bastırdılar. ⁸⁰

Kısa bir süre sonra 22 Haziran 1806'da Rus kuvvetleri Derbent'i ele geçirdi. Genel komutan Gudoviç Bakü'nün alınmasına dair General Bulgakov'u görevlendirmişti. Bakü'ye yaklaşan Bulgakov komutasındaki Rus ordusu kaleyi kuşatma altına aldı. Daha fazla direnmenin lüzumsuz olduğunu gören Hüseyin Kulu Han Kacar Devleti'ne sığındı. 3 Ekim 1806'da Bakü, ardından ise Guba Hanlığı Ruslar tarafından işgal edildi. ⁸¹

⁷⁸ *Azərbaycan Tarixi*, (Bakı : Elm, 2007) C.4, s.28-29; Sara Aşurbeyli, *İstoriya Goroda Baku* (Bakı: Azərneşr: 1992), 209.

⁷⁹ Tofiq Mustafazade, *Azərbaycan-Rusiya Mnasibetleri. XVIII Esrin ikinci yarısı – XIX Esrin Evvellerinde* (Bakı: Şerg-Qerb Neşriyyat Evi, 2013), 272-273.

⁸⁰ Anton Kersnovskiy, *İstoriya Russkoy Armii (Moskva: Golos, 1993), 77; Vladimir Gurko- Krajin, Kratkaya İstoriya Persii* (Kiyev: Alternativa- Evrolinc, 2003), 50.

⁸¹ Ramin Sadıgov, *Çar I. Aleksandr döneminde Rusyanın Azerbaycanda işgalcilik siyaseti.*, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 59/ XV (2018): 71.

3.5. 1806-1812 Rus-Osmanlı Savaşları ve Bükreş Antlaşması

18. yüzyılın sonlarında İngiltere ve Fransa arasındaki rekabetin yoğunlaşması, özellikle Napolyon Savaşları sırasında uluslararası durumu daha da gerginleştirdi. İngiltere'nin Ortadoğu'daki konumunu zayıflatmak için Napolyon, 1 Temmuz 1798 'de Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli eyaletlerinden biri olan Mısır'a saldırdı.⁸²

Fransa Mısır'ın stratejik konumuna önem veriyordu. Napolyon, Mısır'da Fransız hegemonyasının kurulmasının Hindistan'a yapılan saldırıyla birlikte gelecekteki istilalar için elverişli koşullar yarattığına inanıyordu. Fransızlar kısa süre sonra Mısır'da yönetim kurmaya çalıştılar. Yerel halka karşı aşırı şiddet uygulayan Fransızlardan duyulan memnuniyetsizlik ilk günden itibaren kendini göstermeye başladı. Sonuç olarak, Fransızlara karşı isyanlar başladı. Eylül 1798'de Osmanlı Fransa'ya savaş ilan etti. Napolyon'un Mısır seferi başarısız oldu. Amiral Nelson liderliğindeki İngilizler Abukir yakınlarında Fransız donanmasını yok ettiler.⁸³

Osmanlı, 1 Ağustos'ta Fransa ile tüm ilişkilerini kesti. Aynı zamanda, Mısır'da Fransızlara karşı hareket başladı. Bonaparte karadan Asya'ya ilerlemeye çalıştı. 1799 'un başlarında Filistin'deki Akka Kalesi'nde Cezzar Ahmet Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusu (Nizam-ı Cedit ordusu) tarafından durduruldu ve Mısır'a dönmeye zorlandı.⁸⁴

Napolyon'un Osmanlı karşıtı politikası, Osmanlı'nın Napolyon'un Rusya da dahil tüm düşmanlarıyla yakınlaşmasına yol açtı. III. Selim'in isteği üzerine I. Pavel, İyonya Adaları'nı ele geçiren Fransızlara karşı ortak bir operasyon yürütmesi için donanma gönderdi. 3 Ocak

⁸² Aleksandr Revakin, *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vrema* (Moskva: ROSSPEN, 2004), 276.

⁸³ Anatoliy Fadeyev, *Rossiya i Kavkaz Pervoy Treti XIX v* (Moskva: İzdatelstvo AN SSSR, 1960), 124-125.

⁸⁴ Nina Kinyapina vd., *Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii* (Moskva: Izdatelstvo MGU, 1984), 27; Aleksandr Mihaylovskiy- Danilevskiy, *Opisanie Tureckoy Voyni v Carstvovanii Imperatora Aleksandra Pervogo* (Sankt peterburg : Tipografiya Shtaba otd. Korpusa Vnutrenney Straji, 1843), C.2, s.87.

1799 'da Rusya ile Osmanlı arasında Fransa'ya karşı İstanbul'da bir ittifak antlaşması imzalandı. Böylece Osmanlı Fransa'ya karşı kurulan ittifaka katıldı.⁸⁵

Birleşik bir Rus-Osmanlı filosu Fransızları İyonya Adaları'ndan kaçmaya zorladı. Amiral Uşakov komutasındaki Rus donanması bu filoda belirleyici bir rol oynadı. 21 Mart 1800 'de Rusya ile Osmanlı arasında yeni bir antlaşma imzalandı ve böylece Osmanlı'nın egemenliği altında ve yedi İyonya Adası'nda Rusya'nın himayesinde "Yedi Birleşik Ada Cumhuriyeti" kuruldu. İki ülke arasında imzalanan bir başka anlaşmaya göre, padişah 1802'de bir kararname yayınladı. Bu kararnameye göre, Eflak ve Boğdan valileri sultan tarafından atanmalı ve görevden alınmalıydı, ancak bunun Rusya tarafından onaylanması gerekiyordu. Bu anlaşma sonucunda Rusya'nın istediği valiler her iki prensliğe de atandı. 1802'de Osmanlı İmparatorluğu Fransa ile barış antlaşması imzaladı. Bu antlaşmaya göre, Osmanlı savaş sırasında kaybedilen tüm bölgeleri geri aldı.⁸⁶

24 Eylül 1805'te Rusya ve Osmanlı arasında bir ittifak anlaşması daha imzalandı. Ancak, Rusya ile Osmanlı arasındaki müttefik ilişkileri uzun sürmedi. Rusya'nın Eflak ve Boğdan üzerindeki nüfuzu Osmanlı'nın bu durumdan rahatsız olmasına sebep oldu. Mısır ve Suriye'de benzer İngiliz eylemleri memnuniyetsizliğe neden oldu. Napolyon, bu durumdan yararlanmaya karar verdi.

Napolyon'un Rus-Habsburg ordularına karşı kazandığı zaferin ardından III. Selim, Rusya'nın dağıldığını düşünerek önceki Napolyon siyasetini değiştirdi. Osmanlı ile Fransa arasında iyi ilişkilerin kurulması, Rusya ve Osmanlı arasındaki ilişkilerin bozulmasına ve aralarında savaş çıkmasına yol açmıştır.⁸⁷

⁸⁵ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya siyaseti* (İstanbul: Has-Kutulmuş Matbaası, 1979), 199.

⁸⁶ Rostislav Fadeyev, *Kavkazskaya Voyna* (Moskva: Nauka, 2005), 36.

⁸⁷ Sergey Solovyov, *İstoriya s Drevneyshih Vremen* (Moskva: İzdatelstvo Sosialno-Ekonomiçeskoy Literaturı, 1963), 381; Anton Kersnovskiy, *İstoriya Russkoy Armii* (Moskva: Golos, 1993), 77; Aleksandr Mihaylovskiy- Danilevskiy, *A.g.e.*, 88.

1806 'da Fransız elçisi General Sebastian, İstanbul'a resmi bir ziyarette bulundu. Ziyaretin temel amacı, Osmanlı Devleti'ni ne pahasına olursa olsun Rusya'ya karşı savaşa teşvik etmektir.⁸⁸

1806 kışında Rus birlikleri Eflak ve Boğdan'ı ele geçirdi. Bunun sonucunda Osmanlı Rusya'ya savaş ilan etti. Savaş Balkanlar ve Kafkasya'da sürmekteydi. Osmanlı'nın savaşa başlaması Rus birliklerinin Kafkasya'daki durumunu zorlaştırdı. Bu sırada Rus ordusu Napolyon birlikleriyle savaşa hazırlanıyordu. Kafkasya cephesinde Kacarlar ile savaşan Rusya bundan böyle Osmanlı Devleti'yle de savaşmak zorundaydı. Rusya-Osmanlı savaşının başlamasından sonra Kafkasya'daki Rus birliklerinin komutanlığı Terter Nehri üzerinde istihkam yaratmaya karar verdi. Şeki ve Car-Balaken'de meydana gelen isyanları bastıran Rus orduları oraya gönderildi. Başkomutan General Gudoviçin liderliğinde Rus ordusu Gümrü'ye yöneldi. Burada 18 Haziran 1807 tarihinde Osmanlı ordusu ve Rus birlikleri arasında kanlı bir savaş meydana geldi.⁸⁹ Bu savaşta Osmanlılar mağlup oldular. Ardından Kacar ordusunun Güney Kafkasya seferi yeniden başlamış oldu.

28 Eylül 1812 tarihinde iki devlet arasında Bükreş anlaşması imzalandı. Bununla Osmanlı Devleti Güney Kafkasya topraklarının çoğunun Rusya'ya katılımını tanıdı.⁹⁰

3.6. 1813 Gülistan Antlaşması

1808 'de Harford Johns önderliğinde İngiliz elçileri Tahran'a geldi. Harford Johns kendi hükümeti adına Kacar şahına değerli bir elmas hediye etti. İngilizler Kacarlar'ın Fransa'yla ilişkilerine son verdiler. Fransız elçisi Tahran'ı terk etmek zorunda kaldı. Bir ay sonra İngiltere ve Kacarlar arasında giden müzakereler sonucunda yeni bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre Kacarlar İngiltere'ye düşman olan bütün devletlerle (özellikle Fransa ve

⁸⁸ AKAK, Ed.A.P. Berje, Tom II, Tiflis: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskogo, 1868, 132-133.

⁸⁹ Nina Kinyapina vd., *Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii* (Moskva: Izdatelstvo MGU, 1984), 21.

⁹⁰ Zekeriyâ Türkmen, *19. yy başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya politikası, Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, 2003, s.16; Emine Pakrevan, *Abbas Mirza ve Azerbaycan, çev., Güntay Cavanşir* (Baki : Kanun, 2007), 91.

Rusya) ilişkileri kesmeliydi. Bunun karşılığında İngiltere ise Kacar Devleti'ne her türlü maddi ve askeri yardımda bulunacağını vaat etti.⁹¹

Rusya ve Kacarlar arasında savaş devam etmekteydi. Eylül 1808'de Rus genelkomutanı Gudoviç General Nebolsini Nahçıvan'ı ele geçirmek için görevlendirdi. Rus kuvvetleri İrevan'ı kuşatmaya aldılar, fakat mağlubiyete uğrayıp geri çekildiler. Rus ordusu Nahçıvan'dan da çekilmeye mecbur kaldı. Karababa yakınlarında Kacarlar ile Rusya arasında savaş meydana geldi. Yeniden mağlubiyete uğrayan Gudoviç 1808 'de istifa etti. Onun yerine ise General Tormasov atandı. İngiliz Hükümeti, Rusya'yla Kacarlar arasında barış antlaşmasının imzalanmasına engel olmaya çalışıyordu. İngiltere yeniden Kacarlar'a silah takviyesi yaptı.⁹²

1812 yılında Kacar kuvvetleri Karabağ üzerine yürüdü. Şahbulak ele geçirildi. Fakat Abbas Mirza'nın ordusu General Kotlyarevski tarafından mağlup edildi. 1812 yılında Rus orduları Fransa ile mücadele ederken Kacarlar Kafkaslardan kuzeye doğru hücumu geçti. Lenkeran yakınlarında yapılan Aslandüz Savaşında Rus Ordusu Kacar ordusunu mağlup etti. 1 Ocak 1813'te Lenkeran Ruslar tarafından ele geçirildi. 12 Ekim 1813'te Karabağ'ın Gülistan Köyü'nde 11 maddeden oluşan barış antlaşması imzalandı.⁹³

Gülistan Antlaşması gereğince Rusya İmparatorluğu ve Kacar Devleti arasındaki düşmanlığa mezkûr antlaşmayla son verilecek, Nahçıvan ve İrevan hariç, Aras Nehrinin Kuzeyinde olan bütün Azerbaycan hanlıklarının ve Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya ait olduğu Kacarlar tarafından kabul edilecek, Hazar denizinde yalnız Rusya'nın donanması bulunacak, Rus

⁹¹ Mehman Süleymanov, *Gülistan Müqavilesi* (Bakı: Elm ve Tehsil, 2014), 18.

⁹² Suleyman Aliyarlı, *Azerbaycan Tarihi Uzag Keçmişden 1870 illere Geder* (Bakı: Çırağ Neşriyyatı, 2009), 607.

⁹³ Aleksandr Revakin, *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vrema* (Moskva: ROSSPEN, 2004), 277; İgor Bazilenko, *Rossiya i İran (Stranici Mificeskoy i Dostovernoy İstorii)* (Sankt Peterburg: Izdatelstvo S.- Peterburgskogo Universiteta, 2000), 139.

tüccarlarına serbest ticaret hakkı tanınacaktı.⁹⁴Gülistan Antlaşması sonucunda Rusya Hazar’da donanma bulundurma hakkı elde eden tek güç olmuştur. ⁹⁵ Gülistan Antlaşması’nın maddeleri şu şekildeydi:

Madde I: Bugüne dek Rusya İmparatorluğu ve Kacar Devleti arasındaki husumete bu antlaşmayla son verilecektir.

Madde II: Bugünden itibaren Rusya ve Kacar imparatorluklarının sınır çizgisi şu şekilde olacaktır: Adına Pazar denilen yerden düz çizgiyle Muğan ovası Araz Nehri üzerindeki Yedibulak geçişine oradan Kepenek Nehri’nin Araz ile birleşmesine daha sonra Kepenek Nehri’nin sağ tarafı ile Mehri Dağları silsilesine, oradan da çizgi Karabağ ve Nahçıvan hanlıklarının sınırlarıyla devam ettirilecektir.

Madde III: Şah Hazretleri, Karabağ ve Gence (Yelizavetpol) hanlıkları, ayrıca Şirvan, Şeki, Bakü, Derbent, Guba ve Lenkeran hanlıklarının Rusya İmparatorluğu mülkiyetine ait olduğunu kabul eder.

Madde IV: Rusya İmparatoru Hazretleri kendi adına ve varisleri adına Kacar şahına yabancı düşmanlara karşı yardım etmeyi taahhüt eder.

Madde V: Hazar Denizi’nde yalnız Rusya’nın donanması bulunacak ve onun dışındaki hiçbir devletin askeri bayrağı Hazar Denizi’nde bulunamaz.

Madde VI: Her iki taraftan da esir alınanlar antlaşma imzalandıktan sonra üç ay içinde serbest bırakılacak. Her iki taraftan da kaçan herkese kendi vatanlarına geri dönebilme hakkı tanınacak.

Madde VII: Kacar elçileri Rusya’da, Rus elçileri ise Kacarlar’da bulunacak.

Madde VIII: Her iki devletin tüccarları arasında meydana gelebilecek anlaşmazlıklara onların görevleri vs. ile ilgili şikayetlerinin görüşülmesi için konsolos veya temsilci

⁹⁴ Tofiq Mustafazade, *Azerbaycan-Rusya münasibetleri. XVIII esrin ikinci yarısı – XIX esrin evvellerinde* (Bakı: Şerg-Qerb Neşriyyat Evi, 2013), 287; Anton Kersnovskiy, *İstoriya Russkoy Armii* (Moskva: Golos, 1993), 77.

⁹⁵ Ahmet Sapmaz, *Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiyeye Etkileri* (Ankara: Ötüken Neşriyat, 2008), 25.

görevlendirilecektir. Onların hakları güvence altına alınacak ve başvuruları adil bir şekilde değerlendirilecektir.

Madde IX: Rus tüccarlarının Kacarlar'ın limanlarına veya şehirlerine getirdikleri mallara göre yüzde beşten fazla gümrük vergisi alınmayacaktır. Ayrıca tüccarlar bu mallarla diğer yerlere gittikleri takdirde ikinci kez gümrük vergisi alınmayacaktır.

Madde X: Malları her iki devletin kıyılarına ve limanlarına veya kara yoluyla sınır kasabalarına getirdikten sonra tüccarlara denetimi altında buldukları gümrük memurlarından izin almadan mallarını satma, satın alma veya değiştirme özgürlüğü verilecektir.

Madde XI: Her iki devletin temsilcileri bu antlaşma imzalandıktan sonra gereken her mevkiye acil olarak bilgi verecektir. Ayrıca askeri operasyonların durdurulmasına dair gerekli yerlere emir gönderilecektir. Antlaşma 12 Ekim 1813 tarihinde (Hicri takvim ile 29 Şevval 1228 tarihinde) Karabağ'da Gülistan Köyü'nde imzalanmıştır.

3.7. 1826-1828 İkinci Rus- Kacar Savaşı

1804-1813 Rus-Kacar savaşında yenilen Kacarlar, Rusya'nın Güney Kafkasya'nın büyük kısmını işgal etmesini kabullenememiş ve bu sebepten Güney Kafkasya topraklarını yeniden ele geçirme planları kurmaya başlamıştır. Rusya'nın Güney Kafkasya'da güç bulmasından endişe duyan İngiltere Kacarlar'ı Rusya'ya karşı yeni bir savaşa tahrik ediyordu. Bu amaçla Tahran'a yeniden elçisi gönderildi. O, Kacar Şahını, Kacar Devleti'nin yeniden Güney Kafkasya'yı ele geçirebileceğine inandırıyor ve bunun için öncelikle güçlü bir Kacar ordusunun kurulmasını teklif ediyordu. İngiltere elçisi Kacar birliklerinin ıslahat çalışmalarında Kacarlar'a İngiltere hükümetinin yardım edeceğini vaat ediyordu.⁹⁶

25 Kasım 1814'te Kacarlar ve İngiltere arasında Rusya'ya karşı yeni bir ittifak antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Kacarlar, Hindistan'ın güvenliğini sağlamalı, İngiltere ise Şah hükümetine askeri yardımda bulunmalıydı. Böylece, İngiltere Kacarlar'a İngiliz subayları göndermiş ve Kacar birliklerini modern silahlarla donatmıştır. Ayrıca İngiltere, Gülistan antlaşmasını yeniden gündeme getirerek Rusya'yla bu konuda müzakereler edebileceğine dair söz verdi. Bu sebeple, Gülistan Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi, Güney Kafkasya'nın,

⁹⁶ *Azerbaycan Tarihi*, (Baki: Elm, 2007) C.4, s.39.

özellikle Kuzey Azerbaycan'ın bir kısmının Kacarlar'a verilmesi amacıyla St.Petersburg'a Kacarlar'dan Mirza Abdül Hasan Bey'in liderliğinde bir Büyükelçilik heyeti gönderildi.⁹⁷ İngiltere ve Kacarlar'la siyasi ilişkilerinin şiddetlenmesini istemeyen Rusya Kacarlar'ın Gülistan Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi teklifini kabul etti.⁹⁸ Bu sebeple Rusya 1817 Yermolov'un liderliğinde Tahran'a bir elçilik heyeti gönderdi. A.P.Yermolov'un geçtiği bütün yol boyunca ona İngiliz subayları eşlik ediyordu. Yermolovla Kacar Hükümeti arasında olan müzakerelere İngiliz Büyükelçisi de katılmıştır. Tarafların ilk görüşünde Kacar Sarayı Rusya'nın Birinci Rus-Kacar savaşı sonucunda elde ettiği toprakların Kacarlar'a verilmesini talep etti. Kacarlar'ın müzakereleri barış yoluyla çözmek niyetinde olmadığına ve İngiltere'nin tahrikleriyle savaşa hazır olduğuna emin olan Yermolov Tahran'ı terk etti. Daha sonra Rusya'ya geri dönen Yermolov "Veliht Abbas Mirza'nın sarayında İngilizlerden habersiz kuş uçmuyor" diye yazıyordu.⁹⁹

19 yüzyılın 20'li yıllarında İngiltere Kacarlar'ı Rusya'yla savaşa tahrik etmeye devam ediyor, Tebriz'de, Tahran'da ve diğer şehirlerde silah fabrikaları kuruyordu. Şah, İngilizlerin yardımıyla Kacar ordusunu canlandırıyor, Osmanlı Devleti'ni de Rusya'ya karşı savaşa sokmaya çalışıyordu. 1823 tarihinde Osmanlı ve Kacarlar arasında antlaşma imzalandı.¹⁰⁰

Rusya'nın siyasi açıdan karışık bir durum yaşadığı bu dönemde Çar I. Nikolay Kacarlar ile savaşa hazır değildi. Bu sebeple, Çar, 1826 'da General Menşikov'un liderliğinde Rus elçilerini Tahran'a gönderdi. Fakat Rus elçileri burada çok soğuk karşılandılar. Menşikov, savaşın kaçınılmaz olduğunu anladı.¹⁰¹

1825'te St.Petersburg'da meydana gelen "Aralıkçılar İsyanı" hakkında haber alan Kacar Şahı bu durumdan yararlanmak istedi. General Yermolov, Kacarlar'la savaşın yakın olduğunu öğrenir öğrenmez bundan çarı haberdar etti. Rusya çarı Osmanlı Devleti'yle ilişkilerin

⁹⁷ Vidadi Umudlu, *Şimali Azerbaycan'ın Çar Rusyası Terfinden İşgali ve Müstemlekeçilik Eleyhine Mübarize (1801-1828)*, (Bakı: Elm, 2004), 185.

⁹⁸ Sergey Solovyov, *İstoriya s Drevneyshih Vremen* (Moskva: İzdatelstvo Sosialno-Ekonomiçeskoy Literaturı, 1963), 387; Nina Kinyapina vd., *Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii*. (Moskva: İzdatelstvo MGU, 1984), 24.

⁹⁹ Nadırpaşa Sotavov, *Krah Grozı Vselennoy* (Mahaçkala: Epoha, 2000), 89.

¹⁰⁰ *Azerbaycan Tarihi*, (Bakı: Elm, 2007) C.4, s.40-41.

¹⁰¹ Zekeriya Türkmen, "19. yy başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya politikası", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, 2003, s.18.

gerginleştigi bu dönemde, Lenkeran Hanlığı'nın yarısını Kacarlar'a vererek barış sağlamak istedi. Fakat Gülistan Anlaşması'nın şartlarını değiştirme konusundaki müzakereler başarısız oldu.¹⁰²

Feth Ali Şah'ın kararıyla 1826'da Rusya'yla yeni bir savaş başladı. Bu sırada Menşikov'un liderliğinde yeni bir elçilik heyeti Tahran'a yaklaşıyordu. Elçilik heyeti Rus çarı adına Kacar şahına hediye getirmişti. Heyet, Kacar birliklerinin Şuşa ve Gence'nin kapılarında olduğunu bilmiyordu. Kacarlar'ın temel amacı Tiflis'i ele geçirmek, Rus ordusunu Güney Kafkasya'dan çıkarmak ve Tereki'yi kovmaktı.¹⁰³

3.8. Müslüman Birliği İsyanı

Savaşın ilk dönemi Ruslar için başarısız oldu. Asker sayısı açısından üstünlük Kacar İmparatorluğu'ndaydı. Abbas Mirza'nın ordusu Karabağ üzerine yürüdü. Şuşa kuşatma altına alındı. Şirvan'ın eski hanı Mustafa Han Şirvan, Mir Hasan Han Lenkeran, Uğurlu Han Ziyadoğlu Gence, Selim Hanın oğlu Huseyin Han Şeki, Gürcü şehzadesi Aleksandr ise Tiflis üzerine yürüdü. İkinci Rusya-Kacar Savaşı'nda Yermolov'un beylerin ve yerel halkın Rusya'ya karşı olacağı düşüncesi doğruydü. İnsanların çoğu eski hanlarının çağrısına katılarak Rusyaya karşı isyana kalkıştılar. Bu konuda St.Petersburg'da bir rapor yayınlayan General Yermolov şunu yazıyordu: "Eski hanlar yerel halkı Rusya'ya karşı isyana kaldırıyorlar." Yermolov Azerbaycan'da bir "Müslüman isyanı" olduğunu yazıyordu. Doğal olarak, Rus komutanı ahaliyi bu büyük isyana getiren nedenleri örtmeye çalışıyordu, askeri yönetimin yasadışı, şiddet içeren davranışlarını, şiddetli istismarı ve yerel ahaliye karşı olan baskıyı gizli tutmaktaydı. Yermolov'a göre güya bazı ruhani çağırışlar olmasaydı isyan olmayacaktı. Yermolov: "Bize karşı bu isyan hiçbir yol ile değil, din yoluyla çıkmıştır. İsyanı

¹⁰² Aron Milman, *Politiçeskiy story Azerbaydjana XIX naçala XX vv.* (Baku: Azərneşr, 1966), 320.

¹⁰³ Aleksandr Revakin, *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vrema* (Moskva: ROSSPEN, 2004), 281; Emine Pakrevan, *Abbas Mirza ve Azerbaycan, çev., Güntay Cavanşir* (Baki : Kanun, 2007), 92.

harekete geçiren Abbas Mirza'nın yanındaki kutsal kişidir (Seyit Kerbelayı Muhammet adlı birisinden bahsedilmektedir)".¹⁰⁴

Böylece, yerel halkın alevlenen ayaklanmalarında mühim rol oynadı. 17 Haziranda Gence'de büyük bir ayaklanma başladı. Rus tarihçi N.Dubrovin, tüm Gencililerin bu isyana katıldığını yazıyor. İkinci büyük isyan Lenkeran Hanlığı'nda gerçekleşti. Lenkeran hanı Mir Hasan Han, babası Mir Mustafa Han gibi Rusya idaresine geçmişti. Fakat Çar askerlerinin baskıları ve ona bir kul gibi davranmaları hanın sabrını taşırdı. Lenkeran Hanlığı o sırada Mir Hasan Han tarafından değil, Binbaşı İlyinski tarafından yönetiliyordu¹⁰⁵. Hazar Denizi Taburu ve 50 Kosak atlısı komutanı İlyinski, hanı Kacar Devleti'ne sığınmaya zorladı. Ayrıca halk İlyinski tarafından edilen hakaretler ve yasadışı vergi tahsilatlarından usanmış durumdaydı. Aslında İlyinski Lenkeran Hanlığı'na Gürcistan'ın Telavi bölgesinden gönderilmiş, oradan yasadışı davranışları ve soygunculuğu yüzünden uzaklaştırılmıştır. Davranışını değiştirmeyen Binbaşı, Lenkeran Hanlığı'nda işlediği suçlardan dolayı askeri mahkemeye çıkarılmıştı, fakat hiçbir ceza almamıştı. 25 Temmuz 1826'da Mir Hasan Han, Lenkeran'da bulunan Rus garnizonuyla isyancılar ve birkaç bin Kacar askeriyle birlikte savaşa girdi. Bu savaş sonucunda İlyinski Lenkeran Hanlığı'nı terk ederek Saraya çekildi. Lenkeran Hanlığı'nda Rus askeri yönetimi devrildi.¹⁰⁶

Ruslara karşı ayaklanmalar Şeki ve Şamahıda başladı. Tüm Kuzey Azerbaycan'a yayılan ayaklanmalar "Müslüman Birliği İsyanı" olarak anılıyordu. Bu ayaklanmalar nedeniyle I.Nikolay 2 Mart 1827 tarihinde Yermolov'u makamından uzaklaştırdı. Şah'ın kuvvetleri 48 gün Şuşa kalesini kuşatma altında tuttu, fakat hiçbir başarı elde edemeyip geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu durum Rusların yeniden hücumu geçmesine imkân sağladı.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Rostislav Fadeyev, *Kavkazskaya Voyna* (Moskva: Nauka, 2005), 47; Aleksandr Şirokorad, *Persiya – İran. İmperiya Na Vostoke* (Moskva: Veçe, 2010), 384.

¹⁰⁵ Vidadi Umudlu, *Şimali Azerbaycan'ın Çar Rusyası Terfinden İşgali ve Müstemlekeçilik Eleyhine Mübarize (1801-1828)*, (Bakı: Elm, 2004), 185; Emine Pakrevan, *Abbas Mirza ve Azerbaycan, çev., Güntay Cavanşir* (Bakı : Kanun, 2007), 92.

¹⁰⁶ Aron Milman, *A.g.e*, 320.

¹⁰⁷ Mehman Abdullayev, *İstoriya Azerbaydjana s Drevneyşih Vremen do Pervix Desatiletiy XXI veka* (Baku: Baku Üniversitesi Yayınları, 2016), 210.

3.9. Türkmençay Antlaşması

Ağustos ayında Rus komutanlığı toparlanmaya başladı. Dağılan ordu birlikleri Gence-Tiflis hattında yoğunlaştı Rus birlikleri yeni silahlarla güçlendirildi. Ağustos'un sonunda Gürcü şehzadesi Aleksandr'ın komutasındaki Kacar birlikleri Şemkir yakınlarındaydı. Kacar ordusu Şemkiri ele geçirdi. Kacar ve Rus birlikleri arasında Şemkir'de Zayam Dağı'nın eteğinde bir savaş meydana geldi. Kacarlar bu savaşta Ruslara yenilerek Gence'ye çekilmek zorunda kaldılar.¹⁰⁸

Şemkir'de kazandığı başarının ardından Rus birlikleri 4 Eylül'de Gence'yi ele geçirdi. Şuşa kuşatmasını durdurarak buraya gelen Abbas Mirza, yeni savaşın kaçınılmaz olduğunu biliyordu. 10 Eylül'de General Paskeviç de ordusuyla Gence'ye geldi. İki taraf arasında savaş başladı. Savaşı Ruslar kazandılar. Kacar ordusu yaklaşık 1000 asker kaybetti. Gence Muharebesi 1826-1828 yıllarının en büyük muharebesi oldu.¹⁰⁹

1827 yılı başlarında General İvan Fyodoroviç Paskeviç idaresindeki Rus ordusu Nahçıvan'ı aldı. Nahçıvan'ı ele geçirdikten Rus ordusu sonra Abbasabat kalesine yaklaştı. Abbasabat ele geçirildi. 1 Ekim 1826 tarihinde Ruslar İrevan'ı aldılar.¹¹⁰

1827 yılı sonlarına doğru Rus kuvvetleri Azerbaycan'ın güneyine de girerek önce Merend'i, daha sonra Tebriz'i ele geçirdi. M. N. Pokrovski Azerbaycan ahalisinin Rus birliklerine şiddetle karşı çıktığını yazıyordu. Fakat ahali Kacarların zulmünden de usanmıştı. Buradaki Şii din adamları Kacarların Safevi tahtını kanunsuz elde ettiklerini iddia ediyorlardı. Rusya genel komutanı Paskeviç, Yermolov'un Azerbaycan'ın kuzeyinde yaptığı hataları tekrar etmemeye çalışıyordu.¹¹¹

¹⁰⁸ İgor Bazilenko, *Rossiya i İran (Stranici Mificeskoy i Dostovernoy İstorii)* (Sankt Peterburg: Izdatelstvo S.- Peterburgskogo Universiteta, 2000), 141; Anna Horoşkeviç, *Rossiya v Sisteme Mejdunarodnih Otnoşeniy Seredinı XVI veka* (Moskva : Drevnehranilişe, 2003), 620.

¹⁰⁹ Mehemmed Aliyev, *Şimali Azerbaycanın Rusiya terefinden işğalının Tarihşunaslığı* (Bakı: Adiloğlu Neşriyyat, 2001), 123.

¹¹⁰ Sergey Jigarev, *Russkaya Politika v Vostoçnom Voprose* (Moskva: Universitetskaya Tipografiya 1896), 237; Anton Kersnovskiy, *İstoriya Russkoy Armii* (Moskva: Golos, 1993), 71.

¹¹¹ Emine Pakrevan, *Abbas Mirza ve Azerbaycan, çev., Güntay Cavanşir* (Baki : Kanun, 2007), 94.

Tebriz'in işgali Tahran'a giden yolu açtı. Ocak 1828'de Urmiye'nin, ardından da Erdebil'in işgali Kacarlar'la Rusya arasındaki barış görüşmelerini hızlandırdı.¹¹²

10 Şubat 1828 tarihinde 16 maddeden ibaret olan Türkmençay Antlaşması imzalandı.

Anlaşmanın 1 ve 2 maddesinde Türkmençay Antlaşması'nın bundan böyle Rus Çarı ve Kacar Şahı, onların tahtlarının varisleri ve bu iki devlet arasında ebedi barış, dostluk ve iş birliği antlaşması olması kabul edilmiştir.

Bu antlaşmanın 3. maddesine göre Kacar Şahı kendi ve varisleri adına İrevan ve Nahçıvan hanlıklarının tüm mülkiyetini Rus İmparatorluğu'na bırakmıştır.¹¹³

4. maddede, iki devlet arasındaki sınır tespiti yapılmıştır.

5. maddede Kafkas dağları ve Hazar denizi arasında bulunan toprakların Rusya'ya ait olduğu şu şekilde kabul edilmiştir. "Kacar Şahı, Rus İmparatoru ile samimi dostluğunun kanıtı olarak, kendisi ve varisleri adına Kafkas sıra dağları ve Hazar Denizi arasında bulunan toprak ve adaların, bu ülkelerde yaşayan tüm göçebe ve diğer halkların sonsuza kadar Rus İmparatorluğu'na ait olduğunu kabul eder."

6. maddeye göre Kacarlar, Rusya'ya tazminat ödemeyi kabul etmeliydi. "Kacar Şahı iki devlet arasındaki bu savaşın Rusya'ya verdiği büyük zararı tazminatla telafi etmeyi üstlendi."¹¹⁴

7. maddeye göre, Rusya Kacar şahının oğlu Veliht Abbas Mirza'yı tahtın varisi (veliaht), tahta çıktıktan sonra ise hükümdar olarak tanıyacaktı.

8. maddeye göre Hazar Denizi'nde ve kıyılarında daha önce olduğu gibi Rus ticari gemileri serbestçe yüzmeye hakkına sahipti. Bu maddeye göre Hazar Denizi'nde yalnız Rus savaş gemileri bulunabilir. Rusya dışında hiçbir ülkenin Hazar Denizi'nde savaş gemisi olamaz.¹¹⁵

¹¹² Mahmud İsmail, *Azerbaycan Tarihi* (Bakı: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, 1993), 217.

¹¹³ Vladimir Gurko- Krajin, *Kratkaya İstoriya Persii* (Kiyev : Alternativa- Evrolinc, 2003), 50; Anton Kersnovskiy, *İstoriya Russkoy Armii* (Moskva: Golos, 1993), 77.

¹¹⁴ Aleksandr Revakin, *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vremya* (Moskva: ROSSPEN, 2004), 277.

9. maddede iki devlet arasında karşılıklı elçilerin kabulü yer almaktadır.
10. maddeye göre her iki devlet arasında ticari ilişkiler geliştirilmiştir.
11. maddeye göre savaştan sonra yarım kalan bütün işler adil bir şekilde halledilecektir.
12. maddede taşınmaz mal sahipleri üç yıl içinde bunları değiştirmeli veya satmalıdır, fakat bu haktan İrevan Serdarı Hüseyin Han ve onun kardeşi Hasan Han, aynı zamanda Nahçıvanın eski hâkimi Kerim Han mahrum edilmiştir.¹¹⁶
13. Sonuncu veya önceki savaşta her iki taraftan esir düşenler serbest bırakılacaktır.
14. Bu madde her iki devlete sığınanlarla ilgilidir.
15. Madde: Antlaşmanın 15. maddesine özel olarak değinilmelidir. Bu maddeye göre Kacar Devleti'nde yaşayan ahali istediği takdirde Rusya'ya göçebilecekleri ve bu insanlar için uygun şartlar oluşturulacağı ifade edilmiştir. Bu madde Ermenilerin Kacar topraklarından Güney Kafkasya'ya ve aynı zamanda Karabağ'a toplu şekilde göç etmesine olanak sunuyordu. Bunun sonucunda birçok Ermeni aileleri Güney Kafkasya, özellikle İrevan ve Karabağ arazilerine yerleştirildi. Bu antlaşmanın en trajik sonucu Azerbaycan'ın ikiye bölünmesi oldu.¹¹⁷

Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleşmesi konusunda ikna etmek için Çarlık Hükümeti bu çalışmaya en ünlü yetkilileri dahil etti.¹¹⁸

Mayıs 1827 'de bu süreci hızlandırmak için Ermeni kökenli Çar Albay Gazaros Lazaryan'a (Lazaryev) Ermeniler arasında çalışması talimatı verildi. Tarihi çalışmalardaki bilgilere göre

¹¹⁵ Anna Horoşkeviç, *Rossiya v Sisteme Mejdunarodnih Otnoşeniy Seredinı XVI veka* (Moskva : Drevnehranilişe, 2003), 618 ; İgor Bazilenko, *Rossiya i İran (Stranici Mifceskoy i Dostovernoy İstorii)* (Sankt Peterburg: Izdatelstvo S.- Peterburgskogo Universiteta, 2000), 123.

¹¹⁶ Emine Pakrevan, *A.g.e*, 91.

¹¹⁷ Vidadi Umudlu, *Şimali Azerbaycan'ın Çar Rusyası Terfinden İşgali ve Müstemlekeçilik Eleyhine Mübarize (1801-1828)*, (Bakı: Elm, 2004), 189.

¹¹⁸ Vagif Arzumanlı ve Nazım Mustafa, *Tarihin Gara Sahifeleri, Deportasiya, Soygırım, Gaçgınlık* (Bakı: Gartal, 1988), 6-7.

Kacar Devleti'nde yaşayan Ermeniler General Paskeviç'e Rusların işgal ettiği topraklara taşınmak istediklerini belirtiyorlardı.¹¹⁹

Ermenilerin göç ettirilmesi politikasını uygulamak için çarlığın attığı ciddi adımlardan biri, Güney Kafkasya'daki Ermeniler için özel bir "eyalet" kurulmasıydı.

Böylece, 20 Mart 1828'de Türkmençay Antlaşması'nın onaylanmasından bir gün sonra, 21 Mart'ta Çar I. Nikolay "Ermeni Vilayeti" kurulması hakkında bir kararname imzaladı. "Ermeni Vilayeti" Azerbaycan'ın tarihi topraklarında oluşturulmuştur. Bölgenin idaresi Gürcü generali Çavçavadze'ye emanet edilmiştir.¹²⁰

Türkmençay Antlaşması'nın 15. maddesine göre, Kacar Hükümeti Ermenilerin Rus işgali altındaki bölgelerine yerleştirilmesine izin verdi, böylece "Kacar topraklarında yaşayan Ermenilere Rus koruması altına serbestçe geçme hakkı verdi." Yerleşim politikası 26 Şubat 1828'de başladı ve büyük ölçüde o yılın 11 Haziran'ında tamamlandı.

16. maddede bu barış anlaşmasının imzalanmasından sonra bir an önce her yere duyurulması kararı alınmıştır.

Böylece, 16. maddeden ibaret olan bu antlaşmanın şartlarına göre Kacarlar, bu sefer İrevan ve Nahçıvan Hanlıkları da dahil olmakla bütün Kuzey Azerbaycan hanlıklarının Rusya'ya bağlanmasını kabul edecekti. Hazar Denizi'nde yalnızca Rus donanması bulunabilecekti. Antlaşmaya göre Kacarlar Rusya'ya, 20 milyon ruble tazminatı vermeyi kabul etmişti.¹²¹

Türkmençay Antlaşması Azerbaycan için çok ağır sonuçlar getirdi. Bu antlaşmanın en trajik sonucu Azerbaycan topraklarının ikiye bölünmesi, yöneticilerinin Azerbaycan Türkleri olduğu Kacar İmparatorluğu'nun Aras Çayı'nın kuzeyindeki topraklarının tamamını Rusya'ya kaybetmesi oldu. Ayrıca, bu antlaşma sonucunda Ermenilerin Kacar İmparatorluğu'nun arazisinden Güney Kafkasya'ya göç etmesine Rusya tarafından zemin hazırlandı. Bu durum, Ermenilerin Güney Kafkasya topraklarında kök salmasıyla sonuçlandı. Böylece, Azerbaycan

¹¹⁹ Aleksandr Şirokorad, *Persiya – İnan. İmperiya Na Vostoke* (Moskva: Veçe, 2010), 387; Nina Kinyapina vd., *Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii* (Moskva: Izdatelstvo MGU, 1984), 27.

¹²⁰ Aron Milman, *Politiçeskiy story Azerbaydjana XIX naçala XX vv.* (Baku: Azernesr, 1966), 323.

¹²¹ Anna Horoşkeviç, *Rossiya v Sisteme Mejdunarodnih Otnoşeniy Seredinı XVI veka* (Moskva : Drevnehranilişe, 2003), 653.

Türklerinin vatanları ikiye bölündü. İşgal edilen İrevan ve Nahçıvan hanlıklarının toprakları ise “Ermeni Vilayeti” ilan edildi.¹²²

Türkmençay Antlaşması Azerbaycan tarihinde bir dönüm noktası oldu. Azerbaycan toprakları ikiye bölündü. Azerbaycan’ın Kacarlar’da kalan kısmı için Cenubi Azerbaycan yani Güney Azerbaycan veya İran Azerbaycan’ı, Rusya’da kalan kısmı için ise Şimali Azerbaycan yani Kuzey Azerbaycan terimleri kullanılmaya başlanmıştır. Azerbaycan’ın Kuzey kısmı Rusya’ya, kaybedilmiş, güney kısmı ise Kacar İmparatorluğu’nda kalmıştır. Kacar ve Osmanlı devletlerinden Azerbaycan topraklarına, özellikle Nahçıvan, İrevan ve Karabağ hanlıklarına aynı zamanda Bakü ve Gence’ye 120.000’den fazla Ermeni yerleştirildi. Azerbaycan topraklarına Ermenilerin toplu olarak yerleştirilmesinden sonra bazı tarihçiler onları “Türkmençay çocukları” olarak adlandırmaya başladı.¹²³

Rusya daha I. Petro döneminden beri Azerbaycan topraklarına Ermenilerin yerleştirilmesini planlıyordu. Ağırlıklı olarak Müslüman yerel toplumun memnuniyetsizliğini ve direnişini gören Petro, planlarını gerçekleştirmek için Ermenilerin ve Hristiyanların Gilan, Mazenderan, Bakü ve Derbent’e yerleştirilmesinin gerekli olduğunu düşünmüştü. Çar Petro Hristiyanları yerleştirerek Bakü ve çevresinin etno-demografik durumunu değiştirme politikasını sürdürmeye başlamıştı. Ölümünden önce, 10 Kasım 1724’te I. Petro üç Ermeni Katoliğ’i ile müzakereler başlatmış, Ermenilerin Hazar eyaletlerine yerleşme isteklerini dinlemiştir. Ermeniler Çar’dan Gilan, Salyan, Bakü ve Derbent’e hiçbir şey ödmeden yerleşmek için izin almak istiyorlardı. Rus tarihçisi Butkov Petro’nun General Matyuşkin ve Levaşov’a "Ermeni halkının" istedikleri yerlere yerleştirilmesini emrettiğini yazıyor. Çar "Ermenileri Gilan, Mazenderan, Bakü, Derbent ve diğer bölgelere yerleştirmeye çalışın ve mümkün olduğunca (Azerbaycan Türklerini oradan çıkarın)" diye ferman verdi. Petro tarafından kurulan bu politika daha sonra diğer Rus çarları tarafından uygulanmıştır.¹²⁴

1768-1774 Rus-Osmanlı Harbinde Ermeniler Rusya’nın himayesi altında bir Ermeni Krallığı kurmak istediler. Bu yüzden II. Katerina’ya müracaat ettiler. Rusya orduları başkomutanı General Potemkin Rusya’nın idaresi altında Ermeni Krallığı kurmayı hayal ediyordu.

¹²²Mahmud İsmail, *Azerbaycan Tarihi* (Bakı: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı,1993), 218.

¹²³Memmedeli Babaşov, *XIX esrde Çar Rusiyasının Azerbaycanda yeritdiyi milli ve dini ayrışeçkilik siyasetinin mahiyeti* (Bakı: Gafgaz Üniversitesi), 51.

¹²⁴ Vidadi Umudlu, *A.g.e*, 187.

Argutiyan adlı Ermeni Piskoposu “Ararat Krallığı” projesini hazırlayarak St.Petersburg’a takdim etti. Fakat onun bu projesi Rus Hükümeti tarafından uygulanmadı.¹²⁵

Bunun sonucunda, nüfusun %73,4 ’ünün Türk olduğu İrevan Hanlığı bölgesinde bir "Ermeni Vilayeti" kuruldu. Nahçıvan ve İrevan’da yaşayan yerel Müslüman beylerin mal varlıklarına el konuldu ve Kaçar topraklarından göç eden Ermeniler oraya yerleştirildi.

Bu politika sonucunda 1823-27 yıllarında Karabağ ilinde nüfusun sadece %8 'ini oluşturan Ermenilerin sayısı 1828-30'da Nahçıvan ilinde %13 'ten %49 'a ve son olarak da %24 'ten %54 'e kadar "Ermeni Vilayetinde" %35 'e yükselmiştir. Tabii ki, aynı yıllarda Azerbaycan Türklerinin sayısı Karabağ'da%91 'den %65 'e, Nahçıvan'da %86 'dan %51 'e ve "Ermeni Vilayetinde" %73.8 'den %46.2 'ye düştü. Rus yazar Şavrov’un, yirminci yüzyılın başında, Kafkasya’da yaşayan 1 milyon 300 bin Ermeniden bir milyondan fazlasının bölgenin yerlileri olmadığını, Çarlık Rusya’sı tarafından yerleştiğini yazıyordu.¹²⁶

3.10. 1828-1829 Rus-Osmanlı Savaşı’nın Kafkaslardaki Yansımaları

İkinci Rus-Kacar savaşı sonucunda Güney Kafkasya’da Kacar engelini bertaraf eden Rusya artık Osmanlı Devleti’yle savaşa hazırlanıyordu. Sömürgeci Rusya’nın temel hedefleri kendi toprakları genişletmek, Hazar Denizi’ni ve Karadeniz’i ele geçirmektir. Kacarlar üzerinde kazanılan zaferden sonra Hazar Denizi neredeyse Rusya’nın iç denizi haline gelmişti. Bundan sonra Rusya’nın amacı Karadeniz’i, her şeyden önce ise Karadeniz’e hâkim olmanın anahtarı sayılan İstanbul ve Çanakkale boğazlarını ele geçirmektir.¹²⁷

Çar hükümeti Osmanlı Devletiyle savaşmak için hazırlıklara başlamıştı. İngiltere ve Fransa’nın desteğini alan Osmanlı Devleti de savaşa hazırlanıyordu. Rusya 1828 Nisan’ında Osmanlı Devleti’ne savaş açtı. Kafkasya cephesinde savaş Rus birliklerinin Kars yakınlarında saldırısıyla başladı. 19 Haziran 1828 ’de Rus ordusu Kars Kalesine yaklaştı. 22 Haziran’da

¹²⁵Memmedeli Babaşov, A.g.e, 52-53.

¹²⁶ Aron Milman, *Politiçeskiy stroy Azerbaydjana v 19-naçale20 v.* (Baku: Azernesr, 1966), 101.

¹²⁷ Vladimir Lyahov, *Russkaya Armiya i flot v voyne s Ottomanskoy Turciyey 1828-1829gg,* (Yaroslavl:Verhne-Voljskoye Knijnoe Izdatelstvo, 1972), 304; Sergey Soplekov, *Doroga v Arzurum : Rossiyskaya Obshestvennaya Misl O Vostoke pervaya polovina XIX veka* (Moskva : İzdatelskaya Firma “Vostocnaya Literatura” RAN, 2000), 214.

Kars, Ruslar tarafından ele geçirildi. Kars'ın işgalinden sonra Ruslar Ahıska üzerine yürüdüler ve 9 Ağustos tarihinde Ahıska'yı ele geçirdiler.¹²⁸

1829'da gerçekleştirilen askeri operasyonlarda Paskeviç'in komutasındaki Rus ordusunun temel amacı Anadolu'ya doğru hareket ederek Erzurum'u ele geçirmektir. Askeri operasyon 1 Mayıs 1829'da Ahıska'nın yakınlarında meydana gelen kanlı savaşa başladı. Bu savaşta Osmanlı ordusu mağlup edildi. Haziran 1829'da ise Soğanlık yakınlarında bir savaş daha meydana geldi.

1829'da Rus birlikleri Erzurum'u ele geçirdi ve Trabzon üzerine yürüdü. Böylece, Anapa, Ahıska, Faş ve Kars 1828 yazında, Erzurum, Muş ve Bayburt ise 1829 yazında Ruslar tarafından ele geçirildi.¹²⁹

Balkan cephesinde ise Rus birlikleri Edirne'yi ele geçirerek İstanbul'a yaklaştı. Sultan II. Mahmut, Rusya ile barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı.

Edirne Antlaşması'yla Anapa'dan Batum'a kadar olan sahil şeridiyle birlikte tüm Kafkasya Rus idaresine girdi. 15 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti Kuzey Azerbaycan ve tüm Güney Kafkasya'da Rus hakimiyetini tanıdı. Rusya'nın Balkanlar'da ve Orta Doğu'da konumunu kuvvetlendi, Karadeniz'de ticaretin genişlemesini sağladı.¹³⁰

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşından sonra, Ermeni halkının büyük bir bölümü Osmanlı'dan Güney Kafkasya'ya göç ettirildi.

Edirne Antlaşması'nın 13. maddesine göre, Ermeniler, antlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren 18 ay boyunca Rusya topraklarına göç edebilme hakkı elde ettiler.

10 Ekim 1829'da İmparator I. Nikolay'a verdiği bir raporda General Paskeviç Gürcistan'a ve sözde "Ermeni Vilayeti"ne 10.000 Ermeni'nin yerleştirilmesi için izin istedi. İmparatorun desteği ile General Paskeviç, Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan Güney Kafkasya'ya yeniden yerleştirilmesi konusunda özel bir komite kurdu. 3682 Ermeni ailesi tarihi

¹²⁸ Sergey Jigarev, *Russkaya Politika v Vostoçnom Voprose* (Moskva: Universitetskaya Tipografiya 1896), 241.

¹²⁹ Andrey Mernikov ve Aleksandr Spektor, *Vsemirnaya Istoriya Voyn* (Minsk: Harvest, 2005), 189.

¹³⁰ Aron Milman, *A.g.e.*, 332.

Azerbaycan-Türk toprakları olan Rusya'nın bölgeyi işgali ile kurulmuş, sözde "Ermeni Vilayetine" yerleştirildi.¹³¹

Resmi verilere göre, 1828-1830 yılları arasında Kacar İmparatorluğu'ndan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Azerbaycan'ın kuzeyindeki en verimli topraklarına 90.000 Ermeni yerleştirilmiştir.¹³²

Azerbaycan Türklerini kendi ata topraklarından çıkartarak, Azerbaycan'ın tarihi toprakları olan İrevan, Nahçıvan ve Karabağ'a Ermenilerin yerleşmesini sağlayan Rusya'nın temel hedefi Güney Kafkasya'daki Türk-İslam faktörünü bastırmak ve Ermeni-Hristiyan faktörünü güçlendirmektir.

Böylece, 1820-1840 yılları arasında, tarihi Azerbaycan toprakları da dahil olmak üzere Ermenilerin Güney Kafkasya'ya toplu olarak yeniden yerleşimi, bölgede Ermeni faktörünün ortaya çıkmasına neden oldu.

Ermenilerin bölgedeki yerel halkla gergin ilişkileri, Çarlığın bölgenin Türk-Müslüman nüfusa karşı ayrımcılığı ve işgalci siyaseti, Türk-Müslüman nüfusa karşı Ermenilerin soykırım ve sürgünlerde en aktif kullanımı sonucu olarak Güney Kafkasya etnik ve ulusal çatışma bölgelerinden biri haline geldi.

Azerbaycan topraklarında kurulan sözde "Ermeni Vilayeti", gelecekte Ermenistan Cumhuriyeti'nin kurulması için temel oluşturdu. Yeni kurulan Ermenistan Cumhuriyeti Azerbaycan'a karşı yeni toprak taleplerini ileri sürerek Güney Kafkasya'nın modern dünyada gerginlik merkezlerinden biri olarak kalmasını sağladı.¹³³

N. N. Şavrov'un verdiği bilgilere göre 1828-1830 savaşları sonucunda 40 binden fazla Kacar ve 84 binden fazla Osmanlı Ermenisi, Ermenilerin tarihte çok az bir nüfusla yaşadığı

¹³¹ Sergey Soplentov, *Doroga v Arzurum : Rossiyskaya Obshestvennaya Misl O Vostoke pervaya polovina XIX veka* (Moskva : İzdatelskaya Firma "Vostocnaya Literatura" RAN, 2000), 215.

¹³² İvan Şopen, *Novie zametki na Drevnyuyu istoriyu Kavkaza i Ego Obitateley* (Sankt-Petersburg :1896), 26.

¹³³ Firudin Köçerli, *Garabağ* (Bakı: 2002), 128.

Yelizavetpol ve İrevan guberniyalarına (vilayetlerine), Borçalı, Tiflis vs. bölgelerin en verimli topraklarına göç ettirilmiştir.¹³⁴

Bunu da dikkate almak gerekir ki, Karabağ'ın dağlık bölümüne resmi olarak 124.000'den fazla gayri-resmi olarak ise 200.000 'den fazla Ermeni göç ettirilmiştir.

3.11. Rusya'nın Kuzey Azerbaycan'ı İşgalinin Sonuçları

Rusya daha doğuya ilerlemek ve sıcak denizlere açılmak için Müslüman ahaliyi Kafkaslardan kovma politikası uygulamaya başladı. Bunun için Rusya öncelikle Güney Kafkasya'nın Hristiyan nüfusuna güveniyordu, esas olarak kendi siyasetinde Rusya, Ermenileri kullandı. Yerel Müslüman nüfusa zorla Hristiyanlık kabul ettirilmeye çalışıldı. Böylece, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'ndan sonra, Güney Kafkasya'da Hristiyan faktörü, bölgede yeni bir Hristiyan Devleti'nin yani Rusya'nın aktifleşmesi ile yeniden canlandırıldı.¹³⁵

Hristiyan nüfusun Rusya'dan Azerbaycan'a yerleştirilmesine yönelik bir girişimde bulunulmaya başlandıysa da ilk başlarda işe yaramadı. Rusya, buna çözüm olarak komşu ülkelerde yaşayan Ermenileri Güney Kafkasya'da işgal ettiği Azerbaycan topraklarına, özellikle Karabağ'ın dağlık bölgelerine, eski İrevan ve Nahçıvan hanlıklarının topraklarına davet etti. Bu hanlıkların arazilerinin üzerinde bir sözde "Ermeni Vilayeti" kuruldu. Böylece, gelecekteki Ermenistan devletinin temeli Azerbaycan topraklarında atılmış oldu.¹³⁶

1828-1829 yıllarında 35.560 Ermeni, Kacar İmparatorluğu'ndan Azerbaycan'ın kuzey topraklarına, ağırlıklı olarak Nahçıvan, Ordubat ve Karabağ'a yerleştiriliyordu. Aynı yıllarda Karabağ Hanlığı'ndaki Ermenilerin sayısı 18 bine ulaştı, 1843'e gelindiğinde ise bölgedeki Ermeni nüfusu 34.606 'ya ulaşmıştı.

1853-1856 Kırım Savaşı'ndan sonra Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleştirilmesi devam etti ve bu sefer ağırlık İrevan Eyaleti'ne verildi. İrevan Eyaleti'nin valisinin 5 Kasım 1850 tarihli raporunda, eyalette toplam 217.234 kişinin yaşadığı kaydedilmişti. Kafkasya

¹³⁴ Nikolay Şavrov, *Novaya ugroza russkomu dilu v Zakavkazye* (Sankt Peterburg: Rus.Sobraniye, 1911), 63-64.

¹³⁵ Vidadi Umudlu, *Şimali Azerbaycan'ın Çar Rusyası Terfinden İşgali ve Müstemlekeçilik Eleyhine Mübarize (1801-1828)*, (Bakı: Elm, 2004), 199.

¹³⁶ Nikolay Şavrov, *A.g.e.*, 70.

Valisi A.Kostensky, Kasım 1882'de Sivil İşler Konseyi'ne yazdığı bir mektupta, İrevan'daki Müslümanların ve Hristiyanların sayısının neredeyse aynı olduğunu yazıyordu.

Çarlık hükümeti Ermenileri Türklerin verimli topraklarına yerleştirerek onlara özel ayrıcalıklar sunuyordu. Ermenilerin bu bölgeye yerleştirilmesi demografik durumu Türk ve Müslüman ahali açısından olumsuz yönde etkiledi. Bölgedeki Azerbaycan Türklerinin oranı giderek azaldı, Azerbaycan Türkleri tarihi topraklarını terk etmeye başladılar. Bu vesileyle, Rus yazar V. Grigoriev, 1827-1829'da Nahçıvan Hanlığı'nda yaşayan 4600 aile varsa. Onlardan 4.170'i Türktü, daha sonra Türkmençay ve Edirne antlaşmalarından sonra 1400 Müslüman Türk aile Nahçıvan'dan ayrılmak zorunda kaldı.¹³⁷

1886 yılı nüfus sayımına göre İrevan'da, 52.880 Türk ve 36.426 Ermeni yaşamaktaydı. 1888'e göre, İrevan'da yaşayan 14.363 kişiden 7.333 'ü Müslüman-Türk, 6738 'i Ermeni ve 290 'ı Ortodokstu. Fakat Ermenilerin bölgeye devamlı olarak göç etmeleri nedeniyle etnik yapı yıllar içerisinde Ermenilerin lehine değişmeye devam etti. Böylece, 1889 'da İrevan'ın 14.738 sakininden 7.494'ü Hristiyan ve 7.244 kişi Müslümandı. Ancak buna rağmen Ermeniler hala bir azınlıktı. Yelizavetpol Vilayetinin nüfusu 728.943 kişiydi, bunların 377.949 'u Müslüman Türk, 257.324 'ü Ermeni'ydi ve geri kalanı diğer ulusların temsilcileriydi.

Bundan başka, Rusya 1836'da bağımsız Alban Kilisesi'ni kaldırdı ve Ermeni Gregoryen Kilisesi'nin himayesine koydu. Böylece, Azerbaycan'ın kadim yerli halkı olan Hristiyan Alban Türklerinin Gregoryenleştirilmesi ve Ermenileştirilmesi için daha uygun koşullar yaratıldı.

Ermenilerin Türklere karşı yeni toprak iddiaları için zemin hazırlandı. Çarlık Rusyası, daha çirkin bir politikaya başvurdu. Rusya'nın amacı Ermenileri Müslüman- Türk nüfusa karşı silahlandırmak ve Müslümanlara karşı katliam yapmaktı. Böylece Azerbaycan Türklerine ve Güney Kafkasya'daki tüm Türk-Müslüman nüfusa karşı soykırımlar dönemi başladı.¹³⁸

Ülkenin kuzey batısında, Gürcistan sınırında, Gürcü Kilisesi de Hristiyanlaştırma politikasına dahil oldu. Bundan yararlanarak, Gürcü feodal beyler, Rus sömürgecilerinin yardımıyla,

¹³⁷ Firudin Köçerli, *A.g.e*, 131.

¹³⁸ Elmira Cahiyeva, *Severo-Vostocniy Kavkaz v Mejdunarodnih Otnoşeniyah İstoriko-Pravovie Aspektı Dogovorov Zakluçennih Rossiey s Turciey i İranom.1774-1826 gg* (Mahaçkala : 2007), 28.

Ortodoksluk hayalini ve yerel Müslüman nüfusu Gürcüleştirmek için çalışmaya başladılar. Ancak Rusyanın bu sömürge politikası yerel halkın direnişi ile karşılaştı.

Sömürgeciler eski Alban Kiliselerini Ortodoks kiliselerine dönüştürdüler ve bölgede adım adım yeni kiliseler inşa ettiler. Aynı zamanda, yerel nüfusun Hıristiyanlaşmasıyla birlikte, Hıristiyan nüfusun Rusya'dan Azerbaycan'a yeniden yerleştirilmesine dikkat edildi. Amaç, Hıristiyan faktörünün Güney Kafkasya'daki, özellikle Azerbaycan'daki rolünü güçlendirmektir. Kacar Hükümeti Azerbaycan'ın güney topraklarında da benzer bir politika izledi.¹³⁹

Azerbaycan halkının özgürlük mücadelesi hem kuzeyde hem de güneyde yoğunlaştı. Sonuç olarak, daha önce Azerbaycan'ın işgali üzerine kanlı savaşlar yürüten Rusya ve Kacarlar, Azerbaycan Türklerinin özgürlük mücadelesini ve Azerbaycan'ın yeniden birleşmesini önlemek için Azerbaycan halkına karşı müttefik haline geldiler. Tüm bunlara rağmen, Azerbaycan halkı Rus egemenliğine karşı bağımsızlık mücadelesini durdurmadı ve Kacarlar'ın istibdat rejimine karşı tekrar tekrar isyan etti.

Rusya'daki İlk Rus Devrimi (1905-1907) ve Kacar İmparatorluğu'ndaki 1905-1911 Meşrutiyet Devrimi sırasında Azerbaycan halkı her iki imparatorluktan da özerklik geniş haklar talep etti ve yeni dönemde yeni bir demokratik yönetim sistemi yaratmak için mücadele etti.¹⁴⁰

Sömürge rejimi, Rusya'nın Müslüman eyaletlerde kurduğu açık soygun sistemi, feodal istismarı ve ağır vergiler halkın itirazlarına neden oldu ve sömürge baskısına karşı isyanlara yol açtı. Bu dönem Gence'de, Car-Balaken'de, Guba'da ve Şeki'de ayaklanmalar oldu. Fakat Rusya bu ayaklanmaları acımasızca bastırdı.

1830'larda Kuzey Azerbaycan'da sömürgeciliğe karşı en güçlü isyan, Guba Vilayeti'ndeki isyan oldu. Guba Vilayeti'nin Valisi halka zulmediyor, ahaliden ağır vergiler topluyor, hatta camilerin ve medreselerin bakımı için toplanan zekâta bile el koyuyordu.¹⁴¹

Ağustos 1837 'de Guba'da Rus İmparatorluğu'nun sömürge rejimine karşı silahlı bir ayaklanma başladı. İsyancı sayısı 12 bine ulaşan bu ayaklanma, kapsam ve katılımcı sayısı

¹³⁹ Vidadi Umudlu, *A.g.e*, 199.

¹⁴⁰ Aron Milman, *Politiçeskiy stroy Azerbaydjana v 19-naçale20 v.* (Baku: Azernesr, 1966), 336.

¹⁴¹ Hacı Murad İbrahimbeyli, *Rossiya i Azerbaydjan v pervoy treti XIX veka* (Moskva:Nauka, 1969), 149-150.

bakımından diğer ayaklanmalardan farklıydı. İsyanın en önemli gücü köylüler olmasına rağmen, Guba Beyleri'nin çoğu ve din adamları da onlara katıldı. İsyanın lideri Hacı Muhammet'ti. Bir grup isyancı Guba'ya yöneldi. Ancak, ana isyancı güçlerin Guba'ya saldırısındaki gecikme şehri tamamen ele geçirmeye izin vermedi. İsyanlılar cesurca savaşmış olsalar da başaramadılar ve şehri terk etmek zorunda kaldılar. İsyan bastırıldı. Hacı Muhammet idam edildi. Ayaklanmaya katılan diğer katılımcılar Sibiryaya sürüldü.¹⁴²

1814'te, Lenkeran Hanı Mir Mustafa Han'ın ölümünden sonra, Rus hükümeti hanlığın yönetimini oğlu Mir Hasan Han'a emanet etti. 1826'da hanlığın tasfiyesinden sonra Binbaşı İlyinski'nin han mülkünün üçte ikisine el koyması, Mir Hasan Han'ın itirazına neden oldu ve kaynaklarda söylendiği gibi, han Kacar Devleti'ne sığınmak zorunda kaldı.¹⁴³

Rus yönetimi tarafından uygulanan siyaset ahalinin itirazına sebep oldu. Üst sınıf temsilcileri Ruslar tarafından yönetimden çıkarıldı, din adamlarını itibarsızlaştırmak için adımlar atıldı. Lenkeran Vilayeti'nde Rus yönetiminin, vergi politikası acımasız bir karakter aldı. Köylü toprak sahiplerinden alınan vergiler 2-3 kat artırıldı. Binbaşı İlyinskiy ahaliye zulmediyor, rüşvetler alıyordu. Ahalinin büyük bir kısmının Rus sömürge rejimine karşı öfkeyle boğulduğunu gören hanın taraftarları, Azerbaycan'ın güneyine mektup göndererek Mir Hasan Han'ı Lenkeran'a Rus karşıtı harekete yönlendirme çağrısı yaptı. Mir Hasan Han'ın 5 Mart 1831'de Lenkeran'a gelmesiyle, ahali isyana kalkıştı. Üst sınıf temsilcileri köylülerle birleşik bir cephede ayaklanmaya katıldılar. Fakat isyanlılar Lenkeran Kalesi'ni alamadılar. İsyanlılara karşı Rus birlikleri seferber edildi. 1831 Nisan'ının başlarında Çar iktidarı ayaklanmayı bastırdı. Han tekrar Kacar Devleti'ne kaçmak zorunda kaldı Böylece, yaklaşık iki ay süren Lenkeran İsyanı sona erdi.¹⁴⁴

Şeki'de, diğer Müslüman vilayetlerinde olduğu gibi, çarlık hükümeti tarafından kurulan ağır mali ve vergi sistemi, ahalinin durumunu kötüleştirdi, eski Şeki Hanlığı'nı yeniden canlandırmak için isyan çıktı. Kacar Devleti'ne iltica eden eski Şeki Hanı Selim Han tarafından Şeki'ye gönderilen Meşedi Muhammet, ordu topladı, 1838'de hükümete karşı bir ayaklanma yarattı. Rus garnizonu ve isyanlılar arasındaki ilk savaşta Ruslar yenildi.

¹⁴² Elmira Cahiyeva, *A.g.e.*, 29.

¹⁴³ Hacı Murad İbrahimbeyli, *A.g.e.*, 151.

¹⁴⁴ Nikolay Pavlenko, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen do 1861* (Moskva: Vısşee Obrazovanie, 2001), 439.

İsyancılar, kale hariç neredeyse tüm şehri ele geçirmeyi başardılar. Diğer illerden Şeki'ye Kafkasya komutanı tarafından gönderilen ek birlikler isyancıları yendi ve isyanı bastırdı. Meşedi Muhammet Güney Azerbaycan'a kaçmak zorunda kaldı.¹⁴⁵

3.12. Rusya'nın Kuzey Azerbaycan'ı İşgalinin Rus Kaynaklarında Anlatımı

Güney Kafkasya'da 18. ve 19. yy. Çarlık Rusyası'nın sömürgeci politikasının uygulanma yöntemlerini daha iyi kavrayabilmek için bu konu ile ilgili Rus tarihi araştırmalarının objektif ve dikkatli incelenmesi gerekir.

18. ve 19. yy. Rusya ve Güney Kafkas tarihinde önemli bir dönüm noktası sayılır, çünkü zaman zaman Rusya'nın bu bölgede aktifleşmesi, Rusya'nın daha önce planladığı emperyalist hedeflerini uygulamasıyla sonuçlandı, bu Güney Kafkasya bölgesinde hem politik hem de tarihi durumun değişimini ciddi anlamda etkiledi.¹⁴⁶

I. Petro'nun Hazar seferleriyle ilgili bilgilerin N. Sovatov ve A. Şişovun çalışmalarında yer aldığını görüyoruz. Kafkasya'da Rus-Osmanlı rekabetini tarif ettiğinde Sovatov Rusya'nın politikasını koruyucu, Osmanlı politikasını ise işgalci olarak adlandırmaktadır. Ayrıca müellifler Kafkasya milletlerinin Rusya yanlısı olduklarını ifade ederek, Rusya'nın işgalci politikasını haklı çıkarmaktadırlar. Onlara göre Rus ordusunun bölgede başarılı ilerlemesini sağlayan sebeplerden biri de (Rus ordusunun sayıca ve teknik açıdan üstün olmalarıyla birlikte) Kafkasya milletlerinin Rusya yanlısı olduğu iddiasıdır.¹⁴⁷

Askeri tarihçi A. Şişov kendi tarihi çalışmalarında 18. yüzyılın sonlarında baş vermiş hadiselerden bahsederken, Rusya'nın saldırgan politikasını yalanlayıp, bunun aslında bir "kurtarma görevi" olduğunu savunmuştur. II. Katerina'nın Zubov komutasındaki Rus ordusunu Güney Kafkasya'ya göndermesi hakkında, aslında Rusya'nın George Antlaşması'na göre olan yükümlülüklerini adil bir şekilde yerine getirmesi gibi bahsedilmektedir. Burada

¹⁴⁵ Vagif Piriyevev, *İstoriko-Politiçeskaya Geografiya Azerbaydjana* (Baku: Elm, 2006), 173.

¹⁴⁶ Aron Milman, *Politiçeskiy stroy Azerbaydjana v 19-naçale 20 v.* (Baku: Azernesr, 1966), 340.

¹⁴⁷ Vladimir Degoyev, *Bolşaya İgra na Kavkaze: İstoriya i sovremennost* (Moskva: Russkaya Panorama, 2001), 7.

Kartli-Kaheti'ye hiçbir tehdit oluşturmeyen Azerbaycan hanlıklarının Rus ordusu tarafından saldırıya maruz kaldığı görmezden gelinmektedir.¹⁴⁸

Kafkasya'da politik rekabetin ve uluslararası yüzleşmenin mahiyetini ortaya çıkaran yazarlardan biri de Degoyev'dir. O, Sovyet bilim insanlarını bu alanda katkılarını kabul etmekle beraber Sovyet tarihi yazıcılığında “kardeş yardımı” veya “Kafkasya'nın Rusya'ya gönüllü katılımı” gibi ideolojik yaklaşımlar olduğunu inkâr etmiyor.¹⁴⁹

2005 yılında Moskova'da yayınlanan “Dağıstan'ın Tarihi” adlı bir monografide 1801 yılına ait olan bir manifestodan bahsedilmekte ve bu manifesto bağlamında Gürcistan'ın Rusya'ya gönüllü bir şekilde bağlandığı açıkça ifade edilmektedir. Fakat, burada yine bir sübjektif değerlendirme yapılırken, Gürcistan'ın o dönemde bir parçası olan Kazak, Şemşedil ve Borçalı gibi Azerbaycan sultanlıklarının Rusya'ya Gürcistan ile birlikte bağlanması gerçeği görmezden geliniyor. Yukarıda bahsedilen bu sultanlıkların Rusya'ya 1801 yılında bağlanması Azerbaycan'ın ve Dağıstan'ın Rusya tarafından işgal sürecini başlatmıştır.¹⁵⁰

“Kuzey Kafkasya” adlı eserin müellifleri Rusya'nın Güney Kafkasya'da yeni toprakları işgal etmesi ve kolonileştirmesini inkâr ederek, aslında Rusya'nın amacının Osmanlı'dan bağımsız olan Müslüman Doğu ülkeleriyle ticari ilişkiler kurmak olduğunu belirtiyorlar.¹⁵¹

“Kafkasya'nın Rusya'ya Katılımı” adlı eserin müellifleri A. G. Makarov, S. E. Makarova'ya göre: “Rusya Kafkasya'ya modern medeniyet ve kültürün gelmesinde büyük katkıda bulunmuştur”¹⁵²

Askeri tarihçi Şişov'a göre ise, Rusya Kafkasya'ya, Kafkas milletlerinin talebi üzerine gelmiştir.

Diğer tarihçi Leviatov kendi monografisinde Petro'nun Hazar seferi hakkında geniş bilgiler vermektedir. Bu çalışmada Petro'nun Hazar seferi “Persia” seferi olarak adlandırılmaktadır.

¹⁴⁸ Sergey Jigarev, *Russkaya Politika v Vostoçnom Voprose* (Moskva: Universitetskaya Tipografiya 1896), 276.

¹⁴⁹ Tofig Mustafazade, *Azerbaycan-Rusiya münasibetler* (Bakı: 2013), 141.

¹⁵⁰ *İstoriya Dagestana s Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney* (Moskva: Nauka, 2005), C.1, s.454.

¹⁵¹ *Severnıy Kavkaz v sostave Rossiyskoy İmperii* (Moskva: Novoye Literaturnoe obozreniye, 2007), 38.

¹⁵² *Andrey Makarov ve Svetlana Makarova, Prisoedinenie Kavkaza k Rossii XIX vek* (Peterburg: Bulanin, 2005), 18.

Leviatov kendi çalışmasında Rus ordusunun Zubov'un komutası altında 1796'da Azerbaycan'a yaptığı seferi Ağa Muhammed Şah Kacar'ın Gürcistan'a ve Karabağ'a yaptığı sefere karşılık bir hamle olarak değerlendirmiştir. Fakat Ağa Muhammed Şah'ın attığı bu adım Rusya'nın uzun zamandır planladığı siyaseti hayata geçirmesi ve hızlandırması için bir bahane olarak kullanılmıştır. Adı geçen çalışmada bu seferin işgalci maksadı görmezden gelinmektedir.¹⁵³

Diğer taraftan İonisiyani'nin yazdığı çalışmalar dikkatimizi çekmektedir. Kendi çalışmasında yazar Rusya'nın Kafkasya siyaseti hakkında bilgi vermektedir. İonisiyani aynı zamanda Kafkasya'nın Müslüman ahalsininin Rusya'yla ilişkilerinden bahsetmektedir. Yazar, Azerbaycan hanlarının Rusya'yla ilişkilerinden bahsetmekte ve Kacar Devleti'ne sığınan Derbent, Şamahı, Karabağ hanlarını ise Osmanlı ve Kacarların ajanı olarak adlandırmaktadır. Tarihçi Azerbaycan hanlarının Rusya'nın işgalci siyasetine karşı mücadelesini kınamakta ve Rus askerlerinin kahramanca savaştıklarından övgüyle bahsetmektedir.¹⁵⁴

19. yüzyılın ikinci yarısında 20. yüzyılın başlarında Rusya'nın Kafkasya politikası Rus tarihçilerinden olan N. F. Dubrovin ve V. A. Potto'nun tarihi çalışmaları da incelenmiştir.

Nikolay Fyodoroviç Dubrovin 1837-1904 yılları arasında askeri eğitim almıştır. Dubrovin Rusya'nın Kafkasya'da yürüttüğü savaşlar ve işgal ettiği bölgelerdeki politikası hakkında bir sıra tarihi çalışmalar hazırlamıştır. Kendi çalışmasında Dubrovin Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya birleşmesinden, Sisiyanov'un Bakü'de öldürülmesine kadar olmuş olaylardan bahsetmektedir. Bu çalışmada Dubrovin Azerbaycan'ın askeri siyasi ve tarihi konularına da değinmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümünde Car-Balaken'in Rusya tarafından ele geçirilmesi anlatılmıştır. Dubrovin Başkomutan Gulyakov'un Car-Balaken'e seferini, Car-Balaken'in Ruslar tarafından ele geçirilmesinin yanı sıra diğer savaşları da anlatmıştır. Yazar, Car-Balaken'i Gürcistan'ın en tehlikeli komşuları adlandırarak, Rusya'nın buraya seferinin kaçınılmazlığını açıklamıştır. Dubrovin General Gulyakov'un büyük bir direnişle karşılaştıktan sonra Car-Balaken'i ele

¹⁵³ *Vneşnaya politika Rossii XIX i načala XX veka. Dokumenti Rossiyskogo ministerstva inostrannih del.* (Moskova,1960)

¹⁵⁴ Vladimir Degoyev, *Boşşaya İgra na Kavkaze: İstoriya i sovremennost* (Moskva: Russkaya Panorama, 2001), 51-52.

geçirmesinden ve ahalinin vergi olarak 1100 Ruble ödemek zorunda kalmasından da bahsetmektedir.¹⁵⁵

Dubrovin özellikle eserinde Gence'nin işgalinden bahsetmektedir. Dubrovin'in anlattıklarından Rusya'nın, hanlıkları işgal ederek aslında tüm Azerbaycan'ı ele geçirmek niyetinde olduğunu anlamak mümkündür. Dubrovin, Gence'nin alınmasıyla ilgili eserinde şu şekilde yazıyor: "Gence hanı Cevat Han Rusya'ya karşı savaşa hazırlanıyordu. O, Baba Han'dan (burada Kacar şahı Feth Ali Şah kastediliyor) yardım istedi. Ancak şah Horasan'dan döndükten sonra gereken yardımda bulunacağını vaat etti."¹⁵⁶

Dubrovin Gence Kalesi'nin alınması zamanı Rus kuvvetlerinin şiddetli direnişyle karşılaştığını yazmaktadır. Rus ordusundan 70 kişi ölmüş 30 kişi ise yaralanmıştır. Şehir Ruslar tarafından ele geçirildikten sonra ortaya çıkan manzarayı Dubrovin şu şekilde tarif ediyordu: "Şehirde durum çok kötüydü. Yollar insan cesetleriyle kaplıydı. Her yerden kadın çığlıkları duyuluyordu. Azerbaycan'ın en mühim kalelerinden olan Gence Kalesi teslim edilmişti. Tatarlardan (burada Dubrovin Azerbaycan Türklerini kastetmektedir) 500 kişi kaçarak bir camiye sığınmıştı. Bir Ermeni bizim askerlere onların yerini söyledi. Böylece onlar da yakalanarak öldürüldü."¹⁵⁷

Dubrovin'in verdiği bilgilere göre bu savaşta 1.500 kişi öldürülmüştü, rehin alınanlardan 8.639 kadındı. Ruslardan 3 subay ve 35 asker ölmüş, 12 subay ve 192 asker ise yaralanmıştı. Dubrovin'in yazdıklarına göre Gence Ruslar tarafından işgal edilmiş ve yağmalanmıştır.

¹⁵⁵ Yakov Gordin, *Kavkaz: Zemla i Krov. Rossiya v Kavkazskoy Voyne XIX veka* (Sankt-Petersburg: Zvezda, 2000), 42.

¹⁵⁶ Aleksandr Revakin, *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vrema* (Moskva: ROSSPEN, 2004), 281; Anna Horoşkeviç, *Rossiya v Sisteme Mejdunarodnih Otnoşeniy Seredinı XVI veka* (Moskva : Drevnehranilişe, 2003), 620.

¹⁵⁷ Yakov Gordin , *A.g.e*, 43; Anton Kersnovskiy, *İstoriya Russkoy Armii* (Moskva: Golos, 1993), 112.

Rusya'nın Kafkasya'yı ele geçirmesi, Kafkasya uğrunda Rusya'nın Kacar ve Osmanlı devletleriyle Kafkasya uğrunda mücadelesi hakkında geniş bilgiler veren tarihçilerden biri de Vasiliy Aleksandroviç Potto'dur (1836-1911).¹⁵⁸

Potto kendi çalışmasında Rus generalleri Sisiyanov, Gudoviç, Kotlyarevski, Tormosov, Bulgakov, Gulyakov, Koryagin, Zavalışın, Rtişev ve onların Güney Kafkasya'da yürüttüğü işgalci siyaset hakkında geniş bilgilere yer vermiştir.

Potto'nun çalışmasının ikinci bölümü 1826-1828 Rus- Kacar savaşına adanmıştır. Potto bu bölümde Rus-Kacar savaşlarının başlıca nedenlerini araştırmaya önem vermiştir. Potto Rus-Kacar savaşlarının başlamasında Kacarları ve İngiltere'yi suçlamaktadır.¹⁵⁹

Potto aynı zamanda 1830'larda Car-Balaken'de ve Zakatala'da meydana gelen ayaklanmalar hakkında yazıyor. Potto'ya göre burada çıkan isyanların başlıca nedenleri yeni ahalinin siyasi rejimden memnuniyetsizliğiydi. İsyanı bastırmak için Paskeviç, Car-Balaken'e Rus birliklerini gönderdi. Fakat birkaç ay sonra Car-Balaken'de yeni bir ayaklanma başladı. Bu sefer Carlılar Rus birliklerini başarısızlığa uğrattılar. Car-Balaken'deki olayların şiddetlenmesinden korkan Rus komutanları ahaliye baskı yaparak onların üzerinde ağır vergiler koyuyorlardı.¹⁶⁰

Potto'nun verdiği bilgilere göre Ekim 1830 'da Rus ordusu Zakatala'yı ele geçirmek amacıyla oraya saldırdı. Hamzat Bey idaresinde yerel halk Rus ordusunu mağlubiyete uğrattı. 23 Ekim'de Ruslar yeniden Zakatala'ya saldırdı. Hamzat Bey'in ordusu Rus ordusundan sayıca daha az olduğu için bu kez mağlup edildi. Daha fazla direnişin faydasız olduğunu anlayan Zakatalalılar teslim oldular.¹⁶¹

¹⁵⁸ *Vneşnaya politika Rossii XIX I naçala XX veka. Dokumentı Rossiyskogo ministerstva inostrannih del.* (Moskova.1960)

¹⁵⁹ *İstoriya Dagestana s Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney* (Moskva: Nauka, 2005), C.1, s.421.

¹⁶⁰ Aron Milman, *Politiçeskiy stroy Azerbaydjana v 19-naçale20 v.* (Baku: Azərneşr, 1966), 341.

¹⁶¹ *Severnıy Kavkaz v Sostave Rossiyskoy İmperii* (Moskva: Novoye Literaturnoe Obozreniye, 2007), 39.

Çalışmanın bir bölümünü okuduğumuzda Potto'nun Ermenilere sempati duyduğunu anlayabiliyoruz. Hatta çalışmasını Ararat Dağı'nı anlatarak sonlandırıyor ve buranın asırlar boyunca Ermenilere ait olduğunu kanıtlamaya çalışıyor.¹⁶²

Potto'nun Ermeni yanlısı olması başka eserlerinden de anlaşılmaktadır. O, Rusya'nın Güney Kafkasya'yı işgal etmesinde Ermenilerin büyük katkısı olduğunu yazıyor. Potto, Vani ve Agop isimli iki Ermeni'nin savaş sırası Rus ordusuna ettiği hizmetten eserinde şu şekilde bahsediyor: “Karyagi'nin ordusunda Vani-yüzbaşı diye bilinen bir Ermeni genç vardı. Bölgeyi çok iyi bilen Vani'nin Rus ordusuna hizmetleri büyük oldu. Ruslar Vani'nin hizmetlerini karşılıksız bırakmadı, Sisiyanov tarafından ona her yıl 200 ruble para ödenmekteydi”

3.13. Ermenilerin Azerbaycan Topraklarına Kitlesele Göçü.

1552 'de Kazan, 1556 'da Astrahan'ın Çarlık Rusya'sı tarafından ele geçirilmesi ve Rusya'nın Osmanlı Devleti ile savaşları (1635-1639, 1711, 1768-1774, 1787-1791, vb.) sonucunda Rus-Ermeni ilişkileri genişledi. Rusya'nın Hazar kıyılarını ilhak etme çabaları sonucunda bu ilişkiler daha da güçlendi.

Bu olaylar sırasında Ermenilerin Çarlık Rusya'sına yerleşmeleri ve burada Ermeni sömürgelerinin kurulması süreci başlamıştır. Rus-Ermeni ilişkilerinin genişlemesinde I. Petro önemli rol oynamıştır.¹⁶³

10 Ekim 1724 tarihinde I. Petro'nun yayınladığı manifestoya göre, Ermeniler Rusya tarafından işgal edilen topraklara yerleşme hakkı kazanmıştı, ayrıca onların yerleşmesi için işgal olunan toprakların en verimli arazileri devlet tarafından tahsis edilmiştir.¹⁶⁴

¹⁶² *Vneşnaya politika Rossii XIX I naçala XX veka. Dokumentı Rossiyskogo ministerstva inostrannih del.* (Moskov,.1960)

¹⁶³ *İrean Hanlığı. Rusya işğalı ve Ermenilerin Şimali Azerbaycan Torpaqlarına Köçürülmesi,* (Bakı: Çaşioğlu, 2009), 576.

¹⁶⁴ *Armano-russkie otnoşeniya vo vtorom tridcatiletii XVIII veka. Sbornik dokumentov. T. III. Erean, izdatelstvo Akademii Nauk Armanskoy SSR, 1978, s. 241; Gerasim Ezov, Snosheniya Petra Velikogo s Armanskim Narodom (Sankt Peterburg : Tipografiya Imperatotskoy AN, 1898), 10.*

Petro'nun bu siyaseti varisleri tarafından devam ettirildi. Çarlık Rusya'sının 1804-1813 Rus-Kacar Savaşı'ndaki zaferi ve "Gülistan Antlaşması'nın imzalanması Ermenilerin Rus hakimiyetindeki yerlere yerleştirilmesi konusunu yeniden gündeme getirdi. Bu plan, 1826-1828 Rus- Kacar Savaşı sırasında İrevan'ın ele geçirilmesinden sonra uygulanmaya başladı.¹⁶⁵

21 Mart 1828'de Lazaryev tarafından Çar hükümetine sunulan bir projeye göre I. Nikolay'ın kararnamesiyle "Ermeni Bölgesi" adı altında bir idari birim oluşturuldu. Rusya ile Kacarlar arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması'nın XV. Maddesi temelinde, Kacar İmparatorluğu'nda yaşayan Ermeniler Kuzey Azerbaycan'a serbestçe yerleşmeye başladılar.¹⁶⁶

1829'da Edirne Antlaşması sonucunda Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan Rusya tarafından işgal edilen Kuzey Azerbaycan topraklarına yerleştirilmesi başladı.

Bazı Ermeni araştırmacıları, İrevan'ın Azerbaycan'a ait olduğunu ve Ermenilerin bu topraklara Rusya tarafından yerleştirildiklerini itiraf ediyorlar.

Ünlü tarihçi B. İşhanyan'ın iddiasına göre, Ermenilerin gerçek anavatanı "Büyük Ermenistan, Küçük Asya'dır. Ayrıca, tarihçinin yazdığına göre "Karabağ'da yaşayan Ermenilerin bir kısmı Alban Türklerinin soyundan geliyor, diğer kısmı ise Azerbaycan topraklarına Kacar ve Osmanlı imparatorluklarından yerleştirilmiştir.¹⁶⁷

Bu konuda başka bir tarihçi Z. Balayan: "İrevan'ın ahalisi başka bölgelerden göç etmiştir. Gerçek İrevan sakinleri neredeyse hiç yoktur." şeklinde yazıyor.¹⁶⁸

Akademisyen A. İ. İonisyen'a göre, "İrevan şehrinin ahalisinin sadece dörtte biri Ermeni'ydi, Azerbaycan Türkleri şehrin büyük çoğunluğunu oluşturuyordu.

Ermenilerin Azerbaycan'da yabancı olması, diğer Ermeni araştırmacıların eserlerinde belirtilen istatistiklerle doğrulanmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Elmira Cahiyeva, *Severo-Vostocniy Kavkaz v Mejdunarodnih Otnoşeniyah İstoriko-Pravovie Aspektı Dogovorov Zakluçennih Rossiey s Turciey i İranom.1774-1826 gg* (Mahaçkala : 2007), 31.

¹⁶⁶ Yagub Mahmudov ve Kerim Şükürov, *Garabağ, Real Tarih, Faktlar, Senedler* (Bakı: Tehsil, 2009), 144.

¹⁶⁷ *Vneşnaya politika Rossii XIX I naçala XX veka. Dokumentı Rossiyskogo ministerstva inostrannih del.* (Moskova. 1960)

¹⁶⁸ A.g.e, s.145.

1932 'de yayınlanan "1831-1931 Sovyet Ermenistan'ın ahalisi" kitabında Z. Korkodyan, 1883'te Erivan şehrinin 18.766 sakininin 15.992'sinin, 1866'ta ise 27.246 sakinin 23.626'sının yani %85,2 Azerbaycan Türkü olduğunu yazıyor.

Z. Balayan da aynı görüşleri paylaşıyor. "Ocak" adlı kitabında, Balayan: "1828 'de Türkmençay Antlaşması imzalanmasaydı, Gribo, Yedov ve Abovyan'ın bu konuda çabaları ve Rus askerinin yardımı olmasaydı o zaman Azerbaycan topraklarında yüzlerce yeni Ermeni köyü ve şehri olmazdı. Son on yılda (60-70'lerde) 200 binden fazla Ermeni buraya (Azerbaycan'a) taşındı" şeklinde yazıyor.

Bu düşünceler diğer Ermeni araştırmacıları Parsamyan, Pogosyan ve Harutyunyan tarafından da doğrulanmıştır. Araştırmacılar Kacar ve Osmanlı Devletlerinden Kuzey Azerbaycan'a yerleşmeden önce Ermenilerin bu bölgede sayısının çok az olduğunu iddia ediyor. Bu siyasetin uygulanmasından sonra bu bölgelerde Ermenilerin sayı artmaya başladı. 1879'da Erivan sakinlerinin yüzde onunu Ermeniler oluşturmaktaydı.¹⁷⁰

Ermeni araştırmacısı Parsamyan, Ermenistan'ın Rusya'ya katılmadan önce 169.155 sakininden %33'ünün Ermeni, %49,7 'sinin ise Müslüman olduğunu yazıyor.

Diğer tarihçiler de aynı görüşü paylaşıyor. Böylece, Rus tarihçi Veliçko'ya göre, Ermeniler Kafkasya'nın yerli halkı değil, onlar buraya 19. yüzyılın ilk yarısında göçmeye başladılar.¹⁷¹

Bir başka Rus tarihçi N. İ. Şavrov, 1908 yılında Kafkasya'da yaşayan 1 milyon 300 bin Ermeni'nin, 1 milyonunun 1828 'den sonra Kacar ve Osmanlı Devletlerinden bölgeye göç ettiğini yazıyor.

Batılı tarihçiler de bu görüşü paylaşıyor. Audrey L. Altstadt, bu toprakların Azerbaycan Türklerine ait olduğunu, Ermenilerin ise bu topraklarda yabancı olduklarını yazıyor.¹⁷²

¹⁶⁹ İvan Şopen, *İstoriçeskiy Pamatnik Sostoyaniya Armanskoy Oblasti v Epohu ee Prisoyedineniya k Rossiyskoy İmperii* (Sankt-Petersburg: Tip. İmp. Akad. Nauk, 1852), 636.

¹⁷⁰ *Armano-russkie otnoşeniya vo vtorom tridcatiletii XVIII veka. Sbornik dokumentov. T. III. Erevan, izdatelstvo Akademii Nauk Armanskoy SSR, 1978, s. 242; Gerasim Ezov, Snosheniya Petra Velikogo s Armanskim Narodom* (Sankt Peterburg : Tipografiya Imperatotskoy AN, 1898), 10.

¹⁷¹ A.g.e, 638.

¹⁷² Elmira Cahiyeva, *Severo-Vostocniy Kavkaz v Mejdunarodnih Otnoşeniyah İstoriko-Pravovie Aspekti Dogovorov Zakluçennih Rossiey s Turciey i İranom.1774-1826 gg* (Mahaçkala : 2007), 36.

Amerikalı bilim adamı Justin Mc Carthy'nin makaleleri, Güney Kafkasya'da, daha doğrusu Azerbaycan'da, 1828 ve 1920 arasında, yerel nüfusun demografik yapısını Ermeniler lehine değiştirme politikasının bir sonucu olarak, iki milyondan fazla Müslüman'ın kendi topraklarından ihraç edildiğinden ve bu topraklara Ermenilerin yerleştirildiğinden bahsediyor. Araştırmacı aynı zamanda 1877-1878 savaşında Ruslar'ın, Müslümanlar'ı sınır dışı ederek Kars ve Ardahan vilayetlerini de ele geçirdikten sonra, 70 bin Ermeni'yi bu topraklara yerleştirdiğinden bahsetmektedir.

1895-1896 tarihlerinde Kafkasya'ya yaklaşık 60 bin Ermeni yerleştirildi. Amerikalı araştırmacılar tarafından verilen rakamlara göre, 1828 ile 1920 yılları arasında 560 bin Ermeni Azerbaycan'a yerleşti. Böylece, Doğu Kafkasya'nın Ruslar tarafından ele geçirilmesi sonucunda Azerbaycan topraklarındaki Ermeni nüfusunun sayısı hızla artmaya başladı.¹⁷³

Gürcistan arşivlerinden elde edilen bilgilere göre, 1828 'de Azerbaycan Türklerinin İrevan Hanlığı bölgesinde oluşan Ermeni bölgesi nüfusu içindeki payı %73,8 ise, 1834-1835 'te %46,2 'ye düştü. 19. yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda Ermeniler Karabağ'da azınlık konumundaydılar.¹⁷⁴

Rus- Kacar savaşlarından önce Karabağ'daki Azerbaycan Türklerinin nüfusu Ermenilerin nüfusundan çok daha fazlaydı. 1810 resmi verilerine göre Karabağ bölgesinde 12 bin aile yaşıyordu, bunlardan sadece 2500'ü Ermeni ailesiydi.¹⁷⁵

1823 verilerine göre ise Karabağ bölgesindeki yaklaşık 20 bin aileden sadece 2500 aile Ermeni ailesi idi.

Ünlü tarihçi Tadeusz Sviatohovski, 19. yüzyılın 30 'larından sonra Ermenilerin Kuzey Azerbaycan topraklarına toplu göçünün devam ettiğini yazıyor. 1832 'de Karabağ nüfusunun %64,4 'ünü Azerbaycan Türkleri, % 34,8 'ini ise Ermeniler oluşturmaktaydı. Ayrıca yasadışı

¹⁷³Nikolay Şavrov, *Novaya Ugroza Russkomu Dilu v Zakavkazye* (Sankt Petersburg: Rus.Sobraniye, 1911), 75.

¹⁷⁴ *Armano-russkie otnoşeniya vo vtorom tridcatiletii XVIII veka. Sbornik dokumentov. T. III. Erevan, izdatelstvo Akademii Nauk Armanskoy SSR, 1978, s. 242*

¹⁷⁵ Memmedeli Babaşov, *XIX esrde Çar Rusiyasının Azerbaycanda Yeritdiyi Milli ve Dini Ayrışıklık Siyasetinin Mahiyeti* (Bakı: Gafgaz Üniversitesi), 76.

Ermeni göçmenlerle birlikte Ermenilerin sayısının 200 bini aşmaktaydı. Rus Çarı I. Nikolay'ın emriyle, İrevan ve Nahçıvan topraklarında Ermeni Vilayetide kurulmuştu.¹⁷⁶

Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgalinden sonra Çarlık Rusya buradaki konumunu güçlendirmek için Müslüman–Türk topraklarının Ermenileştirilmesi politikasını izledi. Ermeniler en çok Karabağ topraklarına yerleştiriliyordu.¹⁷⁷

1829 Edirne Antlaşması sonucunda Karabağ'a 84 bin Ermeni yerleştirildi. Resmi verilere dayanarak, Şavrov 1825-1826 'da Kacarlardan Karabağ da dahil olmak üzere Kuzey Azerbaycan'a 18 bin, 1828 tarihinden sonra ise 50 bin Ermeni, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ise 84 bin Ermeni'nin yerleştirildiğini belirtiyor.¹⁷⁸

1832 nüfus sayımına göre Karabağ bölgesine 32 bin 400 Müslüman-Türk ve 17 bin 400 Ermeni kaydedilmiştir. Böylece, kısa bir sürede, Ermeni nüfusu 1823 'te %8,4 'e kıyasla dört kattan fazla artmıştır.

Arşiv belgelerinden edinilen bilgilere göre, 1880 'lerin sonlarında, esas olarak mevcut Dağlık Karabağ topraklarını içeren Şuşa bölgesinde, bu bölgeye yukarıda belirtilen kitlesel göçlerin bir sonucu olarak, Ermenilerin payı toplam nüfusun %58 'ini oluşturuyordu.¹⁷⁹

1978 'de Dağlık Karabağ Ermenileri, yerleşimlerinin 150. yıldönümünü kutladılar. Bu vesileyle Akdere (Mardakerd) bölgesindeki Leninavan (Maragashen) köyünde özel bir anıt diktiler.¹⁸⁰

Görüleceği gibi tarihsel veriler ve bu veriler ışığında yapılan çalışmalar Ermeni halkının bölgenin yerel unsurlarından biri olmadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bugün

¹⁷⁶ *Vneşnaya politika Rossii XIX I naçala XX veka. Dokumenti Rossiyskogo ministerstva inostrannih del.* (Moskova.1960)

¹⁷⁷ Gerasim Ezov, *Snosheniya Petra Velikogo s Armanskim Narodom* (Sankt Peterburg : Tipografiya Imperatotskoy AN, 1898), 11.

¹⁷⁸ Elmira Cahiyeva, *A.g.e.*, 32.

¹⁷⁹ *Armano-russkie otnoşeniya vo vtorom tridcatiletii XVIII veka. Sbornik dokumentov. T. III. Erevan,* izdatelstvo Akademii Nauk Armanskoy SSR, 1978, s. 243

¹⁸⁰ Memmedeli Babaşov, *A.g.e.*, 77.

Ermenilerin bölgedeki toprak iddiaları, Güney Kafkasya'daki jeopolitik durumun günden güne gerginleşmesine neden olmaktadır.¹⁸¹

Azerbaycan Türklerinin misafirperverliğinden yararlanan Ermeniler önce bu bölgelere "zorunlu konuklar", sonra "zorunlu komşular" olarak yerleşti. Şimdi ise barış içinde yaşamak yerine, gerçek sahiplerini kendi topraklarından kovmaya çalışmaktadırlar.¹⁸²



¹⁸¹ *Vneşnaya politika Rossii XIX I naçala XX veka. Dokumentı Rossiyskogo ministerstva inostrannih del.* (Moskova.1960)

¹⁸² Vidadi Umudlu, *Şimali Azerbaycan'ın Çar Rusyası Terfinden İşgali ve Müstemlekeçilik Eleyhine Mübarize (1801-1828)*, (Bakı: Elm, 2004), 201; Sergey Soplakov, *Doroga v Arzurum : Rossiyskaya Obshestvennaya Misl O Vostoke pervaya polovina XIX veka* (Moskva : İzdatelskaya Firma “Vostocnaya Literatura” RAN, 2000), 221.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİÇAĞ RUSYASI'NDA GÜRCİSTAN'IN TRANSKAFKASYA POLİTİKASINDAKİ YERİ

4.1. Ruslar ve Gürcüler Arasında İlk Diplomatik İlişkiler.

1461 tarihinde Osmanlı Devleti, Trabzon'u ele geçirerek Gürcistan sınırına dayandı. Güney Kafkasya Osmanlı padişahları için büyük önem arz ediyordu. Osmanlı Devletinin başlıca hedefi Doğu Transkafkasya'yı, oradaki ticaret yollarından geçen ünlü ipek yetiştiren Şeki ve Şirvan bölgelerini ve Volga-Hazar suyolunu ele geçirmektir. Tüm bu planların uygulanması için, her şeyden önce Gürcistan'ın ve özellikle Samtshe Prensiği'nin ele geçirilmesi gerekiyordu.¹⁸³

Gürcistan 15. yüzyılın sonunda Safeviler tarafından kuşatıldı. Safevi Şahları kendilerinin Moğol Hanlarının mirasçıları olduğunu iddia ederek bir zamanlar İlhanlı Devleti tarafından yönetilen Kartli, Kaheti ve Samtshe-Saatabago'nun kendi atalarının toprakları olarak görmekteydiler.¹⁸⁴

¹⁸³ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi* (İstanbul: Ant Yayınları, 1993), 55.

¹⁸⁴ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumenti XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi Tipografiya Kirşbauma, 1891 s. 327

Gürcülerin ülkenin bağımsızlığını koruma yolunda yabancılara karşı mücadele vermesi hiçbir sonuç vermedi, Safevi ve Osmanlı Devletleri bu sırada Doğu ve Kuzey Kafkasya ülkeleri üzerindeki nüfuzlarını arttırmayı başardılar.

Yabancı egemenliği, ülkeye Kuzey Kafkasya milletlerinin saldırıları, ağır vergiler ve diğer sebeplerden dolayı zayıflayan Gürcistan 15. yüzyılın sonuna doğru parçalandı. Böylece Kartli, Kaheti, İmereti Krallıkları ve Samtshe Prenslığı kurulmuş oldu.¹⁸⁵

Kafkasya'da Osmanlı yönetiminin kurulması Rusya'yı endişelendirmekteydi. I. Fyodor İvanoviç döneminde Gürcü Çarı II. Aleksandr Moskova'ya elçi heyeti göndererek, Rus Çarı'na Rusya himayesine girmek istediğini iletir. Gürcü heyeti Moskova'da sıcak karşılanır, Çar I. Fyodor Gürcü Çarına yardım edeceğine dair söz verir. Böylece, Rusya ve Kaheti Krallığı arasında antlaşma imzalanır.¹⁸⁶

XVI. yüzyılda Kartli Krallığı'nın dış politikası esasen Safevilerin şiddetli saldırganlıklarını geri püskürtmeyi amaçladı. 1541-1554 yıllarında. Şah Tahmasp Gürcistan'a karşı dört sefer düzenledi. Bazı Kartli kaleleri ele geçirildi ve Kızılbaş garnizonları buralara yerleştirildi, ancak Şah ülkeyi ele geçiremedi.

Daha birleşik bir Gürcistan Krallığı'nın varlığı döneminde, Gürcüler istilacılara karşı mücadelede bir müttefik bulmaya çalışmaktaydılar. Gürcistan'ın birliğinin 15. yüzyılın sonuna doğru parçalandığı bir dönemde başka bir devletle ittifak ihtiyacı daha da arttı.¹⁸⁷

Yerel krallıklar ve beylikler çok sayıda düşmanla baş edemediler. 15. yüzyılın sonunda Kartli Krallığı için Akkoyunlular ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Uzun Hasan'ın ölümünden sonra Yakup Han liderliğindeki Akkoyunlular Kartli'ye saldırılar düzenlediler. Gürcü kralları, II. Konstantin'in düşmana karşı birlik olma çağrısına cevap vermediler. Buna rağmen II. Konstantin, Yakup Han'ın ölümünden sonra Türkmenler arasında alevlenen iç çekişmeden yararlandı ve onları Kartli'den kovdu. Aynı zamanda, Kartli Kralı, Osmanlı sultanlarına karşı ortak bir mücadele teklifiyle Mısır sultanına bir büyükelçi gönderdi. II. Konstantin İspanya

¹⁸⁵ Nikolay Berdzenişvili, *Voprosı istorii Gruzii* (Tbilisi: Gosudarstvennoe İzdatelstvo Ucebno-Pedagogiceskoy Literaturı, 1962), 135.

¹⁸⁶ Ramin Sadıgov, "Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Gelişimi ve Doğu Gürcistan'ın Çarlık Rusyasına Bağlanması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 57/XI (2018) : 129.

¹⁸⁷ Vadim Muhanov, *Spornie Temu i Voprosı Sovmestnoy Rossiysko-Gruzinskoy İstorii v Sovremennom Politiceskom Kontekste*, (Tbilisi: 2014), 89.

Kralı Fernando ve Kraliçe İsabele de Osmanlı'ya karşı bir koalisyon kurmaya davet eden mektuplar gönderdi.¹⁸⁸

1495'te Gürcistan Büyükelçisi İspanya'da sıcak karşılandı ve daha sonra Papa tarafından kabul edildi, ancak Kartli Kralı gerçek bir yardım almadı. Bu arada, Akkoyunluların rakibi olan Erdebil'in (Azerbaycan'ın güneyinde bir il) hükümdarı İsmail güçlenmekteydi. İsmail, Akkoyunlulara karşı mücadelede Kartli, Kaheti Krallarına ve Samtshe Prensiği'ne yardım çağrısında bulundu ve zafer halinde onları Akkoyunlulara verdikleri haraçtan kurtaracağına söz verdi. İsmail ve Akkoyunlular arasında 1503'te savaş gerçekleşti. İsmail savaşı kazandı. Safevilerin ilk Şahı olan Azerbaycan'daki Safevi hanedanının soyundan gelen I. İsmail Amu Derya'dan Fırat'a kadar geniş topraklara hâkim olmayı başardı.¹⁸⁹

Safevi Devleti'nin güçlenmesi Osmanlılar için ciddi bir tehlike yarattı. Sultan I. Selim Safevi Hanedanı'na mensup olan Şah İsmail'e savaş ilan etti. 1514 'te Makü yakınlarındaki Çaldıran Ovası'nda Şah İsmail yenilgiye uğradı. Şah İsmail'i yenilgiye uğrattıktan sonra Sultan Selim, dikkatini Memlûk Sultanlığı'na yöneltti, bu durum Şah İsmail'in Güney Kafkasya'daki üstünlük mücadelesini yoğunlaştırmasını mümkün kıldı.

1518'de Kızılbaş ordusu Kartli'ye saldırdı. X. David, direnişi sürdürmenin anlamsız olduğunu düşündü ve Safevilere haraç ödemek koşuluyla savaşı sonlandırmaya karar verdi. Kahetililer, Kartli'de hâkim olan zor durumdan yararlandı ve Av-Georgenin oğlu Levan'ı tahta oturttu. X. David, Kartli'de hâkimiyetini korumaya çalıştı, ancak çabaları boşunaydı. 1520'de Safeviler Kartli'ye tekrar saldırdı. David'in onlara karşı mücadelesi başarısız oldu. Safeviler Tiflis'i işgal ettiler, burada garnizonunu kurdular ve Avlabar köprüsünün yakınında bir cami inşa ettiler. 1524'te İsmail'in ölümünden sonra tahta on yaşındaki oğlu Tahmasib geçti. X. David, Tahmasib'in gençliğinden ve tecrübesizliğinden yararlanarak Tiflis'i Kızılbaşlardan kurtardı. 1525'te David tahttan imtina etti ve hayatının geri kalanını rahip olarak geçirmeye karar verdi. Kaidelere göre tahtın varisi onun oğlu Luarsabi'ydi, ancak tahta David'in kardeşi IX. George çıktı (1525-1527).¹⁹⁰

¹⁸⁸ Şota Meshiya ve Sinsadze, *İz istorii Russko-Gruzinskih Vzaimootnoşeniy* (Tbilisi: 1958), 22-23.

¹⁸⁹ Nikolay Berdneşvili, *Voprosi istorii Gruzii* (Tbilisi: Gosudarstvennoe İzdatelstvo Ucebno-Pedagogiceskoy Literaturı, 1962), 138.

¹⁹⁰ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumenti XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi Tipografiya Kirşbauma, 1891 s. 328

Kartli Kralı Luarsabi döneminde Safevi ve Osmanlı Devletleri arasında Gürcistan'da hakimiyet uğruna yeni bir savaş başladı. Luarsabi sadece Kartli'nin değil, tüm Gürcistan'ın kaderi hakkında endişeliydi. Gürcistan'ın tüm kralları ve beyleri arasında güçlü bir birlikteliğin gerekli olduğunu anlamaktaydı.¹⁹¹

1541'de Şah Tahmasib Kızılbaş ordusuyla Kartli'ye saldırdı. Safeviler Tiflis'e yaklaştı ve şehri ele geçirdiler. Bu arada Çar, ailesi ile birlikte Mtsheta'da vefat etmiş küçük yaştaki oğlunun cenazesinde idi. Kral bir Patrizan savaşı düzenledi ve Safevi ordusunu mağlubiyete uğrattı. 1547'de Kızılbaş ordusu Cavaheti ve Kvemo Kartli'yi kuşattılar. Fakat Luarsabi Kızılbaşlara karşı mücadele etmekten vazgeçmedi.

1554 yılında Şah Tahmasp ordusuyla Kartli'ye dördüncü kez saldırdı. Safevilerin saldırıları Kartliyi zayıflattı, fakat Şah ordusu Krallığı işgal edemedi. 1555 yılında elli yıllık bir savaşın ardından Safeviler ve Osmanlı Devleti arasında Amasya Antlaşması imzalandı. Gürcistan Safevi ve Osmanlı Devletleri arasında paylaşıldı. Bu antlaşmaya göre Doğu Gürcistan Safevilere Batı Gürcistan ise Osmanlı Devletine bırakılıyordu.¹⁹²

Osmanlı ile barış imzaladıktan sonra Safeviler, Kartli üzerindeki baskıyı önemli ölçüde artırdı. Ancak Kral Luarsabi, Safevi-Osmanlı antlaşmasının yasallığını tanımadı. Kral Luarsabi Osmanlı Devletine ve Safevilere karşı savaştı ve 1558 'de öldü. Amasya Antlaşması Gürcistan'ın birleşmesi önünde bir engel haline geldi.¹⁹³

1556'da Kartli tahtına Luarsabi'nin oğlu Simon sahip oldu Kartli Kralı Simon döneminde Safevilere ve Osmanlı Devletine karşı mücadele verildi. Fakat sonraki yıllarda Kızılbaşlar Kartli'de bir dizi başarı elde ettiler. 1569 'da Kızılbaşlar çarı ele geçirerek esir aldılar ve Kartli tahtına Simon'un Müslüman olan kardeşi Davut Hanı atadılar.¹⁹⁴

1578 'de Osmanlı Devleti Amasya Antlaşması'nı ihlal etti. Aynı yıl, Osmanlı Devleti Çıldır Savaşı'nda, Kızılbaş ordusunu yendi ve Samtshe'den Kartli'ye girdi. Lala Mustafa Paşa Tiflis

¹⁹¹ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi* (İstanbul: Ant Yayınları, 1993), 56.

¹⁹² *Gramoti i drugie istoričeskie dokumenti XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi: Tipografiya Kirşbauma, 1891 s. 329

¹⁹³ Aleksandr Sagareli, *Gramoti i Drugiye Istoriceskiye Dokumenti 18 stoletiya Otnosaşiyesa k Gruzii* (Sankt-Petersburg: Tipografiya İmp. Akad.Nauk, 1902), C. 2, s. 287-288.

¹⁹⁴ *Bolsaya Sovetskaya Ensiklopediya, Tom 13*, Moskva: Gosudarstvennoe Naucnoe İzdatelstvo, 1952

şehrini ele geçirdi. Davut Han önce Kırım Hanlığı'na, sonra Osmanlı Devletine kaçtı. Osmanlı Devleti garnizonu Tiflis Kalesi'ne kurdu. Böylelikle Güney Kafkasya'nın neredeyse tamamı Safevilerin elinden çıkmış oldu. Safevi Şahı Mehemmet Hüdabende Osmanlı Devletine karşı savaşacak güçte değildi. Böyle bir durumda Şah, Gürcü Çarı Simon'u esaretten kurtarmaya ve Osmanlı Devletiyle savaşmak için kullanmaya karar verdi. Kartli'ye dönen Simon, Osmanlı Devletine karşı halkın mücadelesine öncülük etti. 1582 'de Osmanlı Devleti Kartli'ye 20.000 kişilik bir ordu gönderdi. Gürcüler ve Osmanlı güçleri arasında meydana gelen savaşta Osmanlı güçleri yenilgiye uğradı. 1590 'da Safeviler ile Osmanlı Devleti arasında antlaşma imzalandı, Safevi İmparatorluğu'nun yeni ve çocuk hükümdarı Şah Abbas, (1587-1629) Osmanlı Devletine Gürcistan'ın tamamını devretmek zorunda kaldı.¹⁹⁵

1599 'da Gürcüler isyana kalkarak Gori Kalesi'ni Osmanlı Devletinden geri aldılar. Gürcüler ve Osmanlı ordusu Nahiduri'de karşı karşıya geldiler. Fakat Gürcüler hiçbir başarı elde etmeyerek geri çekilmek zorunda kaldılar. 1601 'de Simon İstanbul'a gönderildi ve orada tutsak olarak öldü.¹⁹⁶

Rus Devleti ile Gürcistan arasında diplomatik ilişkiler ilk kez Kaheti Kralı I. Aleksandr, döneminde kurulmuştur.¹⁹⁷ I. Aleksandr 1483'te Moskova Knezi III. İvan döneminde elçilerini Moskova'ya göndermiştir. Rusya'nın Moğol istilasından daha yeni kurtulduğu bu dönemde Moskova'dan yardım beklemek mümkün değildi. O zamanlar, Rusya, Kafkasya'da hiçbir güce sahip değildi. Fakat Rusya Ortodoks bir ülkeydi. Rusya kendi hedeflerine ulaşmak için Ortodoks inançlarına olan bağlılığını sıklıkla Ortodoks halklarının hamisi gibi kullandı. 1491 'de Aleksandr ikinci kez elçilerini Moskova'ya gönderdi, fakat yine de Rusya'dan da gerçek anlamda bir yardım alamadı.¹⁹⁸

1533 'te, babasının ölümü üzerine IV. İvan daha 3 yaşındayken Moskova'da tahta çıktı. Ancak yaşı çok küçük olduğu gerekçesiyle annesi ülkeyi yönetti. İvan, annesi öldüğünde yedi yaşındaydı. Ülkedeki tüm güç Boyarların eline geçti IV. İvan'ın saltanatı dönemi Boyarlar

¹⁹⁵ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi* (İstanbul: Ant Yayınları, 1993), 57-58.

¹⁹⁶Merab Vaçnadze, *İstoriya Gruzii* (Tbilisi: İntelekt, 2013), 109.

¹⁹⁷ Aleksandr Revakin, *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vrema* (Moskva: ROSSPEN, 2004), 262.

¹⁹⁸ Vasiliy Romanoskiy, *Oçerki iz istorii Gruzii* (Tiflis: Tipografiya K.P.Kozlovskogo, 1902), 134.

arasındaki güç mücadelesinin zemininde gerçekleşti. 1547’de İvan kendisini “Tüm Rusya’nın Çarı” ilan etti.¹⁹⁹

Korkunç İvan, Çarlık hükümetini güçlendirmeyi amaçlayan bir sıra reformlar gerçekleştirdi. Astrahan ve Kazan hanlıklarını ele geçirerek ülkenin sınırlarını genişletti. Gürcü Çarları Osmanlı Devleti ve Safevilerin tehditlerinden korunmak için Rusya’yla ilişkiler kurmaya başladı. Çar Levan Rusya ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalıştı, IV. İvan’a özel elçiler gönderdi ve Kaheti’yi korumasını istedi. Rusya, Transkafkasya’da bir müttefığe ihtiyaç duyuyordu, bu nedenle Moskova’da Kaheti elçi heyeti memnuniyetle karşılandı.²⁰⁰ IV. İvan Kaheti Kaleleri’nin savunması için bir ordu tahsis etti. Fakat Livonya Savaşı ve iç çekişmeler IV. İvan’ın Kaheti ile ilişkilerini güçlendirmesini engelledi, fakat Ruslarla Gürcüler arasında olan temaslar 16 yüzyılın 80li yıllarında Rusya ile Osmanlı Devleti’nin Kafkasya uğrunda mücadelesinin gerginleştiği sırada yenilendi.²⁰¹

Levan’ın ölümünden sonra ülkede taht için savaşlar başladı. Levan’ın oğlu Aleksandr yeğenlerini yenerek Kaheti tahtını ele geçirdi. 1578’de Tiflis’i ele geçirdikten sonra Lala Paşa Kaheti’ye yaklaştı. Kan dökülmesinden kaçınmak için Çar Aleksandr haraç ödemeyi ve Osmanlı Devletinin vassalı olmayı kabul etti..²⁰²

Korkunç İvan’ın (1584) ölümünden sonra Fyodor tahta çıktı. Kafkasya’da Osmanlı yönetiminin kurulması Rusya’yı endişelendirmekteydi. I. Fyodor İvanoviç döneminde Gürcü Çarı II. Aleksandr Moskova’ya elçi heyeti göndererek, Rus Çarına Rusya himayesine girmek istediğini ilettiler. Gürcü Heyeti Moskova’da sıcak karşılandı, Çar I. Fyodor Gürcü Çarına yardım edeceğine dair söz verdi. Böylece, Rusya ile Kaheti Krallığı arasında antlaşma

¹⁹⁹ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumenti XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi: Tipografiya Kirşbauma, 1891 s.331

²⁰⁰ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumenti XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi: Tipografiya Kirşbauma, 1891 s.332

²⁰¹ Sergey Solovyev, *Çteniya i rasskazı po istorii Rossii* (Moskva: Eksmo, 1989), 679.

²⁰² Vasiliy Potto, *İstoričeskiy Oçerk Kavkazskih Voyn* (Tiflis: Tipografiya Kanselariya Glavnonacalstvuyusego Grajdanskoyu Castyu na Kavkaze, 1899), 8.

imzalandı. Rusya Kaheti'yi Osmanlı Devleti ve Safevilerden koruyacak Kaheti ise Kuzey Kafkasya askeri operasyonlarında Rusya'yı destekleyecekti.²⁰³

Kaheti Krallığı XVII. yüzyılın başında siyasi açıdan karışık durumdaydı. 1601 yılında, Çar II. Aleksandr hastalığa yakalandı. Çarın oğulları David ve George arasında taht uğrunda mücadele başladı. David, kardeşini yenerek tahtı ele geçirdi. Bu arada II. Aleksandr iyileşmiş durumda olsa da, David tahtı babasına bırakmadı. Taht mücadelesini durdurmaya şehzade George, kardeşine karşı suikast düzenledi. Bundan haber alan David'in emriyle suikast girişiminde bulunan her kes idam edildi, George ise Kartli'ye kaçtı. Kartli kralı X. Georgenin (1600-1605) yardımıyla David kardeşini yakaladı ve hapsedti. 1602 'de David'in ani vefatından sonra tahta yine babası II. Aleksandr tahta çıktı.²⁰⁴

Bu arada Safevi ve Osmanlı Devleti arasındaki barış antlaşması ihlal edildi. 1603 'te Safevi Şahı I. Abbas, Osmanlı Devletine yeni bir savaş ilan etti. İlk savaşta Osmanlı güçleri yenilgiye uğradı. Safevi ordusu İrevan Kalesi'ni kuşattı.

Şah Abbas 1587 'de tahta çıktı. O dönemde Safeviler, Osmanlı Devletiyle savaşmak için yeterli güce sahip değildi, bu yüzden Şah Abbas antlaşmayı ağır koşullarına rağmen kabul etmek zorunda kaldı. Ülkede reformları uygulamak ve savaşa hazırlanmak için zaman kazanması gerekiyordu. Şah Abbas döneminde Safeviler güçlü bir devlet haline geldi. Şah, sarayında Gürcülere önemli vazifeler vermekteydi. Bununla beraber Şah'ın kendisi de Gürcü dilini mükemmel biliyordu.²⁰⁵

Safevilerin o dönemki tanınmış devlet adamlarından biri de Allahverdi Han'dı. Allahverdi Han, Undiladze soyundan gelen, Çocukken Safevi Devleti'ne kaçırılan ve sonradan Müslüman olan bir Gürcü idi. Allahverdi Han, yaşadığı dönemin en başarılı mimarlarından biri olmuştur. İsfahan'da pazarlar ve kervansaraylar inşa etmiştir. Allahverdi Han'ın oğulları

²⁰³ Georgiy Kazbek, *Voennaya istoriya Gruzinskogo Grenaderskogo E.I.V. Velikogo Knaza Konstantina Nikolayevica Polka, v Svazi s Itoriy Kavkazskoy Voyni* (Tiflis: Tipografiya Melikova, 1865), 3.

²⁰⁴ Nikolay Berdzenişvili, *Voprosı Istorii Gruzii* (Tbilisi: Gosudarstvennoe İzdatelstvo Ucebno-Pedagogiceskoy Literaturı, 1962), 141.

²⁰⁵ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumentı XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi: Tipografiya Kirşbauma, 1891 s.333

İmamkulu ve Davut Han da Safevi Devleti'nin hizmetinde da öne çıkmıştır. Şahın divanında Rüstem Saakadze, Hüsrev Mirza ve s gibi diğer Gürcüler de yer almaktaydı.²⁰⁶

Safevi ordusunun güçlendirilmesinden sonra Şah Abbas, Osmanlı Devleti ile yeni bir savaşa başladı. Şah, Kartli ve Kaheti çarlarını ülkesine çağırdı. Gürcü Çarları Şahın çağırısı üzerine İsfahan'a Şahın sarayına geldiler. Kartli ve Kaheti birlikleri İrevan Kalesi'nin kuşatılmasında şahın birliklerine yardım ettiler. Bunun üzerine Şah Abbas, X. George'yi ve II. Aleksandr'ı ödüllendirdi ve onlara ülkesinde topraklar verdi. Şah Kartli Kralı'nın Kartliye geri dönmesine izin verdiyse de Kaheti Kralı II. Aleksandr'ın Kaheti'ye geri dönmesine ve bu sırada Kaheti de bulunan Rus elçileriyle görüşmesine engel oldu.²⁰⁷

Çarın yokluğunda Şehzade George Krallığın sorumluluklarını üstlendi. 1605 'te, Şah Abbas Aleksandr'ın Kaheti'ye geri dönmesine müsaade etti, fakat Aleksandr'a onun oğlu Şah sarayında büyüyen ve sonradan Müslüman olan Şehzade Konstantin Mirza eşlik edecekti. Konstantin yedi yaşında Safevilere rehin olarak gönderildi ve orada Müslüman oldu. Şahın emriyle, Aleksandr Şirvan üzerinde yürüyecek ve orada Konstantin'i tahta geçirecekti. Kaheti kralı bu emri yerine getirmek için acele etmedi. Bu arada Ruslar Saşamhlo'ya yaklaşmıştı. Konstantin, babası Aleksandr'ın Şah'a ihanetinden ve itaatsizliğinden en ufak bir şüphe duyarsa Aleksandr'ı öldürüp tahtını almak üzere Şah'tan gizli bir görev aldı.²⁰⁸

12 Mart 1605 'te Konstantin Aleksandr'ı ve kardeşi Georgeyi öldürerek tahtı ele geçirdi. Bunun üzerine Konstantin'in ordusu Safevi birlikleri ile Şirvan'a girdi ve Şamahı şehrini kuşattı, ama alamadı. Bundan yararlanarak babasının katili olan Konstantin'i kral olarak kabul etmeyen Kahetiyalılar gece Konstantin çadırına girdiler, fakat Konstantin kaçarak Şah'tan yardım istedi. Osmanlı Devletiyle savaşmakla meşgul olan Şah, Konstantin'e yardım etmedi. Kartli Kralı George, Konstantine karşı Kahetiyalılardan oluşan bir ordu gönderdi. Balaken'de meydana gelen savaşta Konstantin öldürüldü. Kahetiyalılar Şehzade Teymuraz'ın tahta

²⁰⁶ Aleksandr Revakin, *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vrema* (Moskva: ROSSPEN, 2004), 268.

²⁰⁷ Merab Vaçnadze, *İstoriya Gruzii* (Tbilisi: İntelekt, 2013), 112.

²⁰⁸ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumenti XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi Tipografiya Kirşbauma, 1891 s.334

çıkmasını talep etti. Şah Abbas buna engel olamadı ve 1606 'da Kaheti tahtına Teymuraz'ın çıkmasını kabul etmek zorunda kaldı.²⁰⁹

Haziran 1609 'da Osmanlı Devleti Kartli'ye saldırdı. Tiflis Mauravisi olan Georgi Saakadze komutasındaki Gürcü Ordusu Osmanlı Ordusunu yendi. Georgiy Saakadze daha Kral Simon döneminde Osmanlı Devletine karşı savaştı. Çar Luarsab'ın sadık bir adamlarından olan Saakadze kısa süre sonra Tiflis, Tskhinvali ve Dvaleti'nin Mourav'ı (hükümdarı) oldu. Özellikle Kral Luarsab'ın kız kardeşiyle evlendikten sonra önemli bir sima haline geldi. Georgi Saakadze'nin böyle bir aday gösterilmesi feodaller arasında hoşnutsuzluğa neden oldu ve onlar ondan kurtulmaya karar verdiler ve Georgi Saakadzeni Kral Luarsab'ın tahtına göz dikmekle suçladılar. Çar Luarsab feodallerin asılsız iddialarına inanarak onu birlikte ava çıkmaya davet etti, asıl amaç ise Saakadze'ye suikast düzenleyerek ondan kurtulmaktı. Fakat Kralın bu planından haberdar olan Saakadze Safevi Devleti'ne kaçmak zorunda kaldı.²¹⁰

1612'de Safevi ile Osmanlı Devletleri arasında yeni bir barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın şartları 1555 'de imzalanan Amasya Antlaşması'nın şartlarıyla aynıydı (tek fark, Samtshe-Saatabago'nun Osmanlı Devleti'ne kalmasıydı). Bu anlaşma imzalandıktan sonra Safevi Şahı tüm dikkatini Gürcistan'a çevirdi.

1613 'te büyük bir ordusu olan Şah Abbas Gürcistan üzerine yürüdü. Teymuraz'a elçiler göndererek ondan teslim olmasını, kanıt olarak da Safevilere rehin göndermesini talep etti. Teymuraz, Çariçe Ketevan'ı oğulları Aleksandr ve Levan ile birlikte Şah'a göndermek zorunda kaldı. Ancak Şah, Teymuraz'ın kendisinin şahsen gelmesini talep etti. Teymuraz şahın taleplerini yerine getirmedi. Bu olaydan sonra Şah Abbas Kaheti'ye saldırdı. Belirleyici savaş Caleti'de gerçekleşti. Safevi ordusunun başında bizzat Şah Abbas duruyordu. 50 gün boyunca, Safeviler Gürcistan'ı yağmaladılar. Bu savaş Gürcüler için mağlubiyetle sonuçlandı. Şah, Kral Luarsab'ı rehin alarak ülkesine döndü. Şah Abbas Kaheti'de İsa Han'ı hükümdar olarak atadı.²¹¹

15 Eylül 1615 "Alaverdoba" diye bilinen dini bayram günü Gürcüler Alaverdi Kilisesi'ne dua etmek için geldi. Safeviler tapınağı bir kaleye dönüştürmüşlerdi, ancak Gürcüler ısrarla içeri

²⁰⁹ Vasiliy Romanoskiy, *Ocerki iz istorii Gruzii* (Tiflis: Tipografiya K.P.Kozlovskogo, 1902), 121.

²¹⁰ Merab Vaçnadze, *İstoriya Gruzii*, (Tbilisi: İntelekt, 2013), 125.

²¹¹ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumenti XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi: Tipografiya Kirşbauma, 1891 s.334

girmek istediler. Kaleyi savunan askerler onları reddedemedi ve kaleye girmelerine engel olamadılar. Gürcüler bu sırada Safevi askerlerine kılıç çekerek saldırdı. Böylece ayaklanma başlamış oldu. Ayaklanmaya David Giandieri liderlik ediyordu. Bu haberi duyan ve sürgünde olan Kral Teymuraz, hemen Kaheti'ye döndü ve isyanın başına geçti. Şah, Ali Kulu Han'ın komutası altında olan Safevi ordusunu Gürcistan'a gönderdi. Gürcüler ve Safeviler arasındaki savaş Tsitsamuri'de gerçekleşti. 5 bin Gürcü 15 bin kişiden oluşan Safevi ordusuyla savaştı ve zafer kazandı. 1616 'da mağlubiyeti kabullenemeyen Şah tekrar Kaheti'ye saldırdı.

Şah Tiflis'e girdi ve Kartli'nin hükümdarı olarak Bagrat Han'ı (Davut Han'ın oğlu) atadı. Şah Abbas ordusunu birkaç parçaya ayırdı ve Kaheti'yi farklı taraflardan kuşattı. Teymuraz direnişin yararsız olduğunu fark etti ve yine İmereti'ye kaçtı. 1617 'de Şah ordusu tekrar Kaheti'yi kuşattı. Bagrat Han 1619 'da öldü ve Şah onun küçük oğlu Simon'u Kartli'nin yöneticisi olarak atadı. Doğal olarak, Simon Han ülkeyi yönetemedi, bu nedenle Şah ülkenin yöneticisi görevine Georgi Saakadze'yi atadı. Saakadze İmereti kralı III. George ile ittifak kurdu ve kızını Samtshe Atabey'inin Müslüman olan torunuyla evlendirdi.

1623 'te Safeviler, Osmanlı Devleti'yle savaşı yeniden başlattı. Abbas, Bağdat'ı ele geçirmeyi başardı, daha sonra dikkatini tekrar Gürcistan'a çevirdi. Şah Abbas, Kartli ve Kaheti'nin kargaşa içinde olduğu, Gürcülerin Şah yönetimine uymadıkları ve Teymuraz ile gizli bir ilişki sürdürdükleri konusunda bilgilendirildi. Bundan sonra, 1625 'te, Kartli ve Kaheti'deki düzeni geri getirmek için, Karçı Han komutasındaki büyük orduyu Doğu Gürcistan'a gönderdi.²¹²

25 Mart 1625'te Georgi Saakadze liderliğindeki isyancılar, Martkop Vadisi'nde kamp yapan orduyu tamamen yok etti. İsyancılar Tiflis'i ele geçirmeyi başardılar. Daha sonra Gürcüler Gence ve Karabağ'da Safevi ordusunu mağlup ettiler. Kaheti'de Gürcüler oraya Safevi Şahı tarafından yerleştirilen Türk kökenli milletlere saldırdılar. Saakadze, Ahaltsihe'yi ele geçirmek için Samtshe'ye bir ordu gönderdi. Safevileri yendikten sonra Gürcüler Kartli-Kaheti kralı olarak Teymuraz'ı seçtiler.

Safevilerin mağlubiyetinden haber alan Şah acil önlemler aldı ve İsa Han Korçubaşı komutası altında Gürcistan'a ordu gönderdi.²¹³

²¹² Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi* (İstanbul: Ant Yayınları, 1993), 57-58.

²¹³ Vasiliy Romanoskiy, *Ocerki iz istorii Gruzii* (Tiflis: Tipografiya K.P.Kozlovskogo, 1902), 122-123.

Temmuz 1625 'te, Marabda Köyü yakınlarında, Gürcüler ve Kızılbaşlar arasında kanlı bir savaş meydana geldi. Bu savaş Gürcülerin yenilgisiyle sonuçlandı. Safeviler Kartli'ye saldırdı. Teymuraz İmereti'ye Georgi Saakadze ise Samtshe'ye kaçtı. Fakat kısa süre sonra geri döndüler ve Gürcülerin Safevilere karşı mücadelesine önderlik ettiler.

Tüm gücünü Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleye yoğunlaştırmak isteyen Şah Abbas Kral Teymuraz ile savaşa son vererek barış yapmak zorunda kaldı. Rus elçisi aracılığıyla Şah Teymuraz'a savaşı sona erdirmek, sürgün edilen Gürcüleri kendi topraklarına geri göndermek gibi niyetlerini ilettiler.²¹⁴

1625 'te Şah Abbas, Teymuraz'ı Kartli-Kaheti'nin kralı olarak tanımak zorunda kaldı. Bu sırada Teymuraz ve Georgi Saakadze arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Georgi İmereti Kralı'ndan yardım istedi. Teymuraz ise Georgi Saakadzenin eski müttefikleri olan Zurab ve Eristavi'yi kendi tarafına çekmeyi başardı. Teymuraz ve Georgi arasında 1626 'da gerçekleşen "Bazaleti Muharebesi" sonucunda Georgi Saakadze yenilgiye uğrayarak Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kaldı.

Teymuraz Safevilere karşı mücadeleye yeniden başladı ve İmereti ordusuyla birlikte Gence'yi ve Karabağ'ı kuşattı. Aynı zamanda, Teymuraz Rusya ile yeniden diplomatik ilişkiler kurdu, Moskova Çarlığı'ndan yardım istedi. Buna misilleme olarak, Şah, Teymuraz'ı tahttan indirdi. Yeni Şah Sefi, Kızılbaş Selim'i Kaheti de Kartli de ise, Safevi Devleti'nde yaşayan ve Müslüman olan Kral Davut'un oğlu – Rüstem'i tahta atadı. Teymuraz, İmereti'ye kaçmak zorunda kaldı.

Rüstem (1632-1658) Kartli valisiydi. Rüstem'in Odişi Mtavarı olan Levan II. Dadiani'nin kız kardeşi Meryem ile evlenmesi onun otoritesinin daha da güçlenmesine sebep oldu. Levan Dadiani, İmereti Kralı'nın rakibi idi. Sonuç olarak, Gürcistan'da iki karşıt grup kuruldu: bir yanda Rüstem ve Levan, diğer yanda ise İmereti Kralı ve Teymurazdı.²¹⁵

Gürcü halkının uzlaşmaz mücadelesi Safevileri taviz vermeye zorladı. Gelecekte, karşılıklı siyasi uzlaşma temelinde Gürcistan ve Safeviler arasındaki ilişkilerin temelleri atılmış oldu. Kartli tahtına vali olarak sadece bir Müslüman oturabilirdi. Gürcü krallarının ve feodal beylerin toprakları, sadece resmi olarak şahın mülkiyeti olarak kabul edildi, bu nedenle

²¹⁴ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumenti XVIII stoletiya, ot nosaşıyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi:

Tipografiya Kirşbauma, 1891 s.335

²¹⁵ Merab Vaçnadze, *İstoriya Gruzii* (Tbilisi: İntelekt, 2013), 135.

Müslüman olan Kartli Kralı'nın (Gürcistan Valisi'nin) yönetim yöntemleri diğer Safevi valilerinin yönetiminden önemli ölçüde farklıydı. Kartli'nin siyasi yönetiminin bu esnek biçimi, Gürcüler ve Kızılbaşlar arasındaki mücadelenin eskisi gibi devam etmesine rağmen, 18. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar geçerli kaldı.

1634 yılında Teymuraz Kaheti tahtını ele geçirdi ve 14 yıl boyunca Rüstem'e karşı savaştı. Teymuraz Kartli'yi krallığına ilhak etmek ve ülkeyi birleştirmek istiyordu. Halâ bu planı Rusya'nın yardımıyla uygulamayı umuyordu.²¹⁶

1639 'da Teymuraz Rus Çarı'na bağlılık yemini etti ve bununla bir ilgili antlaşma imzaladı. Gürcistan ise bu sırada Safevi ile Osmanlı arasında bölündü. Batı Gürcistan ve Samtshe Saatabago Osmanlı mülkü ilan edildi ve Kartli-Kaheti'de ise Safevilerin hakimiyeti doğrulandı.²¹⁷

Ülkede Rüstem döneminde ekonomik bir toparlanma başladı. Savaşlar sırasında topraklarından ayrılan insanlar geri dönmeye başladı, aynı zamanda ülkede ticaret canlandı. Rüstem döneminde Safevilerle Gürcistan arasında hiç savaş gerçekleşmedi. Bu yüzden Kızılbaş istilası bu dönem son buldu. 1648'de Rüstem Kaheti'ye saldırdı ve Teymuraz'ı mağlup etti. Teymuraz yine İmereti'ye kaçmak zorunda kaldı.

Kaheti Rüstem'in yönetimi altına geçti. Ancak, Teymuraz'ın taraftarları Rüstem'e itaat etmedi. Tuşeti ve Pshav-Kevsureti'de özellikle gergin bir durum gelişti. Bu bölgelerin feodalleri Moskova ile diplomatik ilişkiler kurmayı başardı. Teymuraz ve onun taraftarları Safevilere karşı savaşa hazırlanıyorlardı.

Safevi Şah'ı II. Abbas Türk kökenli göçebe milletleri Kaheti'ye yerleştirdi. Şah'ın bu siyaseti Kaheti'de şiddetli bir ayaklanmaya neden oldu. Kahetililer, karkaslar ve Pshavs-Kevsurlar 1659'da birleşerek isyan ettiler. Ayaklanma Bidzina Çolokaşvili, Ksan Eristav Şalva ve kardeşi Elizbar tarafından yönetildi. 1656'da Teymuraz Moskova'ya elçiler gönderdi. Teymuraz, Moskova'dan 30.000 askerin Kartli-Kaheti'ye gönderilmesini istedi. Fakat Gürcüler yine Rusya'dan gereken yardımı alamadılar. Hiçbir sonuç elde edemeyen Teymuraz, Gürcistan'a dönmeye karar verdi. Safevi Şah'ı ise Teymuraz'ı kandırarak ülkesinin içlerine

²¹⁶ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumenty XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi:

Tipografiya Kirşbauma, 1891 s. 336

²¹⁷ *Bolsaya Sovetskaya Ensiklopediya, Tom 13*, Moskva: Gosudarstvennoe Naucnoe

İzdatelstvo, 1952, s.43

doğru çekti ve Esterabad kalesinde hapsedti. Burada, yabancı bir ülkede, yetmiş dört yaşında, 1663 'te öldü.

1656 'da Kaheti Gence Hanı'nın yönetimine verildi. 1658 'de Gürcistan Kralı Rüstem vefat etti ve Azerbaycan'da Kum şehrinde defnedildi. (Kum, Müslüman Şiiilerin kutsal şehirlerinden biridir. Şah I. Abbas da burada defnolunmuştur.)

Rüstem'in evladı yoktu ve tahtını varisi evlatlık oğlu Muhranbatoni Hanedanı'na mensup olan V. Vahtang oldu. Safevilerin yardımıyla Şah-Navaz, diğer Gürcü beyliklerini ve krallıklarını Kartli'ye ilhak etmeyi amaçladı. Bu amaçla, Eristavlara karşı mücadele etti, V.Vahtang oğlu Arçil'in önce İmereti sonra Kaheti tahtına atadı.²¹⁸

1676 'da Vahtang'ın ölümünden sonra oğlu XI. George tahta çıktı. Yeni kral Safevilere bağlı kalmak istemedi ve ayaklanmaya aktif olarak hazırlanmaya başladı. Bunu öğrendikten sonra Şah, George'u kraliyet gücünden mahrum etti ve onu tahtan indirdi. Ancak, George Şah'ın emrine uymadı ve isyan çıkardı. 1688'de Safeviler, Rusya'da yetiştirilen Çar Teymuraz'ın torunu I. İrakli'yi tahta çıkardı. Safeviler ona Nazar Alihan adını verdiler. İrakli neredeyse otuz yıl Gürcistan dışında yaşadı (önce Rusya'da, sonra Safevi Devleti'nde). Rusya'da Tsareviç (Şehzade) Nikolay adıyla biliniyordu.²¹⁹

18. yüzyılın başlarında Rusya'yı büyük bir imparatorluğa dönüştürmek isteyen Büyük Petro'nun başlıca amaçlarından biri de Güney Kafkasya'yı ele geçirmektir. Güneye inmeyi hedefleyen Petro'nun karşısında rakip olarak Osmanlı ve Safevi gibi iki büyük Türk ve Müslüman devleti vardı. Osmanlı Devleti ve Safevilere, ayrıca Batı ülkelerine rağmen Güney Kafkasya'yı ele geçirmek oldukça zordu. Petro'nun bu durumda bölgeden destek alması gerekiyordu. Bu nedenle Petro'nun bölgenin Hristiyan ahalisiyle yani Gürcüler ve Ermenilerle irtibat kurması Rusya için önemli bir dönüm noktası olmalıydı. Nitekim Rusya böylece ilk kez Güney Kafkasya'yla daha yakından ilgilenmeye başladı.²²⁰

²¹⁸ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumenty XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi:

Tipografiya Kirşbauma, 1891 s.337

²¹⁹ Merab Vaçnadze, *İstoriya Gruzii* (Tbilisi: İntelekt, 2013), 141.

²²⁰ Aleksandr Revakin, *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vrema* (Moskva: ROSSPEN, 2004), 276; Anna Horoşkeviç, *Rossiya v Sisteme Mejdunarodnih Otnoşeniy Seredinı XVI veka* (Moskva : Drevnehranişe, 2003), 620.

1720 'de Gürcü Kralı VI. Vahtang, Safevilere karşı olan sefere Petro tarafından davet edildi. 1722 sonbaharında Safevilerin başkenti İsfahan Afganların saldırısına uğradı. Afgan lideri Mir Mahmut kendini “Şah” ilan etti. 1723 'te Osmanlı Devleti Safevilerin bu durumundan yararlanarak derhal ordusunu Güney Kafkasya'ya yöneltti. Osmanlı birlikleri önce Tiflis'i ardından da Azerbaycan topraklarını ele geçirdi.²²¹

Bu olaylar, Gürcistan kralı VI. Vahtang'ın siyasetindeki Rus yanlısı eğilimleri belirgin bir şekilde güçlendirdi. Kısa süre sonra Vahtang St. Petersburg'a giderek Petro'dan Rus birliklerini ülkeye göndermesini ve Osmanlı Devleti'ne karşı askeri garnizonlar oluşturmasını istedi. Bu sırada Rusya Güneye inmekte oldukça kararlıydı. 1722 yazında Petro Hazar Denizi kıyılarına bir sefer düzenledi ve Vahtang'ı bu konuda bilgilendirdi.²²²

Çarlık güçlerinin yanında Safevilere karşı savaşa katılacak olan Vahtang'a Petro büyük vaatlerde bulunuyordu. VI. Vahtang öncelikle Safevilerle olan bağlarını koparmalıydı. Vahtang, Safevilere karşı kampanyaya katılıp katılmamak konusunda sorunun kararlaştırılacağı bir Darbazi konseyi topladı. Ülkenin daha da kötü bir duruma düşeceğinden korkan Darbazi üyelerinin çoğu karşı çıktı. Vahtang çoğunlukla aynı görüşü paylaşmadı ve Rusya'yla birlikte Safevilere karşı savaşa katılmayı tercih etti.²²³

Aynı zamanda Osmanlı Sultanı Vahtang'a Safevilere karşı bir ittifak teklif etti. Osmanlı Devleti ayrıca Safevilere karşı bir sefer başlatmak üzereydi. Bu kadar zor bir uluslararası ortamda, doğru kararı vermek gerekiyordu. Vahtang Petro'ya güvenerek başka kimseyle temas kurmak istemedi.

Petro'nun planına göre Derbent, Bakü ve Şamahı ele geçirilmeliydi. İlk iki kalenin Ruslar tarafından, Şamahı Kalesi'nin ise Gürcü ve Ermeni birlikleri tarafından alınması planlanmıştı.²²⁴

²²¹ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumenty XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi Tipografiya Kirşbauma, 1891 s.338

²²² Trofim Yuzefoviç, *Dogovori Rossii s Vostokom* (Sankt-Petersburg: Tipografiya O.İ. Baksta, 1869), 15.

²²³ Sergey Solovyev, *Çteniya i rasskazı po istorii Rossii* (Moskva: Eksmo, 1989), 703.

²²⁴ Anatoliy Kulikov ve Valentin Runov, *Vse Kavkazskiyeye Voyni Rossii* (Moskva: İzdatelstvo Eksmo, 2013), 24.

Ağustos 1722 'de, Vahtang 40 binlik kişilik bir orduyla Gence Kalesi önlerine giderek Rus birliklerini beklemeğe koyuldu. Vahtang askeriyle Petro'ya hizmet etmeğe hazırdu. Fakat Rus İmparatoru kendi çıkarlarını peşindeydi, Kartli'nin kaderi onu ilgilendirmiyordu. Rus ordusu Derbent'i işgal etti, fakat Bakü'den ileriye gitmeyerek aniden Astrahan'a yöneldi. Kaderiyle baş başa bırakılan Vahtang, yalnız hareket etmeyerek Rus ordusunu beklemekteydi. Safeviler, Hazar kıyılarının neredeyse tamamını Rusya'ya kaybetti. Kartli'nin Safevi yönetiminden kurtuluşu Rusya'nın planlarının bir parçası değildi.²²⁵

Bu sırada Rus-Osmanlı ilişkilerindeki gerilimler keskin bir şekilde arttı. Osmanlı Sultanı, İngilizlerin kışkırtılmasıyla, Rus birliklerinin Hazar kıyılarından derhal çekilmesini talep etti. Bu durumda birliklerin Reşt, Enzeli ve Azerbaycan'ın diğer işgal edilmiş bölgelerinden çekilmesine karar verildi.²²⁶

Rusya ile birlikte Safevilere karşı savaşa katılmak Gürcüler için beklenmedik sonuçlar getirdi. Vahtang tahtı bırakarak önce İmereti'ye, ardından ise Astrahan'a kaçtı. Bu olayların ardından Osmanlılar harekete geçerek Doğu Gürcistan'ı işgal etti.

Rusya Haziran 1724 'te, Doğu Gürcistan İrevan, Gence, Karabağ ve diğer bölgelerin, aynı zamanda yeni kurulan Şamahı Hanlığı'nın Osmanlı tarafında ele geçirilmesini kabullendi. Hazar Denizi'nin batı ve güney kıyılarındaki bölgeler ise Rusya'ya verildi. Doğu Gürcistan tarihinde "Osmaloba" olarak bilinen Osmanlı egemenliği başladı.²²⁷

Bu sırada Safevi Devleti Nadir Han Afşar yönetiminde yeniden güçlendi. Nadir, Osmanlı Ordusunu bölgeden atmak için harekete geçti ve yakın zamanda Osmanlı Ordusu Azerbaycan'dan çekilmek zorunda kaldı.²²⁸

1732'de Reşt'ta ,1735'te ise Gence'de, Rusya ve Safeviler arasında antlaşma imzalandı. Ruslar işgal ettiği tüm bölgelerden geri çekilmek zorunda kaldı. Buna karşılık ise, Rus tüccarlar Safevi Devleti sınırları dahilinde serbest ticaret hakkı aldı.²²⁹

²²⁵ Şota Meshiya ve Sinsadze, *İz istorii russko-gruzinskih vzaimootnoşeniy* (Tbilisi: 1958), 94.

²²⁶ Petr Butkov, *Materiali dlia novoy istorii Kavkaza* (Sankt-Petersburg : Tipografiya İmper.Akad.Nauk 1869), 63.

²²⁷ Zurab Avalov, *Prisoedinenie Gruzii k Rossii* (Sankt-Petersburg: Tipografiya Suvorina, 1901), 56.

²²⁸ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi* (İstanbul: Ant Yayınları, 1993), 60.

Osmanlı Devleti Gence Antlaşması'nın şartlarına, özellikle Dağıstan'ın Safevilere verilmesine karşıydı. Eylül 1736 'da Safeviler ile Osmanlı Devleti arasında yeni bir anlaşma imzalandı. Bu antlaşmanın Azerbaycan, Ermenistan arazisi ve Doğu Gürcistan'ı tekrar Safevilere bırakıldı.²³⁰

1735 'te Rusya ile müttefiklik antlaşması yapan Avusturya'nın da bulunduğu Rus-Osmanlı savaşı başladı. Değişen başarılarla devam eden askeri çatışmalar, 18 Eylül 1739 tarihinde imzalanan Belgrad anlaşmasıyla son buldu. Rusya, ele geçirdiği bölgeleri terk etmek zorunda kaldı. Antlaşma Rusya'nın güneydeki konumunu değiştirmede: Karadeniz, Osmanlı kontrolünde bir "Türk Gölü" olarak kaldı.²³¹

Genel olarak Rusya, Safevi ve Osmanlı Devletlerinin Güney Kafkasya'daki mücadeleleri taraflardan hiçbirisi için beklenen sonuçları getirmedi.²³²

Böylece, Rus birlikleri Hazar Denizi'ni terk etmek zorunda bıraktı. Doğu Gürcistan hala Safevi yönetimine bağlıydı, Batı Gürcistan'da ise Osmanlı Devleti hüküm sürmeye devam ediyordu.

4.2 II. İrakli ve Georgiyevski Antlaşması

1744 tarihinde Afşar Şah'ı Nadir Şah Kartli'yi Prens II. Teymuraz, Kahetiya'yı ise Teymuraz'ın oğlu II. İrakli'nin yönetimine verdi. Babasının ölümünden sonra Çar İrakli Kartli ve Kahetiya'yı kendi yönetimi altında birleştirmiştir.²³³

1768 tarihinde Osmanlı-Rus Savaşı meydana gelmiştir. Bu sırada Rusya himayesine geçmek isteyen İmereti Kralı Solomon Rusya'ya Maksim Kutateli önderliğinde elçiler göndererek II.

²²⁹ Stepan Kişmişev, *Pohodi Nadir-şaha v Gerat, Kandagar, İndiyu i Sobitiya v Persii Posle ego Smerti* (Tiflis: 1889), 259.

²³⁰ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumenti XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi: Tipografiya Kirşbauma, 1891 s. 339

²³¹ Semen Esadze, *Istoriceskaya Zapiska ob Upravlenii Kavkazom* (Tiflis: Tipografiya Guttenberg, 1907), C.1, s.8.

²³² Suleyman Aliyarli, *Azerbaycan Tarihi* (Bakı: Çırag Neşriyyat, 2009), 483-484.

²³³ *Bolsaya Sovetskaya Ensiklopediya, Tom 13*, Moskva: Gosudarstvennoe Naucnoe İzdatelstvo, 1952, s.65

Katerina'ya Rusya ile ittifak kurmak arzusunda olduğunu iletmiştir. II. Katerina ise, İmereti Kralını Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa katılmaya çağırmıştır.

Solomon, Rus ordusunun yanında savaşa katılmayı kabul ederek, 1769'da II. İrakli ile bir araya geldi. Krallar ortak hareket konusunda anlaştilar.²³⁴

Rusya'yı, Kartli ve Kaheti'nin kaderi ilgilendirmiyordu. Rusya'nın tek amacı Osmanlı Devleti'ne karşı Güney Kafkasya'da müttefikler bulmak ve böylece Türkler üzerindeki zaferini kolaylaştırmaktı.

Çariçe II. Katerina General Todtleben komutasındaki Rus birliklerini Gürcistan'a gönderdi. Aslen Alman olan Todtleben, askerlik görevini Rusya'da yerine getirmişti. Prusya ile savaş sırasında ihanet ettiği için tutuklanmış ve hakkında idam hükmü verilmişti. Fakat daha sonra Çariçe onun canını bağışlayarak, idam cezasını Rusya'dan sürülmesiyle değiştirmişti. Daha sonra tekrar Rusya'da askerlik hizmetine kabul edilen Todtleben Gürcistan'a gönderildi. Bu sırada II. İrakli ve İmereti Kralı Solomon, Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele etmekteydiler. İrakli General Todtlebene Ahıska'ya saldırı planı sundu. Ruslar ve Gürcülerin birleşik ordusu Ahıska'ya doğru ilerledi, fakat Todtleben beklenmedik bir şekilde Aspindz Kalesi'ne döndü ve İrakli'yi desteksiz bırakarak Kartli'ye geri döndü (General daha sonra yaptığı bu yersiz hamleyi Rus ordusunun yiyecek eksikliği ile açıkladı). Rus Generali tarafından ihanete uğrayan İrakli Kartli'ye geri dönmek zorunda kaldı.²³⁵

1768-1774 Rus-Osmanlı savaşı Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla son buldu. Osmanlı güçleri Kırım ve Tuna'da bir sıra yenilgiye uğradı. Antlaşmanın Gürcistan'ı ilgilendiren maddelerine göre İmereti ve Samegrelo Osmanlı yönetimi altına geçti. Ayrıca Küçük Kaynarca Antlaşması'nın diğer maddesine göre Osmanlı Devleti Gürcü ve Mingrelia halkına ait toprakları eski sahiplerine bırakacak, onların dini yaşantılarına müdahale etmeyecek, bu yörelerden aldığı cizyeyi kaldıracaktı.²³⁶

Bu sırada Afşar Devleti'nde meydana gelen iç savaşlar, Kartli ve Kaheti'de Afşarların gücünü zayıflattı. Nadir Şah'ın ölümünden sonra Doğu Gürcistan tek bir Kartli-Kaheti Krallığı'na

²³⁴ Georgiy Kabakadze, *İstoriya Gruzii* (Tbilisi: 1922), 109.

²³⁵ *Bolsaya Sovetskaya Ensiklopediya, tom 13*, Moskva: Gosudarstvennoe Naucnoe Izdatelstvo, 1952, s.44

²³⁶ Nikolay Kortua, *Russko-Gruzinskiye vzaimootnosheniya vo vtoroy polovine XVIII veka* (Tbilisi: 1989), 80.

dönüştü. Bundan böyle Doğu Gürcistan nominal olarak, Afşar İmparatorluğu'nun yöneticilerine bağlıydı.²³⁷

Ülkenin Afşarlı ve Osmanlı Devletleriyle sınırdaş olmasından dolayı kendini güvende hissetmeyen İrakli yine de Rusya himayesine geçmeğe karar verdi ve Rus Çariçesine mektup gönderdi. Bu mektubu Rus Hükümetine Prens Levan ve II.İrakli'nin kardeşi, Katolikos Antoni tarafından teslim edildi. İrakli yazdığı mektupta II. Katerina'dan Gürcistan'ı Rusya himayesine almasını rica etti. Karşılığında, Rusya'ya sadık olacağına ve Rus Çariçesine hizmet edeceğine dair söz verdi. Fakat o sırada esas dikkatini Pugaçov isyanının bastırılmasına yönelten II. Katerina İrakli'nin bu teklifini dikkate almadı.²³⁸

1780 'in başında, Zend Hanedanlığı'ndan Kerim Han'ın ölümünden sonra ülke içindeki karışık durumdan haber alan Rus Hükümeti, Transkafkasya'yı ve Hazar Denizi kıyısındaki bölgeleri yeniden ele geçirmek için harekete geçti. Kendi amaçlarına ulaşmak için, Afşar ve Osmanlı Devleti'nin Güney Kafkasya'da gücünü zayıflatmak için Rusya bölgede kendisine bağımlı olan Hristiyan devletler yaratmayı hedefliyordu. Bu planını gerçekleştirmek için Rus Hükümeti Ermenileri ve Gürcüleri kullanmaktaydı.²³⁹

24 Temmuz 1783 tarihinde Gürcüler ve Rusya arasında 13 maddeden oluşan Georgiyevski Antlaşması imzalandı. Georgiyevski Antlaşması maddeleri gereğince:

1. Kartli-Kaheti Kralı kendisi ve varisleri adına Rusya dışında başka bir devletin himayesine girmeyi reddediyordu.
2. Rusya İmparatorluğu Gürcistan'ın müdafaasını üstleniyordu.²⁴⁰
3. Bundan böyle tahta çıkacak Gürcü Kralı Rusya'nın onayına sunulacaktı.
4. Kral İrakli'nin ve varislerinin Rusya'dan habersiz başka bir devletle ilişki kurması yasaklanmıştır.²⁴¹

²³⁷ Appolon Rogava, *Zaçatki Kapitalizma v Gruzii i Politika İrakliya II* (Tbilisi: İzdatelstvo Sabçota Sakartvelo, 1974), 254.

²³⁸ Vasiliy Romanoskiy, *Ocerki iz istorii Gruzii* (Tiflis: Tipografiya K.P.Kozlovskogo, 1902), 220.

²³⁹ Georgiy Payçadze, *Georgiveskiy Traktat* (Tbilisi: 1983), 104.

²⁴⁰ Aleksandr Revakin, *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vrema* (Moskva: ROSSPEN, 2004), 282.

5. Kral İrakli'nin elçileri Rusya'da, Rusya'nın elçileri ise Kartli-Kaheti'de bulunacaktı. (İki taraf karşılıklı olarak başkentlerinde dâimi elçi bulundurabilecekti).²⁴²

6. Rusya, Kartli-Kakheti Krallığı'nın işlerine karışmayacaktır.

7. Gürcüler, gerekirse, Rusya'nın hizmetinde olacaktı.

8. Gürcistan Katolikosları Rus Sinoduna üye olabileceklerdi.²⁴³

9. Gürcü asilzadeleri de Rus asilzadeleriyle eşitti ve aynı ayrıcalıklara sahipti.

10. Gürcüler Rusya'ya yerleşme hakkına sahiptir. Esareten serbest bırakılan Gürcüler, Rusya'da kalabilir veya vatanlarına dönebilirlerdi.

11. Gürcü tüccarlar Rusya'da Rus tüccarları ile aynı haklara sahipti. Antlaşmanın bu maddesinde taraflar arasında serbest ticaret yapma hakkı karara bağlanmıştır.

12. Sözleşme uzun vadeli bir süreç için imzalanmıştır.²⁴⁴

13. Sözleşmenin onaylanması 6 ay içinde gerçekleşecekti.

Kacar Şah'ı Ağa-Muhammet Han İrakli'den Rusya ile yaptığı ittifakı bozmasını ve Kacarlara tabi olmasını talep etti. İrakli Şah'ın bu talebini geri çevirdi. Kacarlarla savaşın kaçınılmaz olduğunu anlayan İrakli Rus ordu komutanlığından yardım talebinde bulundu. Fakat Rus hükümeti Gürcülere yardım etmek için acele etmedi.²⁴⁵

10 Eylül'de Şah ordusu Tiflis'e yaklaştı. 11 Eylül'de Gürcüler ve Kacarlar arasında Tiflis'in güney kapısındaki Krtsanis sahasında savaş gerçekleşti. Bu savaşta Gürcüler yenilgiye uğradı. Ağa Muhammed Han 60 bin askerden oluşan ordusuyla Tiflis'e girdi.²⁴⁶

²⁴¹ Nina Kinyapina vd., *Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii* (Moskva: Izdatelstvo MGU, 1984), 21.

²⁴² Anna Horoşkeviç, *Rossiya v Sisteme Mejdunarodnih Otnoşeniy Seredinı XVI veka* (Moskva : Drevnehraniliş, 2003), 652.

²⁴³ Anna Horoşkeviç, *A.g.e*, 653.

²⁴⁴ Vasiliy Romanoskiy, *A.g.e*, 221.

²⁴⁵ Nikolay Dubrovin, *XII Georgiy: Posledniy Tsar Gruzii i Prisoedinenie Ee k Rossii* (Sankt-Peterburg: Tipografiya D.V.Çiçinadze, 1897), 50.

²⁴⁶ Appolon Rogava, *A.g.e*, 255.

Olayları takip eden Rus hükümeti Transkafkasya'daki durumdan endişe duyuyordu. Kacar ordusunun Tiflis'i yağmalaması St. Peterburg'da öfkeyle karşılandı. 13 Aralık 1795 'te Rus birlikleri Gürcistan'a girdi. 1796 baharında, Rus ordusu Güney Kafkasya'ya girerek Derbent'i ele geçirdi. Böylece, Gürcistan'ı savunmak ve Ağa Muhammet Kacarı cezalandırmak bahanesiyle Rus birlikleri yeniden Güney Kafkasya'ya saldırdı.²⁴⁷

Zubov komutası altındaki Rus ordusu, Derbent, Guba, Bakü, Salyan, Şamahı'yı işgal etti ve Mugan'a girerek Azerbaycan seferine hazırlanmaya başladı.²⁴⁸

Kasım 1796 'da II. Katerina'nın ölümünden sonra tahta oğlu I. Pavel geçti ve Rus ordusunun Kafkasya'dan çekilmesine karar verdi. Rus birliklerinin Kafkasya'dan geri çekilmesinden yararlanmak isteyen Ağa-Muhammet Şah Gürcistan'a yeni bir saldırı düzenledi. Kacar Şahı ordusuyla Karabağ'a girdi, fakat orada Karabağ Hanı'nın akrabası tarafından öldürüldü.²⁴⁹

4.3. Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya Bağlanması (Çarlık Dönemi)

11 Ocak 1798'de, birleşik Kartli-Kaheti devletinin kralı II. İrakli'nin ölümünden sonra tahta oğlu XII. Georgi geçti. Daha babası hayattayken kardeşleri ile gergin ilişkileri olan Georgi'nin babasının ölümünden ve kendisinin tahta geçmesinden sonra kardeşleriyle ilişkileri daha da gerginleşti zira dirayetsiz ve hasta olduğundan dolayı XII. Georgi ülkeyi yönetemiyordu, ülkede kardeşleri daha çok söz sahibiydiler. Böyle bir durumda şehzadeler krala teslim olmadılar ve saray içinde entrikalar başladı.²⁵⁰

²⁴⁷ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi* (İstanbul: Ant Yayınları, 1993), 61.

²⁴⁸ Appolon Rogava, *A.g.e*, 255.

²⁴⁹ Georgiy Kazbek, *Voennaya istoriya Gruzinskogo Grenaderskogo E.İ.V. Velikogo Knaza Konstantina Nikolayevica Polka, v Svazi s Istoriey Kavkazskoy voyni* (Tiflis: Tipografiya Melikova, 1865), 4.

²⁵⁰ Nikolay Dubrovin, *XII Georgiy: Posledniy Tsar Gruzii i Prisoedinenie Ee k Rossii* (Sankt-Peterburg: Tipografiya D.V.Çiçinadze,1897), 165.

Gürcü knezleri ve aznaurları iki gruba ayrıldı. Bir grup George'yi ve onun oğlu David'i, diğer grup ise II. İrakli'nin üçüncü izdivacından olan oğlu Yulon'un desteklemekteydi. Ayrıca derebeylerinin küçük bir kısmı Gürcistan'ın Rusya'ya katılımı, diğer kısmı ise Kartli-Kakheti'nin bağımsız bir krallık olması taraftarıydı.²⁵¹

XII. George, kraliyet tahtın varislerinin kardeşleri değil de evlatları olması için mücadele etmekteydi. Bu olayları takip eden Rus Hükümeti ise saray içindeki bu entrikaları, şehzadeler arasındaki çelişkileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmaktaydı. Rus imparatoru I. Pavel, XII. Georgi'nin yardım talebini kabul ederek tahtın varisinin Georgi'nin oğlu David olduğunu ilan etti. Bu durum Georgi'nin kardeşlerinin şiddetli tepkisine neden oldu.²⁵²

XII. George, Georgiyevsk Antlaşması'nın bazı şartlarının değiştirilmesine karar verdi. Nitekim, Rusya bundan böyle Gürcistan Krallığı'nın içişlerine müdahale etme hakkını aldı ve karşılığında Çar, hüküm süren hanedanın korunmasını garanti etti. Ancak Georg'un tüm çabaları boşa çıktı. Gürcistan'ın akıbeti artık Rusya için belliydi. 18 Nisan 1800 'de Pavel, Kartli-Kaheti Krallığı'nın ilhakı ve Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya birleşmesi hakkında bir Manifesto imzaladı. Manifestonun ilanından birkaç gün sonra Çar Georgi hayatını kaybetti.²⁵³

18 Ocak 1801'de I. Pavel Gürcistan'ın resmen Rusya'ya bağlandığını açıkladı. George'nin oğlu David geçici olarak Kartli-Kaheti Krallığı'nın kralı görevine atandı.

11 Mart 1801'de St.Peterburg'da baş veren saray darbesi sonunda Rus Çarı I. Pavel öldürüldü ve tahta 23 yaşındaki oğlu I. Aleksandr geçti.²⁵⁴

Yeni Çar General Knoringi Gürcistan'daki bu vaziyetle bizzat ilgilenmesi için görevlendirmiştir. Tiflis'e gelen General Knoring David'i krallığın yönetiminden uzaklaştırdı, yerine ise geçici olarak General Lazarev'i atadı.²⁵⁵

²⁵¹ Vasiliy Potto, *İstoriçeskiy Oçerk Kavkazskih Voyn* (Tiflis: Tipografiya Kancelariya Glavnonacalstvuyusego Grajdanskoyu Castyu na Kavkaze, 1899), 316.

²⁵² AKAK, *Tiflis: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskogo*, 1866, s.99

²⁵³ Georgiy Haçapuridze, *K istorii Gruzii Pervoy Polovini XIX veka* (Tbilisi: İzdatelstvo Zara Vostoka, 1950), 48.

²⁵⁴ Ramin Sadıgov, "Rus-Gürcü ilişkilerinin Tarihi Gelişimi ve Doğu Gürcistanın Çarlık Rusyasına Bağlanması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 57/XI (2018) : 132.

²⁵⁵ Aleksandr Revakin, *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vrema* (Moskva: ROSSPEN, 2004), 277; Anton Kersnovskiy, *İstoriya Russkoy Armii* (Moskva: Golos, 1993), 77.

12 Eylül 1801 'de Çar Aleksandr Kartli-Kaheti Krallığı'nın ilhakı ve Doğu Gürcistan'ın Rus İmparatorluğu'na bağlanması hakkında bir manifesto imzaladı. Kartli-Kaheti Krallığı feshedildi. Krallığın ortadan kaldırılması hem iç zayıflığın hem de olumsuz uluslararası durumun sonucuydu.

Rus imparatorluk planlarının Kafkasya'da uygulanması Kartli-Kaheti Krallığı'nın Rusya tarafından ele geçirilmesiyle başladı.²⁵⁶

Doğu Gürcistan'ın ele geçirilmesinden sonra Batı Gürcistan'ın kaderine de karar verildi. 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başlarında, Batı Gürcistan son derece karışık durumdaydı. Önce I. Solomon daha sonra ise II. Solomon'un Batı Gürcistan'ı birleştirmek ve İmereti Krallığı'nı tek bir siyasi birim haline getirmek için mücadeleleri başarısızlıkla sonuçlandı. Megreli, Guri, Abhaz ve Svanet beylikler bağımsızlık için mücadele etmekteydiler, Batı Gürcistan beylikleri sürekli olarak birbirleriyle savaş halindeydiler.²⁵⁷

Kartli-Kaheti'nin Rusya'ya ilhak edilmesi sırasında II. Solomon, Megrelya Mtavarıyla savaşmaktaydı. Rusya Megrelya Mtavarı olan Grigol Dadiani'yi II. Solomon'a karşı kışkırtıyordu. Megrelya Prensiği bu sırada siyasi açıdan karışık durumdaydı. Megrelya Mtavarı, Rusya'nın himayesi altına girmeyi bu durumdan bir çıkış yolu olarak görmekteydi. Megrelia'yı koruma altına alarak Rusya, İmereti Kralı II. Solomon'u daha da zayıflatmayı umuyordu.

1803'te Megrelya Mtavarı Grigol Dadiani Rus İmparatoruna sadakat yemini verdi. Megrelya Beyliği Rusya İmparatorluğu'nun bir parçası oldu. Rusya'nın himayesi altına giren Megreli Prensi, prensliğin kalıtsal mülkiyet hakkını güvence altına aldı. Ancak, Mtavar'ın ölümünden sonra, mtavar unvanı Rus imparatoru tarafından varisine atanacaktı. Beyliğin iç idaresi ve yasal işlemler Mtavar'ın sorumluluğu olarak kaldı. Megrelya'da Rus birlikleri ve Rus yetkililer, beyliklerin içişlerine müdahale etme hakkına sahipti. Böylece, Grigol Dadiani İmereti kralı II. Solomon'a karşı mücadelede Rusya'yı destekledi.²⁵⁸

²⁵⁶ Vasiliy Potto, *İstoričeskiy Očerok Kavkazskih Voyn* (Tiflis: Tipografiya Kancelariya Glavnonacalstvuyusego Grajdanskoyu Castyu na Kavkaze, 1899), 302.

²⁵⁷Vasiliy Potto, *A.g.e.*, 317.

²⁵⁸ Semen Esadze, *İstoričeskaya Zapiska ob Upravlenii Kavkazom* (Tiflis: Tipografiya Guttenberg, 1907) C.1, 23.

Gürcistan'ın başına atanan genel komutan General Pavel Tsitsianov, Rusya İmparatoru'ndan Rus birliklerini İmereti'ye gönderme emri aldı. Etkili İmereti Tavadlara rüşvet veren Pavel Tsitsianov onları II. Solomona karşı olan mücadelede Rusya'nın yanında olmaya çağırdı. Pavel Tsitsianov'un amacı II. Solomon'a baskı yaparak onu teslim etmektir. Bu durumda II. Solomon Rusya'yla savaştan kaçınmaya karar verdi.²⁵⁹

1804 yılında İmereti Kralı Solomon ve genel komutan Pavel Tsitsianov, Elaznauri Köyü'nde müzakereler için bir araya geldi. Fakat bu müzakereler hiçbir sonuç vermedi.

Müzakerelerin başarısız olmasından sonra, Rus ordusu İmereti topraklarına girdi. II. Solomon Rus idaresini kabul etmek zorunda kaldı. 1804'te İmereti Krallığı ile Rusya arasında bir antlaşma imzalandı. İmereti ve Megrelia'nın Rusya'ya bağlanması Rusya için büyük bir başarı anlamına geliyordu. İmereti ve Megrelia'nın işgali, Guri Prenslüğü'nün kaderini belirledi. Guri Prenslüğü Rusya'nın himayesine girdi.²⁶⁰

Rusya idaresini kabul etmek zorunda kalan II. Solomon aslında İmereti Krallığı'nın Rusya'ya bağlanması durumundan hiç memnun değildi. Bu sırada II. Solomon'un Rus genel komutanı General Tormasov'la ilişkileri son derece gerginleşmişti. Bunun sonucu olarak Rus hükümeti İmereti Krallığı'nı silah zoruyla işgal etmeye karar verdi.²⁶¹

1809 'da Rus ordusu İmereti'ye girdi ve İmereti'nin başkenti Kutaisi'yi işgal etti. II. Solomon yoğun bir şekilde savaşa hazırlanmaya başladı. 1810 'da, Kutaisi'de General Tormasov İmereti'deki çarlık makamının ortadan kaldırıldığını açıkladı. Genel komutan Guri ve Megreli mtavarlarını Solomon'a karşı savaşa çağırdı. İmereti'de Rus birliklerine karşı mücadele bir ay sürdü. Fakat güçler eşit değildi. Kral bu savaşta yenilgiye uğradı ve İmereti'den kaçarak Osmanlı sultanına sığındı. İmereti Krallığı Rusya tarafından ele geçirildi.²⁶²

XIX. yüzyılın başlarında, Osmanlı Devleti Abhazya'da önemli güce sahipti. Suhumi'de Osmanlı ordusu vardı. Abhaz hükümdarı, Müslüman olmuş Keleş Bey Şervaşidze'ydi. Keleş

²⁵⁹ Vladimir Kallaş, *Tri Veka Rossiya ot Smuti Do Naşego Vremeni* (Moskva: Tipografiya T-va Sitina, 1912), 124.

²⁶⁰ Vasiliy Potto, *İstoriçeskiy Oçerk Kavkazskih Voyn* (Tiflis: Tipografiya Kancelariya Glavnonacalstvuyusego Grajdanskoyu Castyu na Kavkaze, 1899), 305-306.

²⁶¹ Georgiy Haçapuridze, *K istorii Gruzii Pervoy Polovini XIX veka* (Tbilisi: İzdatelstvo Zara Vostoka, 1950), 49.

²⁶² Vasiliy Romanoskiy, *Ocerki iz istorii Gruzii* (Tiflis: Tipografiya K.P.Kozlovskogo, 1902), 299.

Bey'in oğlu Sefer Bey'e Hristiyan geleneğine göre vaftiz rızasını vermesi Osmanlıların memnuniyetsizliğine sebep oldu. Sefer (Georgi) Şervaşidze, Rus yanlısı yönelimini gizlememekteydi. Buna tepki olarak Osmanlılar, Osmanlı yanlısı yönüyle bilinen Keleş Bey'in diğer oğlu Aslan Bey'i babasına karşı kışkırttı.²⁶³

Abhazy'a da durum özellikle 1806-1808 Rusya-Osmanlı savaşından sonra daha da karıştı. 1808 'de Osmanlılar tarafından kışkırtılan Aslan Bey babasını Keleş Bey'i öldürdü ve kendini Abhazyanın mtavarı ilan etti. Kardeşi Sefer (Georgi) Megrelya'dan kaçtı ve Rusya'dan yardım istedi.

1810 'da Rusya imparatoru Sefer'i (George'u) Abhazyanın mtavarı ilan etti ve kendi himayesi altına aldı. 1810 'da Rus ordusu Suhumi'yi ele geçirdi. Böylece, Abhazyaya da Rusya'ya bağlandı.²⁶⁴

Şervaşidze Hanedanı ve de Abhazyaya ahalisi iki gruba bölünmüş haldeydi. Bunlardan birisi Rusya'ya diğeri ise Osmanlı'ya bağlanma taraftarıydı. Böylece bu iki grup 1810 tarihinden sonra da birbirileriyle mücadeleye devam etti.

Gürcistan'ın Rusya tarafından ele geçirilmesinden sonra Gürcü devleti ortadan kaldırıldı. Burada Rus yönetimi kuruldu. Rusya için Gürcistan sıradan işgal edilen bir bölge değildi. Rusya Gürcistan'ı Osmanlı Devleti'nin ve Kacar Devleti'nin elinden almıştı. Bu iki devletin Gürcistan'ı yeniden ele geçirmek için mücadele edecekleri ve Gürcistan'daki konumlarını geri kazanmak için doğru anı kaçırmayacakları belliydi. Rusya'nın Kafkasya'daki siyasetine aynı zamanda Batı ülkeleri (İngiltere, Fransa) de karşıydı. Bütün bu sebeplerden dolayı Rus Hükümeti Gürcistan'da yönetimini güçlendirmeyi hedefliyordu. Rusya'nın sömürge politikasının nihai hedefi Gürcistan'daki Rus karşıtı güçlerin zayıflaması ve yok edilmesi oldu. Rusya Gürcistan'ın ekonomisini ele geçirmeyi, Gürcü halkını asimile etmeyi, Gürcistan'ı Rus devletinin ayrılmaz bir parçasına dönüştürmeyi hedefliyordu.²⁶⁵

Gürcü halkının işgalcilere karşı mücadelesi, Bagratlı bir hanedanlık tarafından yönetiliyordu. Kartli-Kaheti Krallığı'nın Rusya tarafından ele geçirilmesinden sonra Gürcüler, Çar II. İrakli'nin oğulları ve torunlarının yönetimi ele almasını umut ediyordu. İşgalcilere karşı

²⁶³ Zurab Avalov, *Prisoedinenie Gruzii k Rossii* (Sankt-Petersburg: Tipografiya Suvorina, 1901), 225-229.

²⁶⁴ AKAK, *Tiflis: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskogo*, 1866, s.413

²⁶⁵ AKAK, *Tiflis: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskogo*, 1866, s.425

Gürcü halkının verdiği mücadelede Bagratlı Hanedanı'na mensup olan şehzadeler önderlik ediyorlardı. Gürcistan'daki ayaklanmacıların gücünü Bagratlı Hanedanı'na mensup olan şehzadelerden aldıkları açıktı.²⁶⁶

Rus yönetimine karşı edilen isyanları II. İraklinin eşi Çariçe Darecan ve şehzadeler Aleksandr İrakliyeviç, Yulon İrakliyeviç, Parnavaz İrakliyeviç, David Georgieviç, Teymuraz Georgieviç ve diğerleri desteklemekteydiler. Çarın birçok oğlu ve torunları arasında anlaşmazlık olmasına rağmen, şehzadelerin Rusya'ya karşı mücadele etmesi Rusya Hükümetini endişelendirmekteydi. Bu sırada Gürcü şehzadesi Aleksandr Kacar İmparatorluğu'ndaydı ve mücadeleye başlamak için uygun bir zaman bekliyordu. Şehzadeler Yulon ve Parnavaz ise, İmeretide isyan kaldırmak için doğru anı beklemekteydiler.²⁶⁷

Bagratlı Hanedanı'nın ayaklanmacıları desteklediğini öğrenen Rus Çarının emriyle XII. Georgi'nin oğulları David, İoane, Bagrat ve Mihael Gürcistan'dan sürüldü ve Rusya'ya gönderildi. 1803 'te Gürcistan Başkomutanı Pavel Tsitsianov, Kraliçe Darecan'ı Rusya'ya yerleşmeye zorladı. XII. George'nin eşi Kraliçe Meryem Gürcistan'dan ayrılmayı reddetti. Bunun sonucu olarak General Lazarev Kraliçe'nin sarayına sokularak onu zorla oradan çıkarmaya çalıştı fakat kendisi Gürcüler tarafından öldürüldü. Buna rağmen Kraliçe Meryem yine de Rusya'ya sürüldü.²⁶⁸

1804 'te şehzadeler Yulon ve Parnavaz ve Bagratlı ailesinin diğer temsilcileri de aynı kaderi bölüştü. Yalnızca Bagratlı Hanedanı'nın mensupları değil onları destekleyen herkese zulüm edildi.²⁶⁹

Çarlığın sömürge politikasının ana yönlerinden biri de, yabancı toplumları Gürcistan'a yerleştirmek ve demografik durumu Gürcülerin aleyhine değiştirmektir.²⁷⁰

Bu politikayı başarılı bir şekilde yürüten Rus Hükümeti yabancıları Gürcistan'a yerleştirerek onların şahsında Rusya'ya bölgede destekçi kazanmaya çalışıyordu. 1803 yılında Tiflis'e 11.000 Ermeni yerleştirildi.²⁷¹

²⁶⁶ Georgiy Haçapuridze, *A.g.e*, 51.

²⁶⁷ Vasiliy Potto, *Utverjdeniye Russkojo vladicestva na Kavkaze* (Tiflis: Tipografiya Y.İ.Libermana, 1901), 30.

²⁶⁸ Olga Markova, *Vosstanie v Kahetii 1812* (Moskva: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1951), 180.

²⁶⁹ AKAK, *Tiflis: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskogo*, 1866, s.427

²⁷⁰ Georgiy Haçapuridze, *A.g.e*, 53.

1811'de Ahılkelek'in Ruslar tarafından ele geçirilmesinden sonra Cavaheti'de yaşayan 2.000 Ermeni ailesi Tiflis'e taşındı. 1818 'de ise 500 Alman ailesi Gürcistan'a yerleştirildi. Onlara en iyi araziler verildi, mali yardımlar sağlandı.²⁷²

1828-1829 'da Rusya, Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşı kazandıktan sonra Samtshe-Cavaheti Rusya'nın bir parçası oldu. Orada yaşayan Müslüman Gürcüler, Rusların tarafından baskı altına alınarak, ülkelerini terk etmek ve Osmanlı topraklarına yerleşmek zorunda kaldılar. 30.000 Ermeni Osmanlı Devleti'nden Samtshe-Cavaheti'ye yerleştirildi. Ermenilerin Gürcistan'ın çeşitli bölgelerine yerleşimi sonraki yıllarda da devam etti.²⁷³

Ermenilerden başka Rusya Gürcistan'a ordudan terhis edilmiş Rus askerleri ve subayları yerleştirdi. Böylece Gürcistan'da Rus ordusunun yerleşimleri kuruldu. Aynı zamanda Rus sekterler (mezhepçiler) kalıcı ikamet için Rusya'dan Gürcistan'a yerleştirildi.²⁷⁴

II. İrakli'nin Rus yanlısı yönetiminden duyulan memnuniyetsizlik, özellikle Georgiyevski Antlaşması'nın (1783) imzalanmasından sonra büyüdü. Hoşnutsuzluğun nedeni anlaşmanın tek taraflı ihlali oldu, 1787 'de Rusya, Kartli-Kakheti'den askerlerini geri çekti ve Gürcistan'ı Kacar İmparatorluğu ve Kuzey Kafkasya halklarıyla karşı karşıya bıraktı. 1795 yılında Ağa Muhammet Han'ın Kartli-Kahetiye saldırısı sırasında Rusya, Gürcistan'ı yine kendi kaderine terk etti, bu nedenle ülkede memnuniyetsizlik daha da arttı. Gürcü halkı, Kartli-Kaheti ve İmereti'nin Rusya'nın yönetimi altına girmesinin feci sonuçlarına şahit oldular.²⁷⁵

Kartli-Kaheti Krallığı'nın kaldırılması ve Rusya İmparatoru tarafından 12 Eylül 1801 'de imzalanan Gürcistan'ın Rusya'ya ilhakının bildirgesi Tiflis'te sadece 12 Nisan 1802 'de

²⁷¹ Olga Markova, *A.g.e*, 181.

²⁷² *Arhiv Gosudarstvennogo Soveta: Tsarstvovaniye Imperatora Aleksandra I-go, tom 3*, Sankt-Peterburg :Tipografiya Vtorogo Otdeleniya Sobstvennoy O.İ.V. Kancelariya ,1878

²⁷³ Nina Kinyapina vd., *Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii* (Moskva: Izdatelstvo MGU, 1984), 17.

²⁷⁴ *Bolsaya Sovetskaya Ensiklopediya, Tom 13*, Moskva: Gosudarstvennoe Naucnoe İzdatelstvo,1952,s.46

²⁷⁵ Olga Markova, *A.g.e*, 182.

açıklandı. Kartli-Kaheti'de Rus yönetimi kuruldu. 1810 'da İmereti Krallığı kaldırıldı ve Rus yönetimi kuruldu.²⁷⁶

Gürcü Devleti'nin ortadan kaldırılması, Kartli-Kaheti ve İmereti'de Rus yönetimin kurulması, Gürcü ulusu üzerine çöken baskı, ağır vergiler Gürcistan'da her sınıf insan tarafından hissedildi, bunun sonucu olarak ahalinin hoşnutsuzluğu kısa bir süre sonra silahlı ayaklanmaya dönüştü.

Bagrattı Hanedanı'nın mensupları tahtını ve gücünü kaybetti. Knezler, devlet işlerine katılmak gibi ayrıcalıklarını kaybetti. Devlet hizmeti knezler için sağlam ekonomik gelir sağlıyordu. Bunun sonucu olarak, devletin kaldırılması ve Rus yönetiminin kurulması, knezler arasında Rusya karşıtı düşünceyi doğal olarak uyandırdı.

Gürcistan'ın Rusya tarafından ilhakından sonra, Aznaurlar da devlet işlerine katılma hakkını kaybetti ve bu da onlara önemli ekonomik zarar verdi. Knezler gibi, Aznaurlar da Rusya'nın Gürcistan'daki siyasetine karşı çıktı.

Devletçiliğin ve Gürcü Kilisesi'nin özel statüsünün kaldırılmasından sonra din adamları halkın manevi yaşamında gerçekleştirdiği tarihsel işlevi kaybetti. Antik çağlardan beri, bağımsız şekilde varlığını sürdüren kilise, şimdi Rus Ortodoks Kilisesi'ne tabi hale geldi.

Bu nedenle, devletin ortadan kaldırılması ve Rus yönetiminin kurulması sonucunda, Gürcistan'da tüm sınıflar zor bir durumdaydı. Bu yüzden 19. yüzyılın başında her sınıf insan devletlin yeniden yaratılması ve Bagrattı hanedanının tahta yeniden sahip olması için mücadele etti. Ayaklanmalara Bagrattı Hanedanı'na mensup olan şehzadeler, knezler, aznaurlar, din adamları, köylüler kısaca her sınıftan olan insanlar katıldı.²⁷⁷

Temmuz 1802'de Kaheti'de, özellikle Kiziki'de, Kelmencauri yakınlarında, knezler Kiziki halkıyla bir araya geldi. Ayaklanmanın aktif katılımcıları Prens Vahtang İraklieviç ve Teymuraz Georgieviç idi. Kaheti knezlerinden katılanlar: Andronikaşvili, Vaçnadze, Dzhandieri, Kobulaşvili, Çavçavadze idi. Kacar Devleti'nde yaşayan Çariçe Darecan ve Aleksandr İrakliyeviç tarafından hazırlanan plana göre, İmereti Kralı Solomon, Gence Han'ı

²⁷⁶ Georgiy Haçapuridze, *K istorii Gruzii Pervoy Polovini XIX veka* (Tbilisi: İzdatelstvo Zara Vostoka, 1950), 55.

²⁷⁷ Otar Canelidze ve Georgiy Siamaşvili, *Po sledam belih paten istorii Gruzii* (Moskva: Fond Fridriha Naumana AİRO XXI, 2009), 165.

ve Car-Balakenliler Kartli-Kaheti'de bulunan Rus birliklerine karşı ortak bir saldırı düzenleyeceklerdi ve Yulon İraklieviç'i kraliyet tahtına çıkartacaklardı. Ruslar Kelmençauriye ordu gönderdi, fakat ayaklanmacılar Rus birliklerinin yendi.²⁷⁸

Katılımcılar Yulon İraklieviçe biat ettiler ve 69 kişi tarafından imzalanan dilekçeyi Rusya İmparatoru'na sunmaya karar verdiler. Kaheti knezleri 12 Eylül 1801 manifestosundan memnuniyetsizliklerini dile getirdiler ve Georgiyevski antlaşmasının koşullarının restorasyonunu talep ettiler. Knezler, Rus İmparatorundan Yulon İraklieviçi Kartli-Kaheti kralı olarak Kabul edilmesini istediler. Gürcülerin bu şartları Rusya için kabul edilemezdi zira bu Kartli-Kaheti Krallığı'nın yeniden canlandırılması anlamına geliyordu.²⁷⁹

Rusya Hükümeti kararlı bir şekilde harekete geçti. Kaheti'ye ve Tiflis'e yeniden Rus birlikleri gönderildi. İmereti'de bulunan Kartli-Kaheti şehzadeleri Yulon ve Parnavaz'ın geri dönmesini önlemek için İmereti'den Kartli'ye geçiş yolları acilen kapatıldı. Böyle bir durumda, Gürcüler Rus birliklerine direnmenin anlamsız olduğunu anladılar ve Kelmençauri'de toplanan insanlar dağılarak evlerine döndüler.²⁸⁰

Bu sırada ordusuyla birlikte Car-Balaken'de bulunan Gürcü şehzadesi Aleksandr, Kaheti'ye girme konusundaki fikrini değiştirirken, şehzadeler Yulon ve Parnavaz, Kaheti'ye dönmek için yeterli ordu toplayamadı. Tavadlar Ruslar tarafından ele geçirildi ve tutuklandı, fakat onlardan bazıları Kacarlara sığınmayı ve Prens Aleksandr'ın ordusuna katılmayı başardı. Tutuklanan tavadlar Tiflis'e getirildi ve onların canını bağışlayan Rusya İmparatoru'na sadakat yemini etti. 1802'de Kaheti'deki siyasi protestolar, Gürcü halkının devlet kaybıyla uzlaşmadığını ve Rus işgalcilerinden kurtuluşları için savaşıacağını gösterdi.

Gürcistan'da bu sırada dağlık bölgeler de ayaklandı. 1804 yılında Kartli'nin dağlık bölgesinde büyük bir ayaklanma başladı. Rusya yönetiminin baskısı Gürcü ulusu üzerine çökmüş durumdaydı, özellikle Aragvi ahalisi son derece zor bir durumdaydı. Rusya, Kacarlar ve Osmanlı ile savaşa hazırlanıyordu. Ordunun götürüleceği yol bakımsız durumdaydı. Yol

²⁷⁸ Olga Markova A.g.e, 184; Nina Kinyapina vd., *Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii* (Moskva: Izdatelstvo MGU, 1984), 22.

²⁷⁹ *Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya, tom 13*, Moskva: Gosudarstvennoe Naucnoe İzdatelstvo,1952,s.50

²⁸⁰ Georgiy Haçapuridze, A.g.e, 56; Nina Kinyapina vd., *Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii* (Moskva: Izdatelstvo MGU, 1984), 21.

inşaatının Aragva'nın yerel köylüleri tarafından yapılması gerekiyordu. Köylülerin çalıştıkları koşullar, özellikle kış mevsimi olduğu için çok ağırdı. Bundan başka köylüler onlara kötü davranan Rus subaylarının ve askerlerinin zorbalığından muzdaripti.²⁸¹

Mayıs 1804 'te Mtiuleti Bölgesi ayaklandı. Tianeti'de ayaklanmacılar Rus subaylarını ve askerlerini öldürdü. Bu sırada Başkomutan Pavel Tsitsianov İrevan Hanlığı'na karşı bir hücum hazırlıyordu. Sisiyanov Mtiuleti ahalisinden ordu toplanmasını ve Ruslarla birlikte mtiuletililerin İrevan Hanlığı'na saldırmasını emretti, fakat mtiuletililer İrevan üzerinde yürümek yerine Haziran 1804'te Ruslara karşı savaştılar. Daha sonra Osetyalılar da Rusya'ya karşı isyana katıldı.²⁸²

İsyancıların hedefi Bagratlı hanedanına mensup olan şehzadelerden birini tahta çıkarmaktı. Ayaklanmacılar İmereti'de bulunan Yulon ve Parnavaz'a haberciler göndererek onları Kartli-Kahetiye davet etti. Yulon ve Parnavaz kendi ordularıyla birlikte ayaklanmaya katılmak için Kartli-Kahetiye geri dönme kararı aldı. Fakat Ruslar Aragvi Boğazı'na giden yolları kapatmak için acele ettiler. Böylece Yulon ve Parnavaz isyancılarla bağlantı kuramadı ve İmereti'ye dönmeyi planladı. Bu sırada şehzadeler beklenmedik bir şekilde Ruslar tarafından saldırıya uğradı. Yulon yakalandı Parnavaz ise Kacar topraklarına kaçmayı ve oradan Kaheti'deki ayaklanmacılara ulaşmayı başardı. Parnavaz ordu topladı ve isyancılara katıldı.²⁸³

Pavel Sisianov'un İrevan seferinde olmasından yararlanan Gürcüler Stepantsminda ve Duşeti gibi stratejik olarak önemli noktaları ele geçirdi. Ağustos 1804 'te, isyancılar için başarılı bir dönemdi. Bu arada İrevan Kalesi'ni kuşatan Rus ordusuna bir yandan da Kacar kuvvetleri tehdit oluşturuyordu. Bunun sonucu olarak Tsitsianov İrevan'dan kuşatmayı kaldırdı ve tüm güçlerini toplayarak Gürcistan'a döndü. Parnavaz liderliğindeki isyancılar Rus ordusunun saldırısına dayanamadı. Mağlubiyete uğrayan Çareviç Parnavaz Kacar topraklarına kaçmaya çalıştıysa da Ruslar tarafından yakalandı.²⁸⁴

²⁸¹ Merab Vaçnadze, *İstoriya Gruzii* (Tbilisi: İntelekt, 2013), 137.

²⁸² Olga Markova, *Vosstanie v Kahetii 1812* (Moskva: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1951), 185

²⁸³ Merab Vaçnadze, *A.g.e*, 139.

²⁸⁴ Georgiy Haçapuridze, *K istorii Gruzii Pervoy Polovini XIX veka* (Tbilisi: İzdatelstvo Zara Vostoka, 1950), 59.

Ayaklanma Ruslar tarafından acımasızca bastırıldı. Rus ordusunun askerleri beraber savaşlarda birçok Gürcü hayatını kaybetti. Bir kısmı da Ruslar tarafından ele geçirilerek idam edildi.²⁸⁵

Prens Yulon ve Parnavaz Rusya'ya gönderildi. Prenslerin taraftarları ise hapisanelere atıldı. Toplamda 300 'den fazla kişi tutuklandı. 1804 yılında Kartli Dağı'ndaki ayaklanma, Rus yönetimine karşı ilk silahlı ayaklanma oldu. Ayaklanma, Gürcü halkının bağımsızlık için ölüme hazır olduğunu gösterdi.²⁸⁶

1812 'de Kaheti Ayaklanması, 1804'te başlatılan Rus-Kacar savaşı çok uzamaktaydı. Aynı zamanda Ruslar Osmanlı ile savaşmaktaydılar. Rus ordusu, başta ekmek olmak üzere gerekli lojistik desteği, Gürcülerden satın alarak sağlıyordu.²⁸⁷

Ekmek için Ruslar piyasa fiyatından çok daha az ödemekteydiler. Bundan başka, düşük bir fiyata satın alınan ekmeğin bir kısmı, Rus subayları ve askerleri tarafından alınmaktaydı. Köylüler ekmek satmayı reddettiği zaman ise, cezalandırılıyorlardı. Köylerde ekmek tükenmiş durumdaydı. Açlığın hüküm sürdüğü bu sırada büyük veba salgını da patladı.²⁸⁸

Rusya Hükümeti yeniden açlık içinde olan ahaliden ekmek istedi. Bu sırada Rus memurları tarafından baskı daha da arttı. İnsanlar baskıya daha fazla dayanamadı ve isyan etti. Ayaklanma Ocak 1812 'de başladı. Kahetyalılar Telavi Şehri'ni ele geçirdi. Sadece birkaç gün içinde isyancılar Rus birliklerini birçok köyden kovdu. Bu durumdan endişelenen Rusya Hükümeti bölge ahalisiyle olan ilişkilerini düzenlemeye çalıştı. Fakat isyancılar Ruslarla uzlaşma yoluna gitmeyi tercih etmiyorlardı.²⁸⁹

Rusya Hükümeti çok hızlı bir şekilde gerekli önlemleri alarak Kuzey Kafkasya'daki Rus birliklerini bölgeye çağırdı. Kakheti'de ayaklanma çok başarılı bir şekilde gelişti. Tüm Kaheti

²⁸⁵ Georgiy Kakabadze, *İstoriya Gruzii* (Tbilisi: 1922), 153.

²⁸⁶ Olga Markova, *A.g.e*, 187.

²⁸⁷ Sergey Solovyev, *Çteniya i rasskazi po istorii Rossii* (Moskva: Eksmo, 1989), 155.

²⁸⁸ Georgiy Haçapuridze, *A.g.e*, 62.

²⁸⁹ Nikolay Berdzenişvili, *Voprosı istorii Gruzii* (Tbilisi: Gosudarstvennoe İzdatelstvo Ucebno-Pedagogiceskoy Literaturı, 1962), 167.

isyan alevlerine büründü. Ahali Bagratlı Hanedanı'nın liderliğindeki Kartli-Kaheti Krallığı'nın yeniden kurulmasını talep etti.²⁹⁰

İsyancılar, kraliyet tahtında Tsareviç Grigol İoannoviçi görmek istedi. Bu kritik durumdan dolayı Gürcistan Genel komutanı General Pauliç Rus-Kacar cephesinden ayrıldı ve ayaklanmayı bastırmak için Tiflis'e döndü. Büyük askeri gücü olan Pauliç Kaheti'yi işgal etti. Mart 1812 'de General Pauliç Tsareviç Grigol ordusuyla Çumlaki Köyü yakınlarında savaştı. Gürcüler düşman ordusuna yenildiler. Grigol Ruslar tarafından yakalandı. Bu savaştan sonra isyancılar Rus ordusuna direnemedi ve geçici olarak savaşı durdurdu.²⁹¹

Haziran 1812 'de Fransız imparatoru Napolyon Rusya'ya saldırdı. Fransız ordusunun askeri başarıları Rusya'yı zor bir duruma soktu. Kacar Devleti'nde bulunan Gürcü Şehzadesi Aleksandr bu durumdan yararlanmak istedi. Eylül 1812'de Kacar topraklarından Gürcistan'a döndü ve ahaliyi Rus işgalcilerine karşı savaşılmaya çağırdı. Tsarevich Alexanderın Gürcistan'da destekçileri çoktu, bu yüzden tüm ahali derhal çağrısına cevap verdi²⁹²

Rusya Hükümeti Çareviç Aleksandr'a karşı acil önlemler aldı. Rus birlikleri Rus-Kacar cephesinden çekildi ve Gürcista'na yönlendirildi. Genel Komutan General Rtişev, Tsareviç Aleksandr'ın öldüren şahsa 20 bin ruble ödül vereceğini açıkladı.²⁹³ Ekim 1812 'de, Şilda Köyü yakınlarında Gürcüler ve Rus birlikleri arasında büyük bir savaş gerçekleşti. Çareviç Aleksandr'ın önderlik ettiği 6 bin kişiden oluşan Gürcü ordusu düşmanla cesurca savaştı.²⁹⁴

Bu zaman Rus-Kacar cephesinde olaylar gerginleşti. 1812 sonbaharında Abbas Mirza komutasındaki Azerbaycan ordusu Tiflis'e yöneldi. Tsareviç Aleksandr, Rus-Kacar cephesinde gerçekleşen olayları yakından takip ediyor ve Abbas Mirza'nın bu savaşı kazanacağını umut ediyordu. Fakat Ekim 1812 'de Azerbaycan ordusu yenilgiye uğradı. Kacarların Azerbaycan ordusunun Tiflis'e seferi gerçekleşmedi. Kacar tahtının veliahtı Azerbaycan Valisi Abbas Mirza'nın başarısızlıkları, isyancıları zor bir duruma soktu.²⁹⁵

²⁹⁰ *Gramoti i drugie istoričeskie dokumentı XVIII stoletiya, otnosaşiyesa k Gruzii. T.1*, Tbilisi:

Tipografiya Kirşbauma, 1891 s. 332.

²⁹¹Georgiy Haçapuridze, *A.g.e*, 72.

²⁹² Georgiy Kakabadze, *İstoriya Gruzii* (Tbilisi: 1922), 158.

²⁹³ Olga Markova, *A.g.e*, 76.

²⁹⁴ Nikolay Berdzenişvili, *A.g.e*, 170.

²⁹⁵ *Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya, tom 13*, Moskva: Gosudarstvennoe Naucnoe İzdatelstvo, 1952

Kahetyalılar ile Rus ordusu arasındaki belirleyici savaş, Kasım 1812’de Manavi Köyü yakınlarında gerçekleşti. Ayaklanmacılar yenilgiye uğradı. Genel Müdür Rtişev, Tsareviç Aleksandri yakalamak için her türlü çabayı gösterdi. Ancak prens, Şatili’ye kaçmayı başardı. Rtişev, prens hayatta olduğu sürece Rusya’ya karşı mücadeleden geri adım atmayacağını biliyordu. 1812 ’nin sonunda Rusya Hükümeti isyanı tamamen bastırmayı başardı.²⁹⁶



²⁹⁶ Merab Vaçnadze, *İstoriya Gruzii* (Tbilisi: İntelekt, 2013), 146.

SONUÇ

18. yüzyılın sonu, 19. yüzyılın başlarında Azerbaycan siyasi açıdan bakıldığında son derece karışık bir durumdaydı. Araz Nehri'nin güneyindeki Azerbaycan toprakları Kacar Devleti'nin bir parçasıydı. Kacar Şahı Feth Ali Şah, 1799'da oğlu Abbas Mirza'yı Azerbaycan ordusunun başına atadı ve 1805 'te ona tüm Azerbaycan Valiliği'nin yönetimini verdi.

Azerbaycan'ın kuzeyinde tam bir siyasi karışıklık hüküm sürüyordu. Bazı hanların toprakları tek bir devlette birleştirme çabaları sonuç vermedi. Azerbaycan bu dönemde hiçbir dış saldırıyı engelleyebilecek durumda değildi. Osmanlı Devleti Rus saldırılarını püskürtmek için yeterli güce sahip değildi. Fransa'ya karşı koalisyona katılarak Rusya'yla 1799 tarihinde ittifak antlaşması imzalayan Osmanlı hükümeti, Rusların Güney Kafkasya'da yürüttüğü siyasete 1806 yılına kadar müdahale edemedi.

Aleksandr, 12 Eylül 1801'de Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya bağlanması hakkında bir manifesto yayınladı. Doğu Gürcistan'la birlikte Azerbaycan'ın Kazak, Şemşeddil, Borçalı sultanlıkları da Rusya'ya bağlandı. Böylece, Kuzey Azerbaycan'ın Rus Çarlığı tarafından işgali başlamış oldu.

Kuzey Azerbaycan hanlıklarını siyasi nüfuzu altına almaya çalışan Rusya, ilk önce diplomatik adımları tercih ederek Kuzey Azerbaycan hanlarını Georgievsk'teki müzakerelere davet etti. Hanların çoğunun sunulan teklifleri reddetmesine rağmen, 26 Aralık 1802 tarihinde Georgiyevskte Guba ve Lenkeran hanlarının, Tarki, Karakaytak ve Tabasaran yöneticilerinin görüşmesi gerçekleşti. Bunun sonucu olarak Georgiyevsk Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayı imzalayan hanlar ve yöneticiler aralarında olan düşmanlığı durdurmaya, münakaşaları sulh yoluyla halletmeye, Kacar ordusunun saldırması halinde hep birlikte ona karşı mücadele etmeye dair söz verdiler. Georgiyevsk Antlaşması'nı imzalayan hanlıklar çok geçmeden Rus Çarlığı tarafından saldırıya maruz kaldılar.

1802 yılında Gürcü asıllı olan Pavel Sisiyanov Kafkasya'da Rus orduları genel komutanlığı görevine atandı. Göreve gelişiyle birlikte Kafkasya halklarına karşı en acımasız sömürge siyasetini uygulamaya başladı.

1803 tarihinde Rus kuvvetleri Gulyakov'un liderliğinde Car-Balaken topraklarına girdiler. Rus ordusu Car-Balaken'de ahalinin şiddetli direnişi ile karşılaştılar. Alazan (Kanık) Çayı

geçidinde meydana gelen savaşta Rus ordusu Car-Balakenlileri mağlup etti. 29 Mart 1803 tarihinde Car işgal edildi.

Rus Çarlığı Gence Hanlığı'nın ele geçirilmesine büyük önem veriyordu. Rus ordusu General Portnayakin önderliğinde Gence üzerine yürüdü. Rus kuvvetleri 2-3 Ocak gecesi Gence Kalesi'ne girdiler. Gençlilerin şiddetli direnişi ile karşılaşmalarına rağmen Rus kuvvetleri sayıca çok üstün durumda oldukları için galip geldiler. Cevat Han ve oğlu Huseyingulu Ağa Rus ordusuyla yapılan savaşta şehit düştüler. Böylece, Gence Hanlığı Ruslar tarafından ele geçirildi. Gence'nin ismi, I. Aleksandr'ın eşi Yelizavetta'nın şerefine "Yelizavetpol" olarak değiştirildi. Eski ismi telaffuz edenlerin ceza ödeyecekleri ilan edildi.

Rusya'nın Güney Kafkasya politikası Kacarları endişelendirmekteydi. Şah, Mayıs 1804'de Rusya'ya savaş ilan etti, böylece Rus-Kacar savaşı başladı. Bu savaşta Kacar Devleti mağlubiyete uğradı ve Rusya'yla barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı.

12 Ekim 1813'te Karabağ'ın Gülistan Köyü'nde 11 maddeden oluşan barış antlaşması imzalandı. Gülistan antlaşmasına göre, Nahçıvan ve İrevan hariç, Aras Nehrinin Kuzeyinde olan bütün Azerbaycan hanlıkları ve Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya ait olduğu Kacar Devleti tarafından kabul edilecek, Hazar Denizi'nde yalnız Rusya'nın donanması bulunacak, Rus tüccarlarına serbest ticaret hakkı tanınacaktı.

Gülistan Antlaşması sonucunda Rusya, Hazar'da donanma bulundurma hakkı elde eden tek güç olmuştur.

25 Kasım 1814 tarihinde Kacarlarla İngiltere arasında Rusya'ya karşı yeni bir ittifak antlaşması imzalandı. İngiltere Şah hükümetine askeri yardımda bulunacağına ve Gülistan Antlaşması'nı yeniden gündeme getirerek Rusya ile bu konuda müzakereler edeceğine dair söz verdi.

Feth Ali Şah Kacar Devleti'nin Birinci Rus-Kacar savaşı sonucunda uğradığı mağlubiyeti kabullenemiyordu. 1825 'te St. Petersburg'da, Aralıkçılar İsyanı adında bir isyanın patlak verdiğini öğrenen Şah, bu durumdan yararlanmak istedi. İngiltere tarafından kışkırtılan Feth Ali Şah'ın kararıyla 1826 'da Rusya'ya yeniden savaş açıldı. Bu sırada Azerbaycan'da Rus yönetimine karşı ayaklanmalar da meydana gelmişti. 17 Haziran'da Gence'de büyük bir ayaklanma başladı. Ruslara karşı ayaklanmalar Lenkeran, Şeki ve Şamahı'da başladı. Tüm Kuzey Azerbaycan'ı saran ayaklanmalar "Müslüman Birliği İsyanı" olarak anılıyordu. Rus sömürge siyasetine karşı başlayan bu ayaklanmalar Rus Hükümeti tarafından bastırıldı.

1827 yılı başlarında General İvan Fyodoroviç Paskeviç idaresindeki Rus ordusu Nahçıvan'ı aldı. Nahçıvan'ı ele geçirdikten Rus ordusu sonra Abbasabat Kalesi'ne yaklaştı. Abbasabat'ta kısa bir süre sonra ele geçirildi. 1 Ekim 1826 tarihinde Ruslar İrevan'ı aldılar. İkinci Rus-Kacar savaşı Türkmençay Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı.

10 Şubat 1828 tarihinde Türkmençay antlaşması imzalandı. 16 maddeden ibaret antlaşmanın şartlarına göre Kacarlar bu sefer İrevan ve Nahçıvan hanlıkları da dahil olmakla Aras Çayı'nın kuzeyindeki tüm topraklarının Rusya'ya bağlanmasını kabul edecekti. Hazar Denizi'nde yalnızca Rus donanması bulunabilecekti. Antlaşmaya göre Kacarlar, Rusya'ya, 20 milyon ruble tazminatı vermeyi kabul etmişti.

Antlaşmanın 15. Maddesine özel olarak değinilmelidir. Bu maddeye göre Kacar İmparatorluğu'nun topraklarında yaşayan Ermeni ahalinin istediği takdirde Rusya'ya göçebilecekleri ve göç eden Ermenilere daha rahat yerleşebilmeleri için kolaylıklar sağlanacağı (vergi muafı, parasız toprak verilmesi vs.) belirtilmiştir. Bu madde Ermenilerin Kacar topraklarından Güney Kafkasya'ya, aynı zamanda Karabağ'a toplu şekilde göç etmesine olanak sunuyordu. Bunun sonucunda birçok Ermeni ailesi Güney Kafkasya'ya, özellikle İrevan ve Karabağ arazilerine yerleştirildi. Bu antlaşmanın en trajik sonucu Azerbaycan'ın ikiye bölünmesi oldu.

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşından sonra, Ermeni halkının büyük bir bölümü Osmanlı'dan Güney Kafkasya'ya göç ettirildi.

Türkmençay Antlaşması Azerbaycan için çok ağır sonuçlar getirdi. Bu antlaşmanın en trajik sonucu Azerbaycan topraklarının ikiye bölünmesi, yöneticilerinin Azerbaycan Türkleri olduğu Kacar İmparatorluğu'nun Aras Çayı'nın kuzeyindeki topraklarının tamamını Rusya'ya kaybetmesi oldu. Ayrıca, bu antlaşma sonucunda Ermenilerin Kacar İmparatorluğu'nun arazisinden Güney Kafkasya'ya göç etmesine Rusya tarafından zemin hazırlandı. Bu durum, Ermenilerin Güney Kafkasya topraklarında kök salmasıyla sonuçlandı. Böylece, Azerbaycan Türklerinin vatanları ikiye bölündü. İşgal edilen İrevan ve Nahçıvan hanlıklarının toprakları ise "Ermeni Vilayeti" ilan edildi.

Türkmençay Antlaşması Azerbaycan tarihinde bir dönüm noktası oldu. Azerbaycan'ın Kacarlar'da kalan kısmı için Cenubi Azerbaycan yani Güney Azerbaycan veya gelecek yıllarda İran Azerbaycan'ı, Rusya'da kalan kısmı için ise Şimali Azerbaycan yani Kuzey Azerbaycan terimleri kullanılmaya başlanmıştır. Azerbaycan'ın Kuzey kısmı Rusya'ya,

kaybedilmiş, güney kısmı ise Kacar İmparatorluğu'nda kalmıştır. Kacar ve Osmanlı devletlerinden Azerbaycan topraklarına, özellikle Nahçıvan, İrevan ve Karabağ Hanlıklarına aynı zamanda Bakü ve Gence'ye 120.000'den fazla Ermeni yerleştirildi. Azerbaycan topraklarına Ermenilerin toplu olarak yerleştirilmesinden sonra bazı tarihçiler onları "Türkmençay çocukları" olarak adlandırmaya başladı.

N. N. Şavrovun verdiği bilgilere göre 1828-1830 savaşları sonucunda 40 binden fazla Kacar ve 84 binden fazla Osmanlı Ermenisi, Ermenilerin tarihte azınlık olarak yaşadıkları Yelizavetpol ve İrevan guberniyalarına(vilayetlerine), Borçalı, Tiflis vs. bölgelerinin en verimli topraklarına göç ettirilmiştir.

Bunu da dikkate almak gerekir ki, Karabağ'ın dağlık bölümüne resmi olarak 124 binden fazla gayri-resmi olarak ise 200 binden fazla Ermeni göç ettirilmiştir.

19. yüzyıl Azerbaycan tarihinin bir sıra meseleleri de çarpıtılmıştır, buna özellikle 19. yüzyıl başlarında Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgali aittir. Azerbaycan'ın Rus Çarlığı tarafından işgali "birleşme, gönüllü katılım" kavramlarıyla değiştirilmiştir.

Prof. Dr. Süleyman Aliyarlı bilimsel araştırmalarında bu konuya önemli derecede yer vermiştir. Nitekim, S. Aliyarlı 1960'ların sonunda doktora tezini de bu konuda yazmıştır. "Azerbaycan'ın Rusya'ya Birleştirilmesi ve Ekonomik Durumu" olarak adlandırılmış olan bu çalışma, Azerbaycan tarihinde yeni bir bilimsel sonuç çıkarmıştır. Bu sonuca göre Azerbaycan'ın Rusya'ya bağlanması gönüllü olarak değil, silah zoruyla gerçekleşmiştir. Sadece Gence savunmasında yer alan insan sayısı 18.000 'den fazlaydı. Onlardan 1.500 kişi öldürülmüş, 17.222 kişi ise rehin alınmıştır.

Bu çalışma Sovyet tarihi yazıcılığında mevcut olan Güney Kafkasya'nın Rusya'ya gönüllü katılımı" gibi ideolojik yaklaşımlara aykırı bir çalışmadır. Zira o dönem, bu olay tahrif edilerek gönüllü bir eylem olarak sunulmaktaydı.

15. yüzyılın sonlarına doğru Gürcistan parçalanarak küçük feodal devletlere ayrıldı. Bu devletler büyük Türk-Müslüman İmparatorlukları olan Osmanlı Devleti ve Safeviler'le sürekli savaş halindeydiler. Ruslar ile Gürcüler arasında diplomatik ilişkiler ilk kez Kaheti Kralı I.Aleksandr döneminde kurulmuştur. Daha sonra Gürcü Çarı Levan elçilerini Moskova'ya göndermiş ve hemen ardından IV. İvan 500 kişilik Rus Kozak birliklerini Gürcistan'a göndermiştir. Ancak, o zamanlar Güney Kafkasya'da hiçbir güce sahip olmayan Rusya, Safeviler ve Osmanlı Devleti gibi büyük devletlerle rekabet edemeyecek konumdaydı.

18. yüzyılın başında Rusya ilk kez Transkafkasya'yla yakından ilgilenmeye başladı. 1722'de I. Petro Gürcü Çarı VI. Vahtang ile Safevilere karşı ittifak kurdu. Safevilere karşı kendi ordusuyla birlikte savaşa katılan Gürcü Çarı Vahtang'ı Ruslar aniden savaş meydanından çekilerek Safevi birlikleri karşısında savunmasız bıraktı. Bu sırada Osmanlılar harekete geçerek Doğu Gürcistan'ı işgal etti ve Doğu Gürcistan tarihinde "Osmaloba" olarak bilinen Osmanlı egemenliği başladı.

Tüm Doğu Gürcistan'ı kendi hakimiyeti altında birleştiren Kartli-Kaheti Kralı II. İrakli Osmanlı Devleti ve Kacarlar'a karşı Rusya'ya ittifak teklif etti. Osmanlı Devleti'yle savaş halinde olan II. Katerina Osmanlı Devleti'ne karşı müttefik kazanmak istiyordu. 1769-1772'de General Totleben komutasındaki Rus ordusu Gürcistan ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaştı.

24 Temmuz 1783 tarihinde II. İrakli ve Rus çariçesi II. Katerina arasında Georgiyevski Antlaşması imzalandı. Kartli-Kaheti Krallığı Rus imparatorluğunun himayesi altına alındı. Bu antlaşma gereğince Rusya, Gürcistan'ı düşmanlara karşı koruyacaktı. Fakat bu antlaşmaya rağmen Gürcüler Ağa Muhammet Han'ın saldırısı karşısında yalnız kaldılar.

II. İrakli'nin ölümünden sonra ülkede taht için savaşlar başladı. Ocak 1801'de Pavel, Kartli-Kaheti'nin Rus İmparatorluğu'na bağlanması hakkında bir kararname imzaladı. 11 Mart 1801'de St. Petersburg'ta baş veren saray darbesi sonunda Rus Çarı I. Pavel öldürüldü ve tahta 23 yaşındaki oğlu I. Aleksandr geçti. 12 Eylül 1801'de bu karar I. Aleksandr tarafından onaylandı. Krallık ailesi Gürcistan'dan sürüldü ve Gürcistan'da Rus yönetimi kuruldu.

Devletin ortadan kaldırılması ve Rus yönetiminin kurulması, ayrıca Gürcü ulusunun üstüne çöken ağır vergiler Gürcistan'da ayaklanmaların meydana gelmesine sebep oldu. Halkın üzerine çöken baskı her sınıftan insanlar tarafından hissedildi. Gürcistan'da dağlık bölgeler de bu sıralarda ayaklandı. İsyancıları Bagratlı Hanedanı'na mensup olan Gürcü prensleri destekliyordu. İsyancılar beş ay boyunca Rus idaresine boyun eğmediler. Ancak herhangi bir yerden destek bulamayan isyancılar sonunda Rus hükümeti tarafından dağıtıldı ve isyan bastırıldı.

Yapılan araştırmalar ve incelenen kaynaklar ışığında Rus tarihçilerinin iddialarının aksine Ruslar bölgedeki halkın rızası ile değil, Rusya İmparatorluğu'nun sömürgeci siyaseti doğrultusunda savaşarak bölgeye girmiş, bölgede kendine karşı olan Müslüman, Hristiyan vs.

din ve etnik mensubiyet farkı olmaksızın tüm siyasi ve askeri unsurları etkisiz hale getirerek Güney Kafkasya Topraklarını kendi bünyesine katmıştır.

Rusya'nın Güney Kafkasya'yı işgali bölgenin yerli halkı olan Hristiyan Gürcüler, Müslüman Türkler ve diğer halklar tarafından hoş karşılanmamış, Rusya bölgeyi kontrol altına almak için uzun yıllar isyanlar ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Çarlık Rusyası'nın Sovyet Rusya'nın tarih yazıcılığı bu gerçeklikleri çarpıtmaya ve kabul etmemeye çalışsa da biz bu çalışmamızda yine bizzat Rus kaynaklarına esaslanarak Rusya'nın bölgeye medeniyet ve barış getirmek iddiaları ile geldiği görüşünün tamamen yanlış bir kanı olduğunu ispatladık.



KAYNAKÇA

- Abdullayev, Hesen. Azərbaycan v XVIII veke i vzaimootnoşeniye evo s Rossiyei. Baku:A.N.Azerbaydjanskoy SSR, 1948.
- Abdullayev, Mehman. İstoriya Azerbaydjana s drevneyşih vremen do pervih desatiletiy XXI veka. Baku: Baku üniversitesi Yayınları, 2016.
- AKAK- Aktı Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu. Tom I.Tiflis: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskoqo, 1866.
- AKAK-Aktı Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu. Tom II. Tiflis: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskoqo, 1868.
- Aliyarlı, Suleyman. Azərbaycan tarihi uzag keçmişden 1870 illere geder. Bakı: Çırag Neşriyyatı, 2009.
- Aliyev, Fuad. Antiiranskiye vistupleniya i borba tureckoy okkupacii v Azerbaydjane v pervoy polovine XVIII veka. Baku: Elm, 1975.
- Aliyev, Mehmed. Şimali Azərbaycanın Rusya terefinden işğalının Tarihşunaslığı. Bakı: Adiloğlu Neşriyyat, 2001.
- Arhiv Gosudarstennogo Soveta T.3 Sovet v Carstvovanii Aleksandra I 1801-1810, 1878.
- Arhiv Gosudarstvennogo Soveta: Tsarstvovaniye İmperatora Aleksandra I-go, tom 3,Sankt-Peterburg :Tipografiya Vtorogo Otdeleniya Sobstvennoy O.İ.V. Kancelariya , 1878.
- Armano-russkie otnoşeniya vo vtorom tridcatiletii XVIII veka. Sbornik dokumentov. T. III. Erevan, izdatelstvo Akademii Nauk Armanskoy SSR, 1978.
- Armaoğlu, Fahir. 19 Yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914). İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Arzumanlı, Vagif ve Nazım Mustafa. Tarihin qara sahifeleri deportasiya, soygırım, qaçgınlık. Bakı: Gartal, 1988.
- Aşurbeyli, Sara. İstoriya Goroda Baku. Baku: Azərneşr, 1992.

- Avalov, Zurab. Prisoedinenie Gruzii k Rossii. Sankt-Peterburg: Tipografiya Suvorina, 1901.
- Azerbaycan Tarihi Cilt 4. Bakı: Elm, 2007.
- Babaşov, Memmedeli. XIX esrde Çar Rusyasının Azerbaycanda yeritdiyi milli ve dini ayrıseçkilik siyasetinin mahiyeti. Bakı: Gafgaz Üniversitesi.
- Bagirova, Maya. İstoriya Şekinskogo Hanstva I Prisoedinenie Ego k Rossiii. Baku: 1980.
- Bazilenko, İgor. Rossiya i İran (Stranici Mificeskoy i Dostovernoy İstorii). Sankt Peterburg: Izdatelstvo S.- Peterburgskogo Universiteta, 2000.
- Berdzenişvili, Nikolay. Voprosı istorii Gruzii. Tbilisi: Gosudarstvennoye İzdatelstvo Uçebno-Pedagogiçeskoy literaturı, 1962.
- Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya, tom 13. Moskva: Gosudarstvennoe Naucnoe İzdatelstvo, 1952.
- Butkov, Petr. Materialı dla novoy istorii Kavkaza. Sankt-Peterburg: Tipografiya İmper. Akad. Nauk, 1869.
- Cahiyeva, Elmira. Severo-Vostocniy Kavkaz v Mejdunarodnih Otnoşeniyah İstoriko-Pravovie Aspektı Dogovorov Zakluçennih Rossiey s Turciy i İranom. 1774-1826 gg. Mahaçkala : 2007.
- Canelidze, Otari ve Siamaşvili Georgiy. Po sledam belih paten istorii Gruzii. Moskva: Fond Fridriha Naumana AİRO XXI, 2009.
- Çiloğlu, Fahrettin. Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi. İstanbul: Ant Yayınları, 1993.
- Degoyev, Vladimir. Bolşaya igra na Kavkaze: İstoriya i sovremennost. Moskva: Russkaya Panorama, 2001.
- Dubrovin, Nikolay. XII Georgiy Posledniy Tsar Gruzii i prisoedineniye ee k Rossii. Peterburg: Tipografiya D.V. Çiçinadze, 1897.
- Efendiyev, Oktay. Azerbaycan Tarihi (XIII-XVIII esrler). Bakı: Elm, 2007.
- Esadze, Semen. İstoriceskaya Zapiska ob Upravlenii Kavkazom. Tiflis: Tipografiya Guttenberg, 1907.

- Ezov, Gerasim. Snosheniya Petra Velikogo s Armanskim Narodom. Sankt Peterburg : Tipografiya Imperatotskoy AN, 1898.
- Fadeyev, Anatoliy. Rossiya i Kavkaz pervoy treti XIX v. Moskva: İzdatelstvo AN SSSR, 1960.
- Fadeyev, Rostislav. Kavkazskaya Voyna. Moskva: Nauka, 2005.
- Gordin, Yakov. Kavkaz: Zemla i Krov. Rossiya v Kavkazskoy Voyne XIX veka. Sankt-Peterburg: Zvezda, 2000.
- Gökçe, Cemal. Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya siyaseti. İstanbul: Has-Kutulmuş Matbaası, 1979.
- Gramoti i drugie istoričeskie dokumenty XVIII stoletiya, otnosaşyeya k Gruzii. T.1, Tbilisi Tipografiya Kirşbauma.
- Gurko- Krajin, Vladimir. Kratkaya İstoriya Persii. Kiyev : Alternativa- Evrolinc, 2003.
- Haçapuridze, Georgiy. K istorii Gruzii Pervoy Polovini XIX veka. Tbilisi: İzdatelstvo Zara Vostoka, 1950.
- Horoşkeviç, Anna. Rossiya v Sisteme Mejdunarodnih Otnoşeniy Seredinı XVI veka. Moskva : Drevnehranişe, 2003.
- İbrahimbeyli, Hacı Murad. Rossiya i Azerbaydjan v pervoy treti XIX veka. Moskva: Nauka, 1969.
- İrevan Hanlığı. Rusya işğalı ve Ermenilerin Şimali Azerbaycan torpaqlarına köçürülmesi. Bakı :Çaşıoğlu, 2009.
- İsmail, Mahmud. Azerbaycan Tarihi. Bakı: Azerbaycan Dövlet Neşriyyatı, 1993.
- İsmayilov, Eli. Şeki (tarihi oçerk). Bakı : Azerbaycan Dövlet Neşriyyatı, 1982.
- İstoriya Dagestana s Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney, Tom I, Moskva: Nauka, 2005.
- Jigarev, Sergey. Russkaya Politika v Vostoçnom Voprose. Moskva: Universitetskaya Tipografiya, 1896.
- Kabakadze, Georgiy. İstoriya Gruzii. Tbilisi: 1922.

- Kallaş, Vladimir. Tri Veka Rossiya ot Smuti do našego vremeni. Moskva: Tipografiya T-va Sitina, 1912.
- Karabayram, Fırat. Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği. İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.
- Kazbek, Georgiy. Voennaya istoriya Gruzinskogo Grenaderskogo E.İ.V. Velikogo Knaza Konstantina Nikolayevica Polka, v Svazi s istoriey Kavkazskoy Voyni. Tiflis:Tipografiya Melikova,1865.
- Kersnovskiy, Anton. İstoriya Russkoy Armii. Moskva: Golos, 1993.
- Kırzioğlu, Mehmet Fahrettin. Osmanlıların Kafkas ellerini fethi (1451-1590). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1998.
- Kinyapina, Nina, Bliyev Mark, Degoyev Vladimir. Kavkaz I Srednaya Aziya vo Vneshney Politike Rossii. Moskva: Izdatelstvo MGU, 1984.
- Kişmişev, Stepan. Pohodi Nadir-şaha v Gerat,Kandagar,İndiyu i sobitiya v Persii posle ego smerti. Tiflis: 1889.
- Kortua, Nikolay. Russko-Gruzinskiye Vzaimootnosheniya Vo Vtoroy Polovine XVIII Veka. Tbilisi:1989.
- Köçerli, Firudin. Garabağ, Bakı: 2002.
- Kulikov, Anatoliy ve Runov Valentin. Vse Kavkazskiy Voyni Rossii. Moskva: İzdatelstvo Eksmo, 2013.
- Leviatov, Vadim. Oçerki iz istorii Azerbaydjana v XVIII v. Baku: AN Azerbaydjanskoy SSR,1948.
- Listsov, Vladimir. Persidskiy poxod Petra I 1722-1723 qq. Moskva: İzdatelstvo MGU, 1951.
- Lyahov, Vladimir. Russkaya Armiya i flot v voyne s Ottomanskoy Turciyey 1828-1829gg, Yaroslavl: Verhne-Voljskoye Knijnoe İzdatelstvo, 1972.
- Mahmudov, Yagub ve Şükürov, Kerim. Garabağ, Real Tarih, Faktlar, Senedler. Bakı: Tehsil, 2009.

- Makarov, Andrey ve Makarova Svetlana. Prisoedinenie Kavkaza k Rossii XIX vek. Peterburg: Bulanin, 2005.
- Mamedova, Geher. O pohode Zubova v Azerbaydjan v 1796 godu. Baku: Elm, 2003.
- Markova, Olga. Rossiya, Zakavkazye i mejdunarodnie otnesheniya v XVIII v. Moskva: Nauka, 1966.
- Markova, Olga. Vosstanie v Kahetii 1812. Moskva: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1951.
- Mehdiyev, Gazanfar. Azerbaycanın Rusiya ile Birleşmesi ve Onun Tarihi Ehemiyeti. Baki: Azerbaycan SSR Siyasi ve Elmi Bilikleri Yayan Cemiyetin Neşri, 1952.
- Mernikov, Andrey ve Spektor Aleksandr. Vsemirnaya İstoriya Voyn. Minsk: Harvest, 2005.
- Meshiya, Şota ve Sinsadze. İz istorii russko-gruzinskih vzaimootnoşeniy. Tbilisi: 1958.
- Mihaylovskiy - Danilevskiy, Aleksandr. Opisanie Tureckoy Voyni v Carstvovanii Imperatora Aleksandra Pervogo. Sankt peterburg : Tipografiya Shtaba otd. Korpusa Vnutrenney Straji, 1843.
- Milman, Aron. Politiceskiy stroy Azerbaydjana v 19-naçale20 v. Baku: Azerneşr 1966.
- Molçanov, Nikolay. Diplomatiya Petra Velikogo. Moskva: Izdatelstvo “Mejdunarodniye Otnosheniye”, 1984.
- Muhanov, Vadim. Spornie Temı i Voprosı Sovmestnoy Rossiysko-Gruzinskoy İstorii v Sovremennom Politiceskom Kontekste. Tbilisi: 2014.
- Mustafazade, Tofiq. Azerbaycan-Rusiya munasibetleri. XVIII esrin ikinci yarisi – XIX esrin evvellerinde. Bakı: Şerg-Qerb Neşriyyat Evi,2013.
- Pakrevan, Emine. Abbas Mirza ve Azerbaycan, Çev., Güntay Cavanşir. Bakı: Kanun, 2007.
- Pavlenko, Nikolay. İstoriya Rossii s drevneyşih vremen do 1861. Moskva: Vısşee obrazovanie, 2001.
- Payçadze, Georgiy. Georgiveskiy Traktat, Tbilisi: 1983.
- Payçadze, Georgiy. Georgiyevskiy Traktat. Tbilisi: 1983.

- Petruşevskiy, İlya. Persidskiye Oficialnie Dokumentı XVI- načala XIX Vekov, Kak Istoçnik Dla Istorii Feodalnih Otnoşeniy v Azerbaydjane i Armenii, Problemi Istoçnikovedeniya. Baku: İzdatelstvo AN SSR, 1940.
- Piriyev, Vagif. İstoriko-politiçeskaya geografiya Azerbaydjana, Baku: Elm,2006.
- Potto, Vasiliy. İstoriçeskiy Oçerk Kavkazskih Voyn, Tiflis: Tipografiya Kancelariya Glavnonacalstvuyusego Grajdanskoyu Castyu na Kavkaze,1899.
- Potto, Vasiliy. Utverjdeniye Russkoqo vladıçestva na Kavkaze, Tiflis: Tipografiya Y.İ.Libermana, 1901.
- Revakin, Aleksandr. İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy v Novoye Vrema. Moskva: ROSSPEN, 2004.
- Rogava, Appolon. Zaçatki Kapitalizma v Gruzii i Politika İrakliya II. Tbilisi: İzdatelstvo Sabçota Sakartvelo, 1974.
- Romanoskiy, Vasiliy. Ocerki iz istorii Gruzii. Tiflis: Tipografiya K.P.Kozlovskogo, 1902.
- Sadıgov, Ramin. “Çar I.Aleksandr döneminde Rusyanın Azerbaycanda işgalcilik siyaseti.”.Karadeniz Araştırmaları Dergisi.59/ XV (2018): 48-82.
- Sadıgov, Ramin. “Rus-Gürcü ilişkilerinin Tarihi Gelişimi ve Doğu Gürcistanın Çarlık Rusyasına Bağlanması”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.57/XI (2018): 129-140.
- Sagareli, Aleksandr. Gramoti i drugiye istoriceskiye dokumentı 18 stoletiya otnosaşiyesa k Gruzii. Sankt-Peterburg: Tipografiya İmp. Akad.Nauk, 1902.
- Sapmaz, Ahmet. Rusyanın Transkafkasya politikası ve Türkiyeye etkileri. Ankara: Ötüken Neşriyat, 2008.
- Severniiy Kavkaz v sostave Rossiyskoy İmperii. Moskva: Novoye Literaturnoe obozreniye, 2007.
- Solovyev, Sergey. Çteniya i rasskazı po istorii Rossii. Moskva: Eksmo, 1989.
- Solovyov, Sergey. İstoriya s drevneyshih vremen. Moskva: İzdatelstvo sosialno-ekonomiçeskoy literaturı, 1963.

- Soplenkov, Sergey. Doroga v Arzurum : Rossiyskaya Obshestvennaya Misl O Vostoke pervaya polovina XIX veka. Moskva : İzdatelskaya Firma “Vostocnaya Literatura” RAN, 2000.
- Sotavov, Nadırpaşa. Krah Grozı Vselennoy. Mahaçkala: Epoha, 2000.
- Süleymanov, Mehman. Gülistan Müqavilesi. Bakı: Elm ve Tehsil, 2014.
- Şavrov, Nikolay. Novaya ugroza russkomu dilu v Zakavkazye. Sankt Peterburg: Rus.Sobraniye, 1911.
- Şirokorad, Aleksandr. Persiya – İran. İmperiya Na Vostoke. Moskva: Veçe, 2010.
- Şişov, Aleksey. Shvatka za Kavkaz(XVI-XX)vv. Moskva : Veçe, 2005.
- Şopen, İvan. İstoriçeskiy pamatnik sostoyaniya Armanskoy oblasti v epohu ee prisoyedineniya k Rossiyskoy İmperii. Sankt-Petersburg: V tip.İmp.akad.nauk, 1852.
- Şopen, İvan. Novie zametki na drevnyuyu istoriyu Kavkaza i ego obitateley. Sankt-Petersburg :1896.
- Şükürov, Kerim. Kürekçayskiy Dogovorob Osnovnih Polojeniyah Pretvorenii v jizn I Posledstviyah Uprazdneniya. Baku: 2005.
- Türkmen, Zekeriya. “19.yy başlarında Rusyanın Güney Kafkasya politikası” Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, 2003.
- Umudlu, Vidadi. Şimali Azərbaycan’ın Çar Rusyası Terfinden İşgali ve Müstemlekeçilik Eleyhine Mübarize 1801-1828. Bakı: Elm, 2004.
- Vaçnadze, Merab. İstoriya Gruzii.Tbilisi: İntelekt, 2013.
- Vneşnaya politika Rossii XIX naçala XX veka. Dokumentı Rossiyskogo Ministerstva İnostrannih Del. Moskva 1960.
- Yunusova, Leyla. Torqovaya ekspansiya v Anqlii v bassejne Kaspiya v pervoy polovine XVIII veka. Baku: Elm,1988.
- Yuzefoviç, Trofim. Dogovori Rossiii s Vostokom. Sankt-Petersburg: Tipografiya O.İ. Baksta, 1869.

EKLER



“Mayor Lisaneviçin bir gülləsi ilə Cavad Xan barui-həyatından sərəzir oldu. Rus əsgərləri bayram gününü xalqa qare edib o şəhərdə xalqı kütləvi şəkildə qırdılar”-
Mirmehdi Xəzani

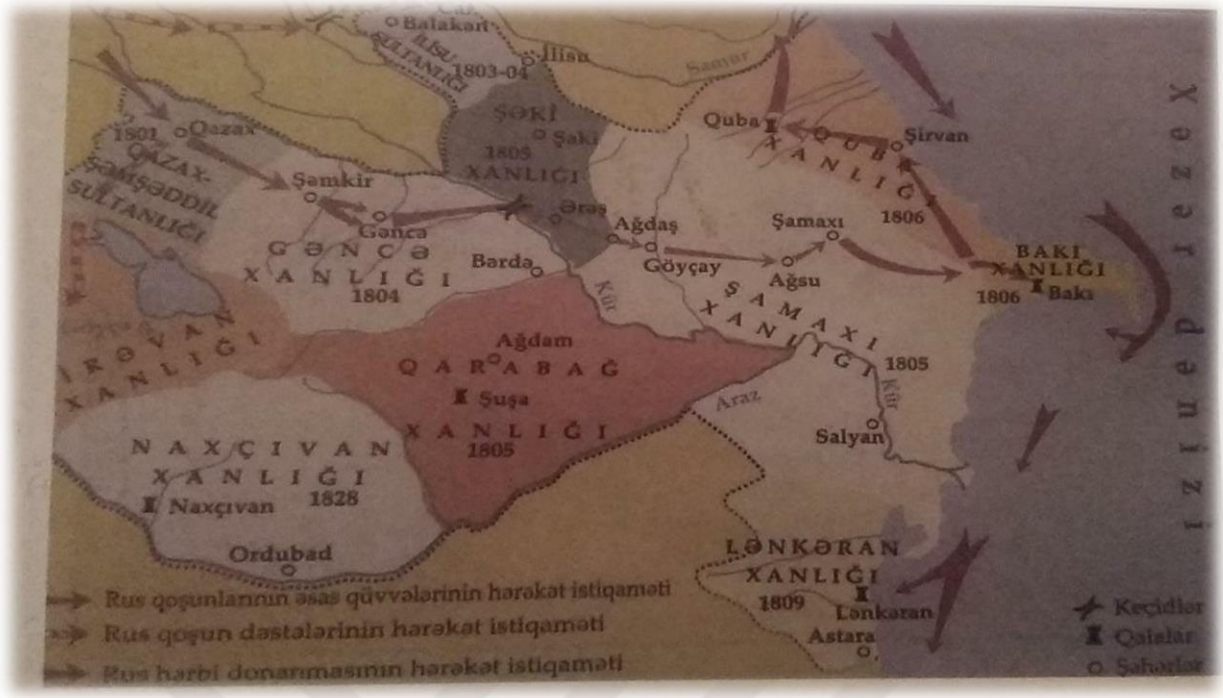


Cevat Hanın eşi B y khanım da Gence Kalesi muhafızları arasında d şmana karşı kılıçla savaşıyordu.

1. Туркменчайский договор 1828 года и раздел Азербайджана на две части



1828 Türkmənçay Antlaşması'nın imzalanması Kacar İmparatorluğu'nun Aras Çayı'nın kuzeyindeki topraklarını Rusya'ya kaybetmesi sonucunda Azərbaycan topraklarının ikiye bölünmesi.



Azərbaycan'ın Rusiya tərəfindən işğali 1801-1828



Ermenilerin Azerbaycan'a Kitleseel Göçü



Gürcistan'ın ilk Müslüman Kralı Rüstem Han 1633-1658



Doğu Gürcistan'ın Rusya'ya bağlanması

ÖZGEÇMİŞ

A. EĞİTİM BİLGİLERİ

2018- ... Yüksek Lisans - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

2014-2018 - Lisans - Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Bölümü

B. ÇALIŞMALAR

"Khazarskiy Kaganat" Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Bölümü, Lisans Tezi, Bakü 2018.

C. KATILDIĞI SEMPOZYUMLAR

Uluslararası Öğrenciler Sempozyumu (6 -8 Aralık, 2019) Edirne : " Belgeler Eşliğinde XIX. Yüzyılda Rusya'nın Kuzey Azerbaycanı İşgalinin Sebeplerinin Anlaşılması"